

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ, ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*“Κοινωνική & Επαγγελματική Κινητικότητα
στο Τουριστικό Τομέα του Νομού Χίου:
Η Περίπτωση των Ιδιοκτητών των Ξενοδοχειακών
Επιχειρήσεων”*

Εισηγήτρια:

Δεσποτάκη Γεωργία (ΑΜ. 243Μ06011)

Επιβλέπων:

Γ. Οικονομάκης

ΧΙΟΣ, 2008

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....12

ΜΕΡΟΣ Α΄

Προσεγγίσεις της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας

Κεφάλαιο 1^ο: Προσεγγίσεις της Κοινωνικής Κινητικότητας.....15

1.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής & επαγγελματικής κινητικότητας..... 15
1.2 Μηχανισμοί Κοινωνικής κινητικότητας..... 20
1.3 Δυναμική της κινητικότητας..... 22
1.4 Όρια της κινητικότητας..... 24
1.5 Κοινωνική Κινητικότητα & άλλες Κοινωνικές έννοιες..... 25
    1.5.1 Θέση & κινητικότητα..... 25
    1.5.2 Κοινωνική ανισότητα και στρωμάτωση..... 28
    1.5.3. Κοινωνική στρωμάτωση..... 29
    1.5.4 Κοινωνική ιεράρχηση, απόσταση, ταχύτητα..... 30

Κεφάλαιο 2^ο: Η Προσέγγιση Των Κοινωνικών Τάξεων.....31

2.1 Η προσέγγιση του Bourdieu..... 31
2.2 Η συγκριτική προσέγγιση των κοινωνικών τάξεων από K. Marx & M. Weber..... 31
2.3. Η προσέγγιση της Crompton 34
2.4 Η προσέγγιση του Λόηντ Ουόρνερ..... 35

2.5 Η Ελίτ	36
2.6 Συγκριτική προσέγγιση του Πουλαντζά και E.O Wright: ανάλυση των κοινωνικών τάξεων των απασχολούμενων με το τουρισμό στον Ελλαδικό χώρο.....	39
Κεφάλαιο 3^ο: Η Προσέγγιση Των Κοινωνικών Τάξεων Βάσει Των Τρόπων Παραγωγής Των Επιχειρήσεων.....	49
3.1 Τρόποι παραγωγής και κοινωνικές τάξεις.....	50
3.1.1 Καπιταλιστικός Τρόπος Παραγωγής.....	50
3.1.2 Απλή Εμπορευματική Παραγωγή.....	53
3.1.3 Υβριδικός Τρόπος Παραγωγής.....	53
Κεφάλαιο 4^ο: Ο Τουρισμός ως Παράγοντας κοινωνικής αλλαγής.....	56
4.1 Έκθεση θεωρητικών προσεγγίσεων για ανάλυση σχέσης «τουρισμός – κοινωνική αλλαγή».....	57
4.2 Δημογραφικές και Κοινωνικές επιπτώσεις.....	59
4.3 Στάδια Κοινωνικής Αλλαγής.....	61
Κεφάλαιο 5^ο: Τουρισμός & Απασχόληση.....	64
5.1 Περί της Τουριστικής Απασχόλησης και του Κοινωνικού ρόλου της.....	64
5.2 Η Απασχόληση στον Τουρισμό.....	67
5.3 Χαρακτηριστικά της Τουριστικής Απασχόλησης.....	70
Κεφάλαιο 6^ο: Εμπειρικές Προσεγγίσεις στη Κοινωνική Κινητικότητα στον Ελληνικό Τουριστικό Χώρο.....	74
▪ Η έρευνα της Παπαδάκη - Τζεδάκη στο Ρέθυμνο της Κρήτης	74
▪ Η έρευνα της Μ. Kousis στη Μύκονο.....	76

- Η έρευνα του Loukissas στη Μύκονο.....77
- Η έρευνα του Τσάρτα σε Κέρκυρα.....78
- Η έρευνα της Λαμπίρη – Δημάκη στη Μύκονο.....78
- Η έρευνα της Stoyiannidou στη Χίο 79

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Ο Μετασχηματισμός της Τοπικής Κοινωνίας και Οικονομίας της Χίου – Μια Κοινωνικοοικονομική και Ιστορική Διερεύνηση

Κεφάλαιο 7^ο : Κοινωνική και Οικονομική Διερεύνηση του Νομού Χίου.....81

- 7.1 Η Χίος εν τω ρου του χρόνου..... 81
- 7.2 Η οικονομική και κοινωνική δομή της Χίου κατά τη περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας & Γενουατοκρατίας 82

Κεφάλαιο 8^ο :Γενικά χαρακτηριστικά της Κοινωνικής & Οικονομικής Δομής της Χίου Σήμερα.....87

- 8.1 Δημογραφικά Χαρακτηριστικά του Νομού.....87
- 8.2 Οικονομικές δραστηριότητες του Νομού.....87
- 8.3 Η Τουριστική Απασχόληση του Νομού Χίου.....90

Μέρος Γ

Αγορά εργασίας και Κινητικότητα στις Ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις του Νομού Χίου

Κεφάλαιο 9ο: Μεθοδολογία Εμπειρικής Έρευνας.....95

9.1 Μελέτη Περίπτωσης ο Νομός Χίου	96
9.2 Τεχνική Συλλογής Στοιχείων Εμπειρικής Έρευνας.....	97
9.3 Η στατιστική ανάλυση των ερωτηματολογίων.....	98
9.4 Προβλήματα υλοποίησης της εμπειρικής διερεύνησης.....	98

Κεφάλαιο 10^ο: Αποτελέσματα Εμπειρικής Διερεύνησης της Κοινωνικής & Επαγγελματικής Κινητικότητας.....100

10.1 Δημογραφικά Χαρακτηριστικά.....	100
10.2 Η Διάρθρωση των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων του Νομού Χίου.....	104
10.3 Τα χαρακτηριστικά της Απασχόλησης στις Ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις του Νομού.....	108
10.4 Οικογενειακή Απασχόληση - Τυπικές και άτυπες μορφές Εργασίας.....	110
10.5 Η Σχέση της Γεωγραφικής Προέλευσης και Δημιουργίας των Ξενοδοχειακών Επιχειρήσεων στη Χίο.....	113
10.6 Παράγοντες που οδήγησαν στη Δημιουργία Ξενοδοχειακών Επιχειρήσεων στο Νομό Χίου.....	117
10.7 Πολυαπασχόληση και Συμπληρωματικά Εισοδήματα.....	118
10.8 Ενδογενεακή επαγγελματική Κινητικότητα κατά την ένταξη στο τουριστικό τομέα ως αποτέλεσμα της πολυαπασχόλησης.....	121
10.9 Ενδογενεακή Επαγγελματική Κινητικότητα πριν την ένταξη στο τουρισμό.....	126
10.10 Κοινωνική Κινητικότητα των Ερωτώμενων.....	127
10.11 Διαγενεακή επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα.....	131
10.12 Γενιά των Πατέρων: Επαγγελματική στασιμότητα σε δύο φάσεις.....	131
10.13 Διαγενεακή επαγγελματική κινητικότητα.....	133
10.14 Διαγενεακή Εκπαιδευτική Κινητικότητα.....	135

10.15 Διαγενεακή κινητικότητα μεταξύ των ερωτώμενων των παιδιών τους και της συζύγου.....	137
Συμπεράσματα.....	139
Βιβλιογραφία.....	141

ΠΑΡΑΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Πρώτη χαρτογράφηση Ε. Ο Wright.....	42
Πίνακας 2: Εργαζόμενοι πλήρους και μερικής απασχόλησης.....	45
Πίνακας 3: Απασχόληση σε ξενοδοχεία.....	47
Πίνακας 4: Επίπεδο Εκπαίδευσης στο Νομό Χίου.....	91
Πίνακας 5: Απασχολούμενοι ανά ομάδες Επαγγελματών και Θέση.....	92
Πίνακας 6: Απασχολούμενοι ανά ομάδες Επαγγελματών και Θέση.....	93
Πίνακας 7: Φύλλο ερωτώμενων.....	100
Πίνακας 8: Τόπος γέννησης των Ιδιοκτητών Τουριστικών Επιχειρήσεων του Νομού Χίου... 101	
Διάγραμμα 1: Ηλικιακή Διάρθρωση Ιδιοκτητών.....	101
Πίνακας 9 : Επίπεδο Εκπαίδευσης Ερωτώμενων.....	102
Πίνακας 10: Επίπεδο Εκπαίδευσης Ερωτώμενων Συσχετιζόμενο με τη Γνώση Ξένων Γλωσσών.....	102
Πίνακας 11: Επίπεδο Εκπαίδευσης Ερωτώμενων Συσχετιζόμενο με το Φύλο τους.....	103
Πίνακας 12: Εισοδήματα Επιχείρησης.....	103
Πίνακας 13 : Μηνιαία Εισοδήματα Ξενοδοχειακής Επιχείρησης Συσχετιζόμενα με το Φύλο του Ιδιοκτήτη.....	104
Γράφημα1: Είδος Ξενοδοχειακής Επιχείρησης.....	105
Πίνακας 14: Τρόπος παραγωγής και μέγεθος επιχείρησης.....	106
Πίνακας 15: Μέγεθος Επιχείρησης Συσχετιζόμενο με το αν είναι Οικογενειακή.....	106
Πίνακας 16: Μισθωτοί με πλήρη Απασχόληση Συσχετιζόμενοι με αυτούς που ασκούν Μερική.....	107
Γράφημα 2: Λειτουργία της Ξενοδοχειακής Επιχείρησης.....	107
Πίνακας 17: Ο Διευθυντής της Επιχείρησης.....	108
Πίνακας 18: Σύνολο Μισθωτών που απασχολούνται στις ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις με Πλήρη ή Μερική Απασχόληση.....	109
Γράφημα 3: Η Ξενοδοχειακή Επιχείρηση είναι Οικογενειακή.....	110
Πίνακας 19: Συσχέτιση Συμβοηθούτων μελών Οικογενειακών Επιχειρήσεων με Πλήρη Απασχόληση με ή Χωρίς Αμοιβή.....	111
Πίνακας 20: Συσχέτιση Συμβοηθούτων μελών Οικογενειακών Επιχειρήσεων με Μερική Απασχόληση με ή Χωρίς Αμοιβή.....	111
Πίνακας 21: Συσχέτιση της Οικογενειακής Ξενοδοχειακής Επιχείρησης με τον τρόπο Παραγωγής της.....	113
Πίνακας 22: Τόπος γέννησης των Ιδιοκτητών Τουριστικών Επιχειρήσεων του Νομού Χίου.....	114

Πίνακας 23: Λόγοι Μετανάστευσης των Ερωτώμενων στη Χίο.....	115
Πίνακας 24: Συσχέτιση των λόγων για τους οποίους οι Ντόπιοι Έφυγαν και μετά Επέστρεψαν στη Χίο.....	116
Πίνακας 25: Παράγοντες που έπαιξαν ρόλο στη δημιουργία της Ξενοδοχειακής Επιχείρησης.....	117
Πίνακας 26: Τρόποι Βοήθειας των Ερωτώμενων από τις Οικογένειες τους.....	118
Πίνακας 27: Συμπληρωματική απασχόληση.....	118
Πίνακας 28: Η Ξενοδοχειακή Απασχόληση είναι κύρια αλλά όχι Αποκλειστική.....	119
Πίνακας 29: Κύρια Απασχόληση του Ερωτώμενου όταν η Ξενοδοχειακή είναι Δευτερεύουσα.....	119
Πίνακας 30: Εισοδήματα Επιχείρησης.....	120
Πίνακας 31 Συσχέτιση των Εισοδημάτων της Επιχείρησης με τον τρόπο Παραγωγής της....	120
Πίνακας 32 Προηγούμενη Απασχόληση Ερωτώμενου.....	121
Πίνακας 33 Προσαρμοσμένος Πίνακας Απεικόνισης Προηγούμενη Απασχόληση Ερωτώμενου.....	122
Πίνακας 34: Συσχέτιση Ξενοδοχειακής Απασχόλησης με τη προηγούμενη.....	123
Πίνακας 35: Συσχέτιση της Προηγούμενης Απασχόλησης του Ερωτώμενου με τη Κύρια του η οποία όμως δεν είναι η Αποκλειστική αφού Συνυπάρχει με τη Ξενοδοχειακή.....	124
Πίνακας 36: Συσχέτιση Προηγούμενη Απασχόληση Ερωτώμενου με τη Κύρια του.....	125
Πίνακας 37: Μετάβαση από της τελευταία απασχόληση του Ερωτώμενου εργασίας στο τριτογενή της ξενοδοχειακής αναφορικά με τους από τους τομείς παραγωγής.....	127
Πίνακας 38: Συγκεντρωτικός Πίνακας για μελέτη κοινωνικής κινητικότητας των ερωτώμενων των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων του Νομού Χίου.....	130
Πίνακας 39: Κινητικότητα στου Τομείς Παραγωγής των Πατέρων των Ερωτώμενων.....	132
Πίνακας 40: Συσχέτιση μεταξύ επαγγέλματος γονιών πριν την ενηλικίωση των ερωτώμενων με πριν τη συνταξιοδότηση των πατέρων τους.....	133
Πίνακας 41: Συσχέτιση Ανάμεσα στη Κοινωνική Τάξη του Πατέρα και του Ερωτώμενου...	134
Πίνακας 42: Συσχέτιση Μεταξύ της Κοινωνικής Τάξης των Γονιών από την Εργασία που Ασκούσαν πριν Συνταξιοδοτηθούν και τη Τάξη που Προκύπτει από την Ξενοδοχειακή Απασχόληση.....	135
Πίνακας 43: Συσχέτιση Επιπέδου Εκπαίδευσης Ερωτώμενου με το Επίπεδο Εκπαίδευσης του Πατέρα.....	136

Πίνακας 44: Συσχέτιση Κοινωνικής τάξη Συζύγου και Ερωτώμενου.....	137
Πίνακας 45: Συσχέτιση Κοινωνικής Τάξης Ερωτώμενων και των Παιδιών τους.....	138

Περίληψη

Ο τουρισμός είναι πλέον από πολλούς παραδεκτό ότι λειτούργησε σε κάποιο βαθμό ως «επιταχυντής» των κοινωνικοοικονομικών αλλαγών. Ο τουρισμός λειτούργησε ως καταλύτης στις διαδικασίες κοινωνικοοικονομικών αλλαγών στις περιοχές όπου αναπτύχθηκε.

Η κινητικότητα, που προκαλείται από την τουριστική ανάπτυξη οδηγεί σε μια σειρά κοινωνικές αλλαγές και ανακατατάξεις. Νέες κοινωνικές ομάδες και κοινωνικές κατηγορίες εμφανίζουν μια ανοδική κοινωνική κινητικότητα αναφερόμενες με την απασχόληση τους στο τουριστικό τομέα. Από αυτές τις κοινωνικές κατηγορίες του τοπικού πληθυσμού προκύπτει σε αυτό το στάδιο μια ισχυρή τάση ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας, αλλά και μια παράλληλη τάση συγκρότησης κοινωνικών και οικονομικών δεσμών

Για τη διερεύνηση της επαγγελματικής και κοινωνικής κινητικότητας επιλέχθηκε η περιοχή του Νομού Χίου ο οποίος τη τελευταία εικοσαετία έχει γνωρίσει ιδιαίτερη τουριστική ανάπτυξη. Αυτό μας οδηγεί στη βασική υπόθεση της έρευνας που αφορά την ολοένα και μεγαλύτερη ενασχόληση των ντόπιων σε τουριστικές επιχειρήσεις. Για τις ανάγκες της έρευνας πραγματοποιήθηκε πρωτογενής έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίων

Κύριοι στόχοι, λοιπόν, της παρούσας διπλωματικής είναι η καταγραφή της επαγγελματικής κινητικότητας στο τουριστικό τομέα, με έμφαση στους ιδιοκτήτες των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων – ενοικιαζόμενων δωματίων, και η ανάλυση των κυρίαρχων τύπων κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας που τον χαρακτηρίζουν.

Θέμα της παρούσας διπλωματικής είναι η μελέτη της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων της Χίου, ως μιας εκ των κοινωνικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης. Η σχέση, λοιπόν, της αγοράς εργασίας με τη κινητικότητα ως απόρροια της τουριστικής ανάπτυξης του Νομού τοποθετείται στο επίκεντρο αυτής της έρευνας

Λέξεις Κλειδιά: κοινωνική κινητικότητα, επαγγελματική κινητικότητα, τουριστική ανάπτυξη, κοινωνικές τάξεις, κοινωνική και οικονομική δομή

Abstract

It is an accepted fact that tourism has worked as an “accelerator” of social and financial changes. Within that scope feel the view that tourism acted as “catalyst” of the change procedure in the areas where it has developed. Tourist development shape a new way of life and social relation in every field.

Mobility which is caused by tourist development leads to a series of social changes and reclassification in social structure, shape at the same time the base of new professions in the next stages of tourism development. In that direction new social groups and categories show an increasing social mobility in tourist areas. As a result of this a tendency of increasing mobility arises along with a formation of social and economic bounds.

A case study was considered to be the most appropriate means of research for the exam of professional and social mobility in tourism. In particular Chios Island has been chosen as a sample because it has met a particular tourist development. That leads us to the main base of the research concerning the always large occupation of locals in tourist industry

For the article needs a primary research took place by using questionnaires giving to the Hotel owners. The main aims of this project is the recording of professional mobility in tourism laying emphasis on Hotel Business – Apartments and the analysis of the main types of social and professional mobility that characterizes it.

In this project we have examined the social and professional mobility in tourism as one of the social impacts of tourism development. A case study is Hotel Business in Chios Island. The relationship between working and market and mobility as a result of Chios tourist development is the centre of this research.

Keywords: social mobility, professional mobility, tourist development, Chios Island, social classes, social and economic structure

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τουριστική ανάπτυξη διαμορφώνει νέα δεδομένα στο τρόπο ζωής και στις κοινωνικές σχέσεις σε όλα τα επίπεδα. Η εξέλιξη αυτή γίνεται ιδιαίτερα φανερή στις αλλαγές που έχουν επισημανθεί από πολλές εμπειρικές έρευνες στη κοινωνική δομή των κοινωνιών υποδοχής. Οι περισσότερες από αυτές έγιναν σε κοινότητες οι οποίες είχαν αρχίσει να δέχονται τουρίστες ή ήταν ήδη τουριστικά θέρετρα. Όπως είναι φυσικό, το ζήτημα των κοινωνικών αλλαγών οι οποίες έχουν επέλθει στην κοινωνικοοικονομική δομή αυτών των περιοχών, αποτέλεσε ένα από τα κυριότερα ζητήματα που απασχόλησε τις έρευνες αυτές και μελέτες

Ο τουρισμός είναι πλέον από πολλούς παραδεκτό ότι λειτούργησε σε κάποιο βαθμό ως «επιταχυντής» των κοινωνικοοικονομικών αλλαγών σε συνδυασμό με την επένδυση και άλλων κοινωνικοοικονομικών φαινομένων (ΜΜΕ, αστικοποίηση, κ.ά.). Στο ίδιο πλαίσιο υπήρξαν και απόψεις ότι ο τουρισμός λειτούργησε ως καταλύτης στις διαδικασίες κοινωνικοοικονομικών αλλαγών στις περιοχές όπου αναπτύχθηκε. Η δυνατότητα σε κάθε περίπτωση να αποδοθούν αποκλειστικά στο τουρισμό κοινωνικές αλλαγές σε μία περιοχή, θεωρείται ότι συνδέεται με την ύπαρξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της περιοχής όπως: μικρό μέγεθος κοινότητας, αγροτική κοινωνική δομή, χαμηλό οικονομικό επίπεδο σε συνδυασμό με περιορισμένη παραγωγική βάση, γεωγραφική απομόνωση (νησιά ή ορεινές κοινότητες). Η ύπαρξη ορισμένων από αυτά τα χαρακτηριστικά επιτρέπει στο τουρισμό να λειτουργεί ως «ολιστικό» κοινωνικό φαινόμενο και να αποτελεί τον κυρίαρχο παράγοντα στις κοινωνικές αλλαγές που υφίσταται μια περιοχή.

Κινούμενοι προς αυτή τη κατεύθυνση, στη παρούσα διπλωματική εργασία, μελετήθηκε η κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα στον τουριστικό τομέα, ως μιας εκ των κοινωνικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης, με μελέτη περίπτωσης τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις του Νομού Χίου. Το ενδιαφέρον μας για τη διερεύνηση αυτή πηγάζει από τη διατύπωση δύο καθολικά αποδεκτών παραδοχών. Η πρώτη αφορά στη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου και των επαγγελματικών συνθηκών που δημιουργούν τάσεις ανοδικής κινητικότητας και η δεύτερη αναφέρεται στη διαπίστωση

ότι η ανάπτυξη του τουρισμού οδηγεί σε μια στροφή απασχόλησης προς το τουριστικό τομέα.

Κύριοι στόχοι της παρούσας διπλωματικής είναι η καταγραφή της επαγγελματικής κινητικότητας στο τουριστικό τομέα καθώς και η ανάλυση των κυρίαρχων τύπων κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας που τον χαρακτηρίζουν.

Θεωρώντας, λοιπόν, ότι η τουριστική ανάπτυξη του Νομού Χίου τη τελευταία εικοσαετία έχει ως συνέπεια την ολοένα και μεγαλύτερη ενασχόληση των ντόπιων σε τουριστικές επιχειρήσεις εικάζουμε την ύπαρξη κοινωνικής κινητικότητας αλλά και επαγγελματικής με κύρια κατεύθυνση την απασχόληση στον τουρισμό. Η σχέση, λοιπόν, της αγοράς εργασίας με τη κινητικότητα τοποθετείται στο επίκεντρο αυτής της έρευνας.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Προσεγγίσεις της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας

Κεφάλαιο 1^ο

Προσεγγίσεις της Κοινωνικής Κινητικότητας

1.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής & επαγγελματικής κινητικότητας

Η κοινωνική διάρθρωση απεικονίζεται συχνά με τη μορφή πυραμίδας με πολυάριθμα στρώματα ιεραρχικά τοποθετημένα. Χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της μορφής απεικόνισης αποτελεί αφενός ότι τα διαφορετικά κοινωνικά επίπεδα διευρύνονται σε όγκο και σε πληθυσμό καθώς κατευθυνόμαστε από τη κορυφή της πυραμίδας προς τη βάση της και αντίστροφα, αφετέρου η πλειοψηφία των ατόμων κατανέμεται στα ενδιάμεσα στρώματα μεταξύ των ανώτερων και κατώτερων. Στο σύστημα της κοινωνικής διάρθρωσης τόσο η θέση των ατόμων όσο και η ίδια η δομή της κοινωνίας παραμένουν διαχρονικά σταθερές και αμετάβλητες. Το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας εκφράζει τη δυναμική πλευρά της κοινωνίας (Κασιμάτη, 2001, σελ:23)

Ο όρος **κοινωνική κινητικότητα** περιγράφει *«τη δυνατότητα που έχουν τα άτομα ή τα κοινωνικά αντικείμενα (social object) ή οι κοινωνικές αξίες να μετακινηθούν από ένα επίπεδο κοινωνικής θέσης ή κοινωνικής τάξης ή κοινωνικού στρώματος σε κάποιο άλλο ανώτερο, ίδιο ή κατώτερο»* (Κασιμάτη, 2001, σελ: 23, Sorokin, 1959, σελ: 133). Αντικείμενο μελέτης της κινητικότητας αποτελεί η ανάλυση των μετακινήσεων – ο βαθμός, η ένταση και η μορφή τους – οι λόγοι που τις προκαλούν καθώς και οι επιπτώσεις που επιφέρουν στα άτομα και την κοινωνία.

Σε γενικούς όρους η κοινωνική κινητικότητα αναφέρεται στη μετακίνηση ενός ατόμου προς τα πάνω ή προς τα κάτω στη δομή της ανισότητας (C.H. Anderson, 1986: 287). Προς αυτή τη κατεύθυνση η κοινωνική κινητικότητα αφορά τη μετακίνηση ατόμων μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών θέσεων ή τάξεων. Η βελτίωση της κοινωνικής θέσης ορίζεται, σε ένα ιεραρχικά δομημένο σύστημα κοινωνικής

στρωμάτωσης, ως κινητικότητα προς τα επάνω, ενώ αντίθετα η χειροτέρευση της κοινωνικής θέσης αντιπροσωπεύει κινητικότητα προς τα κάτω (Α. Μοσχονάς, 1998).

Ο όρος κοινωνική κινητικότητα περιγράφει τη δυνατότητα που έχουν τα άτομα ή οι ομάδες ατόμων να μετακινηθούν από ένα επίπεδο κοινωνικής θέσης ή κοινωνικής τάξης ή κοινωνικού στρώματος σε κάποιο άλλο ανώτερο, ίδιο ή κατώτερο. Ο ίδιος επίσης όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει «μετακινήσεις ατόμων ή και ομάδων από μια περιοχή ή χώρο σε μια άλλη ή από μια κατάσταση (επάγγελμα, εκπαίδευση, πολιτικό κόμμα) σε μια άλλη διαφορετική» (Κ. Κασιμάτη, 2001). Δηλαδή στοιχεία που σχετίζονται έντονα με τις κοινωνικές διαρθρώσεις. Η διερεύνηση αυτών των μετακινήσεων, η μορφολογία τους, οι λόγοι που τις προκαλούν κι οι συνέπειες που έχουν για το άτομο και τη κοινωνία, αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας.

Η κινητικότητα εκφράζει τη δυναμική πλευρά της κοινωνίας. Δηλώνει, δηλαδή, ότι η κοινωνία δεν μένει σταθερή, αλλά μεταβάλλεται διαχρονικά ως προς τις κοινωνικές δομές, γι' αυτό η εξέλιξη των κοινωνιών κατανοείται μέσα από τους μηχανισμούς της κοινωνικής κινητικότητας. Ανοδικές μετακινήσεις σε σύντομα χρονικά διαστήματα δείχνουν κοινωνία γρήγορα εξελισσόμενη με αλλαγές στη κοινωνική της φυσιογνωμία, που υπόσχονται επικράτηση και επιβολή, επιρροές και κυριαρχία σε ευρύτερους κοινωνικούς χώρους και πολιτικούς σχηματισμούς.

Σύμφωνα με τον Goldhorpe (1980) η έρευνα της κοινωνικής κινητικότητας άρχισε να μελετάται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αυτό συνέβη γιατί τα δύο μεγάλα ρεύματα σκέψης του 19^{ου} αιώνα, ο φιλελευθερισμός και ο μαρξισμός, αγνόησαν για τους δικούς τους λόγους ο καθένας το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας. Συγκεκριμένα, ο κλασικός φιλελευθερισμός θεωρούσε ότι το σύστημα της φιλελεύθερης δημοκρατίας επέτρεπε εξ ορισμού σε κάθε άτομο να καταλάβει μια θέση στη κοινωνία αντίστοιχη με τις προσωπικές του ικανότητες. Με άλλα λόγια διέβλεπε μια ελεύθερη και πλήρη κινητικότητα αφού, θεωρητικά τουλάχιστον στήριζε την αρχή των ίσων ευκαιριών (Goldhorpe, 1980: 3-4).

Ο μαρξισμός, από την άλλη πλευρά, δεν έδωσε μεγάλη σημασία στο θέμα της κοινωνικής κινητικότητας αφού θεώρησε αυτό ως μεταβατικό στοιχείο στη πορεία ανάπτυξης του καπιταλισμού και στη συνακόλουθη διαδικασία ταξικής πόλωσης. Με

την έννοια αυτή η μαρξική και μαρξιστική θεωρία επικεντρώνεται στους πολιτικούς συμπερασμούς της «προς τα πάνω» και «προς τα κάτω» κινητικότητας θεωρώντας σημαντικό το ότι, αφενός, τμήματα των κυριαρχούμενων τάξεων και στρωμάτων μετασχηματίζονται σε «κεφαλαιοκρατικές ομάδες» με αποτέλεσμα τη στήριξη της αστικής τάξης και, αφετέρου, τμήματα των μεσαίων στρωμάτων μετασχηματίζονται σε «εργατικές ομάδες» με αποτέλεσμα την ενίσχυση της εργατικής τάξης. Έτσι η προβαλλόμενη δυνατότητα μιας «προς τα πάνω» κινητικότητας της εργατικής τάξης θεωρείται απλά ως ένας φιλελεύθερος μύθος αφού στη πράξη η μόνη δυνατότητα ουσιαστικής ανέλιξης των μελών της εργατικής τάξης είναι αυτή που συνδέεται με τη συλλογικής ανέλιξη της ίδιας της εργατικής τάξης μέσα από κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες του εργατικού κινήματος. Συνεπώς, η κοινωνική κινητικότητα είναι μέρος της οικονομικής ανάπτυξης και του κοινωνικού μετασχηματισμού, στο πλαίσιο μάλιστα μιας διπλής και αλληλένδετης διαδικασίας: του σχηματισμού της κεφαλαιοκρατικής τάξης και της προλεταριοποίησης. Με αυτή την έννοια η κοινωνική κινητικότητα εντάσσεται σε μια διαδικασία συγκρότησης κοινωνικών τάξεων της αστικής και της εργατικής, και διαμόρφωσης της ταξικής συνείδησης (Goldhorpe, 1980: 4-5, Edgell, 1993:83).

Η αμφισβήτηση των θέσεων αυτών προήλθε από δύο συγκλίνοντα ρεύματα σκέψης: τους αναθεωρητές του μαρξισμού, με επίκεντρο τις θέσεις του Eduard Bernstein, και τους ριζοσπάστες του φιλελευθερισμού, με επίκεντρο εδώ τις θέσεις του Pitirim Sorokin. Ο Bernstein άσκησε κριτική στις μαρξικές θέσεις για την εκμετάλλευση της εργατικής τάξης και την προοδευτική εμφάνιση των ενδιάμεσων στρωμάτων μέσα στην ταξική δομή υποστηρίζοντας ότι η τεχνολογική εξέλιξη, σε συνδυασμό με τη συνακόλουθη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, οδηγούσε μεν στην αύξηση των μη παραγωγικών επαγγελματιών αλλά όχι και στην εξαφάνισή τους. Αυτό δε γιατί οι μικροί ιδιοκτήτες και γενικά οι αυτοαπασχολούμενοι μπορούν αρκετά καλά να αντιμετωπίζουν τις οικονομικές κρίσεις με αποτέλεσμα να εξασφαλίζουν την αναπαραγωγή και συνύπαρξή τους με τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Έτσι, κατά τον Bernstein, η κοινωνία τείνει όχι σε μια απλοποίηση και πόλωση των κοινωνικών διαιρέσεων, αλλά στη σταδιακή και συνεχή διαφοροποίηση κοινωνικών θέσεων και ρόλων, τόσο από τη σκοπιά των εισοδημάτων όσο και από

εκείνη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (Bernstein , E., (1911[1989]), όπως αναφέρεται στο Μοσχονάς Α. (1998).

Ενώ οι προαναφερθείσες θέσεις του Bernstein εξαντλούνται στη κριτική του μαρξισμού, οι θέσεις του Sorokin διαμορφώνονται μεν με αφορμή την κριτική στο μαρξισμό αλλά αποβλέπουν επίσης στην ανατροπή των αντιλήψεων του κλασικού φιλελευθερισμού περί «ίσων ευκαιριών» και στη καθιέρωση έτσι του ζητήματος της κοινωνικής κινητικότητας ως ένα σημαντικό αντικείμενο έρευνας. Η κοινωνική κινητικότητα ορίζεται από τον Sorokin ως η οποιαδήποτε μετακίνηση ατόμου από μια συγκεκριμένη κοινωνική θέση σε μια άλλη στο κοινωνικό καταμερισμό εργασίας. Η μετακίνηση αυτή μπορεί να είναι *οριζόντια* ή *κάθετη*: στη πρώτη περίπτωση παρατηρείται μετακίνηση από μια συγκεκριμένη ομάδα σε μια άλλη που βρίσκεται όμως στο ίδιο κοινωνικό επίπεδο, ενώ στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για μετακίνηση ατόμων από ένα συγκεκριμένο κοινωνικό στρώμα σε ένα άλλο ιεραρχικά διαφορετικό. Οριζόντια μετακίνηση είναι, για παράδειγμα, η μετακίνηση ατόμου ή ατόμων από ένα συγκεκριμένο εργοστάσιο σε κάποιο άλλο, χωρίς όμως αλλαγή επαγγελματικής θέσης ή κατηγορίας. Αντίθετα κάθετη μετακίνηση είναι, για παράδειγμα, η ανέλιξη του εργάτη στη θέση του μεσοαστού ή η πτώση του μεγαλοαστού στη θέση του μικροαστού (Sorokin, 1964: 133).

Η κοινωνική αναρρίχηση μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: είτε ως διεϊσδυση ατόμου ή ατόμων ενός χαμηλότερου κοινωνικά στρώματος μέσα σε ένα υπάρχον ανώτερο κοινωνικό στρώμα, είτε με τη δημιουργία μιας νέας ομάδας από άτομα χαμηλότερου κοινωνικού στρώματος και την παρεμβολή της σε ένα ανώτερο κοινωνικό επίπεδο. Η έρευνα ωστόσο του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας έχει επικεντρωθεί όχι μόνο στη κάθετη κινητικότητα τάξεων ή στρωμάτων αλλά και στην εν γένει κινητικότητα ατόμων. Στις γενικές αρχές της κοινωνικής κινητικότητας, ο Sorokin τονίζει ότι ο βαθμός της κοινωνικής κινητικότητας ορίζει σε τελική ανάλυση το είδος των στρωματοποιημένων κοινωνιών. Έτσι διαγράφει δύο ακραίες περιπτώσεις κοινωνιών, τις κοινωνίες *κλειστού τύπου* στρωμάτωσης και τις κοινωνίες *ανοιχτού τύπου* στρωμάτωσης. Στις δεύτερες, στις οποίες ο Sorokin κατατάσσει τις αποκαλούμενες «δημοκρατικές κοινωνίες», υπάρχει εντατική κάθετη κινητικότητα όπου η κοινωνική θέση του ατόμου προσδιορίζεται, τουλάχιστον θεωρητικά, από χαρακτηριστικά όχι

φύλου ή οικογένειας αλλά ατομικής ικανότητας. Κινούμενος προς αυτή τη κατεύθυνση, διατυπώνει την άποψη της σπανιότητας υπέρθεως κοινωνίας με απόλυτα κλειστό τύπο κοινωνικής στρωμάτωσης, δηλαδή χωρίς να επιτρέπει την οποιαδήποτε κάθετη κινητικότητα, οικονομική, πολιτική και επαγγελματική. Από την άλλη ουδέποτε όμως υπήρξε κοινωνία με απολύτως ελεύθερη κάθετη κοινωνική κινητικότητα. Αυτό που έχει υπάρξει ιστορικά στις κοινωνίες κατά τον Sorokin είναι μια τοποχρονική διακύμανση της κάθετης κοινωνικής κινητικότητας δηλαδή αλλαγή στην ίδια κοινωνία αλλά σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, καθώς και μεταξύ διαφορετικών κοινωνιών (Sorokin, 1964: 137-154).

Οι μορφές της κοινωνικής κινητικότητας διαφοροποιούνται με βάση τα κριτήρια τους που επιλέγονται σε κάθε περίπτωση για την ερμηνεία τους. Ωστόσο δύο είναι οι κυρίαρχες διαστάσεις της κοινωνικής κινητικότητας: *η κάθετη και η οριζόντια*. Η **κάθετη κινητικότητα** υποδηλώνει την κίνηση προς τα πάνω ή προς τα κάτω στην κοινωνικοοικονομική κλίμακα. Η κινητικότητα σχετίζεται με την αλλαγή της ταξικής θέσης έτσι λοιπόν όσοι μετακινούνται προς ανώτερες κοινωνικές τάξεις λέμε ότι είναι ανοδικά κινητικοί, ενώ εκείνοι που κινούνται προς την αντίθετη κατεύθυνση λέμε ότι είναι καθοδικά κινητικοί. Στις σύγχρονες κοινωνίες παρατηρείται και η **οριζόντια κινητικότητα** η οποία αναφέρεται στην γεωγραφική κίνηση μεταξύ γειτονιών, πόλεων ή περιοχών. Η κάθετη και η οριζόντια κινητικότητα εμφανίζονται συχνά συνδυασμένες. Για παράδειγμα, ένα άτομο που εργάζεται σε μια εταιρία σε κάποια πόλη μπορεί να προαχθεί σε ανώτερη θέση σε ένα υποκατάστημα μιας επιχείρησης που βρίσκεται σε άλλη πόλη ή ακόμα και σε άλλη χώρα (Giddens A., 2002).

Η κοινωνική κινητικότητα μπορεί να θεωρηθεί *μέσα σε μια γενεά (ενδογενεακή κινητικότητα)* και *διαμέσου των γενεών (διαγενεακή κινητικότητα)*. Δηλαδή το άτομο μπορεί να εξεταστεί για αλλαγές θέσης μέσα στη δομή ανισότητας στη διάρκεια της ζωής του ή μπορεί να εξεταστεί η θέση ενός ατόμου σ' ένα ορισμένο σημείο της ζωής του σε σχέση μ' εκείνη των γονέων του (συνήθως του πατέρα). Οι περισσότερες μελέτες συγκεντρώνονται στη κινητικότητα του τελευταίου τύπου (διαμέσου των γενεών), αν και δεν υπάρχει έλλειψη της πρώτης παραλλαγής (C. H. Anderson, 1986 σελ: 288). Η κοινωνική κινητικότητα και των δύο ειδών έχει ως αποτέλεσμα τη μετακίνηση ενός ατόμου από μια κοινωνική τάξη ή στρώμα σε μια άλλη.

1.2 Μηχανισμοί Κοινωνικής κινητικότητας

Η μόρφωση, το κύρος, η εξουσία, τα έσοδα, η ιδιοκτησία είναι κάποιοι από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην κοινωνική κινητικότητα. Οι ευκαιρίες μεταπήδησης από θέσεις χαμηλότερου εισοδήματος, μόρφωσης, ικανότητας και κύρους σε θέσεις μεγαλύτερων απαιτήσεων και αμοιβών, αυξήθηκαν πράγματι σε μεγάλο βαθμό με τη πρόοδο της εκβιομηχάνισης. Οι κατηγορίες των ανειδίκευτων εργατικών επαγγελματιών συρρικνώνονται, ενώ οι κατηγορίες ειδικευμένων και άσπρων κολάρων αυξάνονται. Οι κυριότεροι φορείς που λειτουργούν ως μηχανισμοί κοινωνικής κινητικότητας σε κάθε τύπο κοινωνικής στρωμάτωσης αναλύονται στη συνέχεια.

☞ Οικογένεια

Η οικογένεια αποτελεί το πρώτο μηχανισμό κοινωνικής κινητικότητας που έρχεται σε επαφή το άτομο από στιγμή της γέννησης του. Το οικογενειακό περιβάλλον θα κρίνει πρώτα από όλους τις γενικές και ειδικές ικανότητες του ατόμου, και με βάση αυτές θα δομήσει τις ενέργειες για τη μελλοντική τοποθέτηση του στα διαφορετικά επίπεδα του συστήματος κοινωνικής στρωμάτωσης. Στην ουσία η οικογένεια είναι επιφορτισμένη με το ρόλο του πρώτου κριτή, της κοινωνικής επιλογής και τοποθέτησης των ατόμων σε διακριτές κοινωνικές θέσεις (Sorokin, 1959, p:184)

☞ Τεχνολογική αλλαγή

Σε κάθε περίπτωση, η **τεχνολογική αλλαγή** (καθώς επίσης και η διοικητική ανάπτυξη) αποτελεί τον αποφασιστικό παράγοντα στον καθορισμό του βαθμού κοινωνικής κινητικότητας στους κόλπους των βιομηχανικών κοινωνιών (C. H. Anderson, 1986, σελ: 290). Παραδείγματος χάριν, από ταξική άποψη, η αυξημένη παραγωγικότητα στη βιομηχανία δίνει το περιθώριο ανάπτυξης υπηρεσιών. Ο αριθμός των περιουσιών έχει ραγδαίως αυξηθεί στη διάρκεια του παρόντος αιώνας. Η άλλη όψη της τεχνολογικής ανάπτυξης και του κοινωνικού πλεονάσματος είναι η μόνιμη τάξη

των ανειδίκευτων, αναξιοποίητων φτωχών. Η κοινωνική κινητικότητα γίνεται όλο και πιο δύσκολη και η φτώχεια όλο και πιο ανυπόφορη και ταπεινωτική.

☞ **Εκπαίδευση**

Η ευκαιρία βελτίωσης των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών στηρίζεται για ένα μεγάλο αριθμό ατόμων στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές δομές. Η καλύτερη **εκπαίδευση** θεωρείται από πολλούς ως το πρωταρχικό μέσο για μια καλύτερη ζωή (Κ. Κασιμάτη, 2001). Η εκπαιδευτική επιτυχία οδηγεί σε επαγγελματική επιτυχία, η οποία, με τη σειρά της, ανοίγει το δρόμο για τη κινητικότητα του εισοδήματος και της υλικής ευημερίας. Ο επηρεασμός του εκπαιδευτικού επιπέδου του απασχολούμενου – πρωτογενούς σταδίου επαγγελματικής επιλογής – εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων και ιδιαίτερα του πατέρα. Η εξέταση αυτού του τύπου, η διαγενεακή, φέρνει στην επιφάνεια μια σειρά από κοινωνικές παραμέτρους που δίνουν τη φυσιολογία των κοινωνικών διαρθρώσεων και εγγράφουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται το άτομο, δραστηριοποιείται και δίνει το στίγμα του στον κοινωνικό χώρο.

☞ **Επάγγελμα**

Ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος δείκτης κοινωνικής κινητικότητας είναι το ασκούμενο **επάγγελμα** και η επαγγελματική αλλαγή, στο μέτρο που το επάγγελμα ενός ατόμου είναι μια εύκολα προσιτή πληροφορία και ταυτόχρονα τείνει να είναι ένας σχετικά καλός οδηγός για την εξακρίβωση της τοποθέτησης κάποιου σε σχέση με τους άλλους παράγοντες της ανισότητας (C. H. Anderson, 1986). Προκειμένου εντούτοις να επιτευχθεί μια ακριβέστερη περιγραφή της κοινωνικής κινητικότητας, θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ένα σύνθετο μέτρο που ενσωματώνει όσο το δυνατό περισσότερες πλευρές της ανισότητας. Η επαγγελματική ανισότητα αυτή καθαυτή μπορεί να εκληφθεί ως ένας πολύ γενικός και πρόχειρος οδηγός για την εξακρίβωση της κοινωνικής κινητικότητας.

Συνοψίζοντας την ανάλυση μας για τους μηχανισμούς κοινωνικής κινητικότητας πρέπει να επισημάνουμε ότι πέρα από τους μηχανισμούς που αναπτύξαμε, υπάρχουν και άλλοι όπως στρατός, εκκλησία των οποίων όμως ο βαθμός επίδρασης έχει σήμερα ατονήσει. Ο ρόλος και η λειτουργία των μηχανισμών διαφοροποιείται μεταξύ των κοινωνιών καθώς και μεταξύ ιστορικών περιόδων. Η επιρροή τους εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο και άλλοι φορείς λειτουργούν ως μηχανισμοί κοινωνικής κινητικότητας. Για το λόγο αυτό εστίασαμε στην ανάλυση εκείνων που θεωρούμε ως σημαντικότερους για τη προσέγγιση της κινητικότητας στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

1.3 Δυναμική της κινητικότητας

Η δυναμική της κινητικότητας έχει ερμηνευθεί, στο πλαίσιο της παραδοσιακής κοινωνιολογίας, σε συσχέτιση με τη φιλελεύθερη θεωρία της πλουραλιστικής δημοκρατίας και της καπιταλιστικής εκβιομηχάνισης. Για το σκοπό αυτό έχουν προταθεί δύο αλληλένδετες ερμηνευτικές υποθέσεις: αφενός η πλουραλιστική δημοκρατία αποτελεί κεντρικό στόχο των καπιταλιστικών κοινωνιών και, αφετέρου, ότι η καπιταλιστική εκβιομηχάνιση ενισχύει την κοινωνική κινητικότητα και έτσι συμβάλλει στην εδραίωση της πλουραλιστικής δημοκρατίας. Στο επίκεντρο των υποθέσεων αυτών είναι καταρχάς η αλληλεξάρτηση μεταξύ της δομής του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας και του προτύπου της κοινωνικής δράσης που άμεσα σχετίζεται με τη κοινωνική κινητικότητα. Αυτό βέβαια με την έννοια ότι η δομή του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας ορίζει την κινητικότητα των ατόμων μεταξύ διαφορετικών επαγγελματικών θέσεων. Η συσχέτιση αυτή της κινητικότητας και του καταμερισμού εργασίας προσδιορίζει την αποκαλούμενη απόλυτη κινητικότητα, το ακριβές περιεχόμενο της οποίας ερμηνεύεται στη συνέχεια.

Η αιτιολόγηση αρχίζει με τη θέση ότι η μετάβαση από τις προβιομηχανικές στις βιομηχανικές κοινωνίες συντελείται στο πλαίσιο μιας κοινωνικής και πολιτικής αφοσίωσης στις αρετές της τεχνικής και οικονομικής ορθολογικότητας. Δηλαδή, υποστηρίζεται ότι η δυναμική μιας ορθολογικά αναπτυσσόμενης τεχνολογίας οδηγεί σε

αλλαγές στη δομή του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, καθιστώντας έτσι αναγκαία τη κοινωνική κινητικότητα, από γενεά σε γενεά ή μέσα στον κύκλο ζωής κάθε ατόμου, σύμφωνα με τις ανάγκες ανακατανομής του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Με τον τρόπο αυτό διευρύνεται η διαφοροποίηση των επαγγελμάτων μεταξύ των διάφορων οικονομικών τομέων, με προεξάρχουσα τη μείωση του αριθμού των απλών εργατών και των επαγγελμάτων ρουτίνας και τη συνακόλουθη αύξηση της ζήτησης για τεχνικά και επαγγελματικά καταρτισμένα άτομα. Έτσι, οι βιομηχανικές κοινωνίες μετατρέπονται σιγά σε κοινωνίες των μεσαίων τάξεων ή στρωμάτων (Erikson και Goldhorpe, 1992, σελ: 1-6)

Πέραν αυτού, η εκβιομηχάνιση αλλάζει επίσης τη διαδικασία μέσα από την οποία τα διάφορα άτομα κατανέμονται στις διάφορες θέσεις στο καταμερισμό εργασίας. Δηλαδή, η υιοθέτηση ορθολογικών μεθόδων επιλογής προσωπικού καθιστά αναγκαία τη μετακίνηση από το κριτήριο καταγωγής σε εκείνο της κατάκτησης, όπου η εκπαίδευση και η κατάρτιση του υποψήφιου παίζει κυρίαρχο ρόλο. Με άλλα λόγια, η αυξανόμενη ζήτηση για υψηλά ειδικευμένο προσωπικό καθιστά αναγκαία την επέκταση και την αναβάθμιση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται ίσες ευκαιρίες κινητικότητας και έτσι η κοινωνία να αποκτά συνεχώς ένα πιο ανοιχτό χαρακτήρα. Εδώ ακριβώς υποστηρίζεται ότι η κοινωνική κινητικότητα τείνει να σταθεροποιεί το ίδιο το πολιτικό σύστημα. Αυτό δε γιατί, αφενός η κοινωνική κινητικότητα βοηθά στη νομιμοποίηση των υπαρχουσών ταξικών ανισοτήτων, στο μέτρο που οι διαφορές ανταμοιβών, τόσο υλικών όσο και συμβολικών, εμφανίζονται και γίνονται κατανοητές ως δίκαιες αποδόσεις για διαφορετικές ικανότητες και συμβολές. Και, αφετέρου, η κοινωνική κινητικότητα βοηθά στη προστασία της φιλελεύθερης δημοκρατίας, στο μέτρο που υποσκάπτει τη βάση για ταξική συλλογική δράση, αφού εξασθενίζει την ταξική αναγνώριση και έτσι ενθαρρύνει τις ατομικές παρά τις συλλογικές προσπάθειες για κοινωνική καταξίωση (Erikson και Goldhorpe, 1992, σελ: 6-7).

1.4 Όρια της κινητικότητας

Η κοινωνική κινητικότητα αποτυπώνεται ιστορικά μέσα από δύο αλληλένδετες διαδικασίες: αφενός, ως συνολική μετακίνηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού λόγω αλλαγών στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας και, αφετέρου, ως σχετική μετακίνηση ατόμων μεταξύ διαφορετικών ταξικών ή επαγγελματικών θέσεων. Η πρώτη αποκαλείται «**απόλυτη κινητικότητα**» και σχετίζεται με την ανάλυση της διαδικασίας σχηματισμού κοινωνικών τάξεων ή στρωμάτων, ενώ η δεύτερη ονομάζεται «**σχετική κινητικότητα**» και εκφράζει το βαθμό ρευστότητας που υπάρχει σε μια δοσμένη κοινωνία, δηλαδή τη σχετική δυνατότητα των διαφορετικής κοινωνικής κατάστασης ατόμων να επιτύχουν ανοδική κινητικότητα. Είναι αυτονόητο ότι τα όρια της απόλυτης κινητικότητας προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από το ρυθμό και το περιεχόμενο της οικονομικής ανάπτυξης. Δηλαδή η απόλυτη κινητικότητα τείνει να αυξάνει ιδιαίτερα σε δύο ιστορικές στιγμές: 1) σε φάσεις εντατικής οικονομικής ανάπτυξης όπου παρατηρείται ραγδαία πολλές φορές μεγέθυνση ενός δοσμένου τύπου οικονομικής οργάνωσης (πχ. όταν μια κοινωνία βρίσκεται σε διαδικασία εκβιομηχάνισης) και 2) σε περιόδους διαρθρωτικών οικονομικών αλλαγών όπου παρατηρείται μετάβαση από τον ένα τύπο οικονομικής οργάνωσης σε κάποιον άλλο (π.χ. όταν νέες τεχνολογίες εισάγονται στη παραγωγή ή όταν καινούριοι τομείς οικονομικής δραστηριότητας αναπτύσσονται). Αυτού του είδους η κινητικότητα έχει πράγματι καταγραφεί στις καπιταλιστικές κοινωνίες (Edgell, 1993 σελ:83-102, Crompton, 1993, σελ: 60-69)

Όταν σταθεροποιηθούν κατά κάποιο τρόπο οι ταξικές ή επαγγελματικές θέσεις στο κοινωνικό καταμερισμό εργασίας σε μια δοσμένη κοινωνία, τότε παρέχεται καλύτερα η δυνατότητα αποτύπωσης και αξιολόγησης του βαθμού της «σχετικής» κινητικότητας που υπάρχει στη κοινωνία αυτή. Είναι και εδώ αυτονόητο ότι τα όρια της σχετικής κινητικότητας προσδιορίζονται σε μεγάλη έκταση από τις απαιτήσεις αναπαραγωγής του ίδιου του κοινωνικού συστήματος. Δηλαδή, ο βαθμός της σχετικής κινητικότητας προσδιορίζεται σε μια καπιταλιστική κοινωνία τόσο από τη δυναμική της συσσώρευσης κεφαλαίου όσο και από τις σχέσεις εκμετάλλευσης και εξουσίας που αυτή η δυναμική επιβάλλει. Εδώ, η παραδοσιακή κοινωνιολογική θεωρία ερμηνεύει τα όρια της σχετικής κοινωνικής κινητικότητας με όρους «διαφορετικών κινήτρων και

μέσων». Δηλαδή δέχεται ότι, σε μια στρωματοποιημένη κοινωνία σε υψηλές, μεσαίες και κατώτερες επαγγελματικές θέσεις, οι ευκαιρίες κατάληψης των υψηλών θέσεων είναι μεγαλύτερες για τα παιδιά εκείνων που κατέχουν ήδη τις θέσεις αυτές παρά για τα παιδιά εκείνων που βρίσκονται στις «κατώτερες» θέσεις. Με άλλα λόγια, οι ευκαιρίες που έχουν τα παιδιά εργατών ή αγροτών να καταλάβουν «ανώτερες» επαγγελματικές θέσεις είναι σχετικά περιορισμένες. Αυτό δε γιατί τα διάφορα επαγγελματικά στρώματα διαφοροποιούνται μεταξύ τους όχι μόνο κοινωνικά αλλά και με βάση τα μέσα κινήτρων που μπορούν να προσφέρουν στα παιδιά τους. Το τελευταίο αποτελεί κύριο προσδιοριστικό παράγοντα σε ότι αφορά την πρόσβαση στην εκπαίδευση, που με τη σειρά της αντιπροσωπεύει στις σύγχρονες κοινωνίες βασική προϋπόθεση για την εξασφάλιση επαγγελματικής κινητικότητας (Erikson και Goldhorpe, 1992 σελ:13-21)

Η κριτική κοινωνιολογική θεωρία προχωρεί ένα βήμα πιο πέρα υποστηρίζοντας ότι η λογική της καπιταλιστικής συσσώρευσης είναι τέτοια που οδηγεί ουσιαστικά σε μια καθοδική κοινωνική κινητικότητα μέσα από την απαξίωση των δεξιοτήτων. Με την έννοια αυτή, οι κάτοχοι «κατώτερων» επαγγελματικών θέσεων όχι μόνο συναντούν δυσκολίες στο να εξασφαλίσουν για τον εαυτό τους και για τα παιδιά τους καλύτερες δυνατότητες ανοδικής κινητικότητας, αλλά αντιμετωπίζουν κάτι πολύ χειρότερο: δηλαδή κινδυνεύουν να υποβιβασθούν κοινωνικά είτε με το εξοβελισμό τους εκτός παραγωγικής διαδικασίας (Erikson και Goldhorpe, 1992 σελ:10-11). Στη παρούσα διπλωματική θα εξετάσουμε τη κινητικότητα ως «σχετική» αφού αυτή εκφράζει το βαθμό ρευστότητας που υπάρχει σε μια δοσμένη κοινωνία, δηλαδή τη σχετική δυνατότητα των διαφορετικής κοινωνικής κατάστασης ατόμων να επιτύχουν ανοδική κινητικότητα μέσα από την ενεργή ενασχόληση τους με το τουρισμό.

1.5 Κοινωνική Κινητικότητα & άλλες Κοινωνικές έννοιες

Η κοινωνική κινητικότητα συνδέεται, και ως ένα βαθμό εμπεριέχει και άλλες έννοιες όπως: κοινωνική ιεράρχηση, απόσταση και ταχύτητα θέση και κινητικότητα, κοινωνική ανισότητα, κοινωνική στρωμάτωση και τέλος κοινωνικές τάξεις. Η συσχέτιση των εννοιών αυτών με το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας αναλύονται στη συνέχεια.

1.5.1 Κοινωνική ιεράρχηση, απόσταση, ταχύτητα

Οι μετακινήσεις που πραγματοποιούν τα άτομα υποδηλώνουν πέρα από την ανισότητα, την ύπαρξη ενός συστήματος ιεράρχησης των επιπέδων σε ανώτερα, ίδια και κατώτερα ανάλογα με το κριτήριο που υιοθετείται σε κάθε περίπτωση (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό). Η ιεράρχηση των επιπέδων προσδιορίζει το χαρακτηρισμό της κατεύθυνσης της κινητικότητας και αναλόγως εκφράζεται ως ανοδική ή καθοδική (Κ. Κασσιμάτη, 2001, σελ: 30).

Στο βαθμό που υπάρχουν πολλαπλά συστήματα κοινωνικής ιεράρχησης τα οποία συνδέονται μεταξύ τους, η μετακίνηση σε ένα από αυτά είναι δυνατό να προκαλέσει μετακίνηση στα υπόλοιπα, χωρίς ωστόσο αυτό να θεωρείται δεδομένο. Στις βιομηχανικές κοινωνίες το επάγγελμα θεωρείται ο καλύτερος δείκτης – χωρίς να είναι ο μοναδικός - για τη κοινωνική τάξη, το κοινωνικό γόητρο και την οικονομική θέση του ατόμου. Σε ορισμένες περιπτώσεις η επαγγελματική μετακίνηση μπορεί να συνεπάγεται αλλαγή και στην οικονομική ιεράρχηση ή το κοινωνικό γόητρο, ή ακόμη και στα δύο (Hooper, 1981, σελ: 149).

Η έννοια της απόστασης κατά τη διαδικασία της μετάβασης από μια κοινωνική τάξη σε μια άλλη, υποδηλώνει τη διαφορά που χωρίζει τις δύο αυτές θέσεις. Για παράδειγμα η απόσταση που πρέπει να διανύσει ένα άτομο από το χαμηλότερο επίπεδο της μεσαίας τάξης είναι πολύ μικρότερη, αναλογικά με την απόσταση που πρέπει να διανύσει για να φτάσει στο ανώτερο επίπεδο της μεσαίας τάξης.

Η έννοια της ταχύτητας συνδέεται άμεσα με αυτή της απόστασης και αναφέρεται στο χρόνο που απαιτείται για να μετακινηθεί ένα άτομο από μια προηγούμενη θέση σε μια επόμενη. Η ταχύτητα εξαρτάται από παράγοντες όπως η εκπαίδευση. Ένα άτομο με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης θα χρειαστεί περισσότερο χρόνο για να φτάσει σε μια τάξη, συγκριτικά με ένα άτομο, που έχει ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο. Γενικά ισχύει ο κανόνας ότι όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση που πρέπει να διανύσει το άτομο για να φτάσει στην επιθυμητή κοινωνική τάξη τόσο περισσότερος χρόνος απαιτείται (Sorokin, 1959, p:136 & Hooper, 1981, p: 150-151).

1.5.2 Θέση & κινητικότητα

Ο όρος θέση αναφέρεται σε ένα σημείο από το οποίο απορρέει ή προς το οποίο καταλήγει κάποια ενέργεια ή δράση. Με τον όρο ενέργεια εννοούμε κάθε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με συγκεκριμένο περιεχόμενο. Με τη δράση υποδηλώνεται μια ενέργεια που κατευθύνεται προς συγκεκριμένο υποκείμενο με σκοπό να προκαλέσει κάποια δική του ενέργεια. Ο κάτοχος μιας θέσης είναι φορέας ενέργειας ή δράσης.

Στην κοινωνιολογία ο όρος θέση λαμβάνεται με δύο έννοιες (Δ.Γ. Τσαούσης 1991). Η απλούστερη και γενικότερη δηλώνει το χώρο, το σημείο, που κατέχει ένα άτομο σε ένα σύστημα σχέσεων. Ένα άτομο μπορεί να κατέχει πολλά τέτοια σημεία. Στο σύστημα σχέσεων «οικογένεια» κατέχει τη «θέση» του πατέρα, στο σύστημα σχέσεων «εργοστάσιο» κατέχει τη «θέση» του εργάτη. Το σύστημα των θέσεων που κατέχει ένα άτομο σε μια δεδομένη στιγμή αποτελεί ένα σύμπλεγμα θέσεων.

Η έννοια της θέσης συνδέεται άμεσα με τις ακόλουθες έννοιες. Πρώτον, με το ρόλο, που αναφέρεται στην ενέργεια ή τη δράση του κατόχου της θέσης. Δεύτερον, με τη *κοινωνική σχέση* και τη *κοινωνική διαντίδραση*, όρους που αναφέρονται στις σχέσεις μεταξύ των κατόχων θέσεων. Τρίτον, με το *θεσμό*, που αποτελεί μια παγιωμένη διάταξη χώρων ενέργειας ή δράσης και κατατείνει, όπως είδαμε, στη σταθερή επιδίωξη ενός κοινωνικά σημαντικού σκοπού. Τέταρτον, με τη κοινωνική στρωμάτωση, την ιεραρχική δηλαδή διάταξη των κοινωνικών χώρων ενέργειας και δράσης.

Στη ζωή τους τα άτομα μετακινούνται από τη μία θέση σε άλλη. Παρουσιάζουν, επομένως, μια διαδοχή θέσεων. Αυτό σημαίνει πως η σύνθεση του συμπλέγματος των θέσεων που κατέχει κάθε στιγμή το άτομο μεταβάλλεται. Έτσι λ.χ. σε μια στιγμή το άτομο είναι υιός και μαθητής, ενώ σε μια άλλη είναι υιός – υπάλληλος – σύζυγος – πατέρας. Αν η μεταβολή από μια θέση σε άλλη συνεπάγεται και μετακίνηση στην κλίμακα ιεραρχίας τότε μιλάμε για κοινωνική κινητικότητα.

Ο Ράλφ Λίντον (Δ.Γ. Τσαούσης, 1991) επεσήμανε το γεγονός ότι τα άτομα καταλαμβάνουν μια θέση είτε γιατί τα κατατάσσουν σε αυτή είτε γιατί την κατακτούν. Διέκρινε έτσι τις θέσεις σε δοτές και σε κατακτημένες. Οι **δοτές θέσεις** είναι κατά κανόνα κληρονομικές και αναγνωρίζονται στο άτομο από τη στιγμή της γέννησης του. Δοτή είναι π.χ. η θέση του υιού ή της θυγατέρας. Οι **κατακτημένες θέσεις**

προϋποθέτουν συνήθως κάποιες ιδιαίτερες ικανότητες ή προσόντα και είναι αποτέλεσμα κάποιου επιτεύγματος. Έτσι π.χ. κατακτημένη είναι η θέση του φοιτητή. Στις απλές και παραδοσιακές κοινωνίες οι περισσότερες θέσεις είναι δοτές. Αντίθετα στις σύγχρονες βιομηχανικές – αστικές κοινωνίες οι περισσότερες είναι κατακτημένες.

Ως εδώ είδαμε τη θέση σαν να ήταν ένα μεμονωμένο φαινόμενο. Η θέση όμως δεν δύναται να νοηθεί χωρίς αναφορά προς μια τουλάχιστον άλλη θέση και τον κάτοχο της. Ο κάτοχος μιας θέσης βρίσκεται σε ενεργό σχέση με τους άλλους, αφού έχει απαιτήσεις για ορισμένη εκ μέρους τους συμπεριφορά όπως και εκείνοι αξιώνουν μια ορισμένη δική του συμπεριφορά. Είναι φανερό πως όσα περισσότερα δικαιώματα προσφέρει μια θέση στο κάτοχο της τόσο μεγαλύτερη είναι η δύναμη και το γόητρο του.

Η κατοχή μιας θέσης δεν είναι κάτι το απόλυτα συγκεκριμένο στη καθημερινή ζωή. Οι άνθρωποι «τοποθετούνται» σε θέσεις από άλλους, ταυτόχρονα όμως «τοποθετούν» και οι ίδιοι τους εαυτούς τους σε κάποιες θέσεις. Οι δύο αυτές θέσεις δεν συμπίπτουν αναγκαστικά, πράγμα που γίνεται ιδιαίτερα φανερό στις περιπτώσεις κάθετης κοινωνικής κινητικότητας. Ο «νεόπλουτος» π.χ. θεωρεί ότι κατέχει μια θέση που όμως δεν του αναγνωρίζεται. Αντίθετα, ο «ξεπεσμένος» πιστεύει ότι διατηρεί μια θέση που δεν την έχει πια. Αυτό σημαίνει πως η θέση έχει μια αντικειμενική και μια υποκειμενική διάσταση. Όταν οι δύο αυτές διαστάσεις δεν συμπίπτουν τότε παρατηρείται μια ένταση μεταξύ του ατόμου και του κοινωνικού συνόλου που το περιβάλλει. Η ένταση αυτή είναι συχνότερη όταν το σύστημα κοινωνικής στρωμάτωσης είναι ανοιχτό και χαλαρό. Αντιθέτως, όταν το σύστημα κοινωνικής στρωμάτωσης είναι κλειστό και αυστηρό η υποκειμενική διάσταση της θέσης συμπίπτει με την αντικειμενική, αφού οι θέσεις είναι δοτές και η κινητικότητα από τη μια θέση στην άλλη ή αποκλείεται ή γίνεται με ελεγχόμενες και τυπικές διαδικασίες, όπως λ.χ. η απονομή ενός τίτλου.

Οι αντικειμενικές ταξικές θέσεις αποτελούν το βασικό πυρήνα ανάλυσης της παρούσας διπλωματικής θεωρώντας ότι οι ταξικές θέσεις είναι δύσκολο να είναι ακριβώς δοτές ή κατεκτημένες διότι στη πρώτη περίπτωση θα αποκλείαμε κάθε είδους κινητικότητα και στη δεύτερη περίπτωση είναι σαν να αποδεχόμαστε την ύπαρξη πλήρους ελευθερίας κοινωνικής κινητικότητας πράγμα το οποίο είναι ουτοπικό.

1.5.3 Κοινωνική ανισότητα και στρωμάτωση

Από την εποχή που ο άνθρωπος άρχισε να ασχολείται με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και το εμπόριο έως και σήμερα, έχει εμπλακεί στη δίνη μιας κοινωνικής διαδικασίας που χαρακτηρίζεται από την άνιση κατανομή συμβολικών και υλικών ανταμοιβών. Αυτή η άνιση κατανομή έχει γι' αυτό δίκαια χαρακτηριστεί ως οικουμενικό φαινόμενο.

Η **κοινωνική ανισότητα** συγκαταλέγεται στις μείζονες τρέχουσες αντικρουόμενες κοινωνικές και κοινωνιολογικές συζητήσεις. Η έννοια της κοινωνικής ανισότητας αυτή καθαυτή είναι ένας ευρύς όρος που περιλαμβάνει πολυάριθμες και διάφορες όψεις. Μια περισσότερο ακριβής χρησιμοποίηση του όρου πρέπει να εξειδικεύει για ποια όψη (ή όψεις) της κοινωνικής ανισότητας πρόκειται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Μπορούμε να πραγματευτούμε τις ανισότητες της ατομικής ιδιοκτησίας, του εισοδήματος, της πολιτικής δύναμης και επιρροής, της δικαιοδοσίας, του βαθμού παιδείας, της επαγγελματικής ικανότητας κ.ο.κ. Σε σχέση με οποιαδήποτε από αυτές τις όψεις μπορούμε να ενδιαφερθούμε για το μεγαλύτερο ή μικρότερο ποσοστό συμμετοχής των ατόμων (ή ομάδων). Το ζήτημα της κοινωνικής ανισότητας αφορά επομένως σύμφωνα με τον C. H. Anderson (1986 σελ: 186) *«την ιεραρχία»*.

Ανισότητες υπάρχουν σε όλους τους τύπους της ανθρώπινης κοινωνίας. Ακόμα και στους απλούστερους των πολιτισμών, όπου οι διαφορές του πλούτου ή της ιδιοκτησίας είναι σχεδόν ανύπαρκτες, υπάρχουν ανισότητες μεταξύ των ατόμων, ανδρών και γυναικών, νέων και ηλικιωμένων. Κάποιο άτομο δύναται να κατέχει υψηλότερη κοινωνική θέση από τα άλλα, επειδή για παράδειγμα θεωρείται ότι έχει ιδιαίτερες ικανότητες σε σχέση με τους άλλους που τον καθιστούν ξεχωριστό.

Στην εξέταση της ανισότητας, όπως προαναφέρθηκε, δίνεται έμφαση στη θέση που κατέχει το άτομο στα μέσα παραγωγής. Στο μέτρο που ορισμένα άτομα κατέχουν παρόμοιες θέσεις ανισότητας, μπορούν να σχηματίσουν τη βάση μιας κοινωνικής τάξης. Ως εκ τούτου, η σχέση ενός ατόμου με την ιδιοκτησία και τα μέσα παραγωγής είναι τα κατεξοχήν κριτήρια ταξικής τοποθέτησης μολονότι υπάρχουν, όπως συμβαίνει και με την ανισότητα, και άλλοι συναφείς παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

1.5.4 Κοινωνική στρωμάτωση

Ως ιεραρχικό σύστημα οργάνωσης η στρωμάτωση σημαίνει ότι το κοινωνικό σύνολο διαφοροποιείται κατά επάλληλα στρώματα εμείς όμως μιλάμε για κοινωνικές τάξεις, καθένα από τα οποία είναι κατά κανόνα μικρότερο σε μέγεθος όσο ανώτερη είναι η βαθμίδα στην οποία βρίσκεται. Για αυτό και η στρωμάτωση εικονίζεται συνήθως με το σχήμα της πυραμίδας. Κάθε στρώμα μπορεί να έχει τη δική του εσωτερική στρωμάτωση. Κάθε άτομο κατέχει έτσι ένα συγκεκριμένο σημείο σε ένα σύστημα στρωμάτωσης. Έχει μια θέση. Το σύνολο των θέσεων του το τοποθετεί σε ένα σημείο ενός στρώματος της κοινωνίας του, εφόσον υπάρχει ένα τέτοιο σύστημα. Τη γενική αυτή θέση που κατέχει τη χαρακτηρίζουμε με τον όρο κοινωνική κατάσταση ή κοινωνική θέση. Η κοινωνική κατάσταση ή θέση προσδιορίζει στο άτομο ένα σύμπλεγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, προνομίων και στερήσεων, ένα κοινωνικό γόητρο και μια σειρά σχέσεων εξουσίας και υποταγής.

Πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες προκειμένου να περιγράψουν τις ανισότητες κάνουν λόγο για **κοινωνική στρωμάτωση**. Η στρωμάτωση μπορεί να οριστεί σύμφωνα με τον A. Giddens (2002 σελ: 338) ως «δομικές ανισότητες μεταξύ διαφόρων ομάδων πληθυσμού». Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι κοινωνίες αποτελούνται από ιεραρχικά στρώματα, με τους περισσότερο ευνοημένους να βρίσκονται κοντά στη κορυφή ενώ τους λιγότερο προνομιούχους κοντά στη βάση.

Υπάρχουν συστήματα στρωμάτωσης ανοικτά και κλειστά ανάλογα με το πόσο μπορεί κανείς να μετακινηθεί από το ένα σύστημα στο άλλο. Τα κλειστά συστήματα είναι κληρονομικά για παράδειγμα το καστικό σύστημα της Ινδίας. Τα ανοικτά συστήματα είναι αυστηρά ή χαλαρά, ανάλογα με το πόσο δύσκολη ή εύκολη είναι η ένταξη σε αυτά. Το αγγλικό σύστημα των φορέων ευγενείας είναι αυστηρό, όπως και το σύστημα των νομοκατεστημένων τάξεων, από το οποίο προέρχεται. Η μετακίνηση από ένα σημείο του συστήματος σε ένα άλλο αποδίδεται με τον όρο κοινωνική κινητικότητα (Δ.Γ. Τσαούσης, 1991).

Η προσέγγιση της κινητικότητας βασισμένη στη κοινωνική στρωμάτωση ίσως είναι λίγο προβληματική διότι δίνει βαρύτητα, στη διαστρωμάτωση εντός μιας τάξης...

κάτι που είναι δευτερεύον και εν πολλοίς παραπλανητικό και δεν ταιριάζει με την ανάλυση που επιθυμούμε να ακολουθήσουμε. Το ζητούμενο δεν είναι τα στρώματα εντός μιας τάξης αλλά οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των τάξεων. Στις θολές αυτές στρωματώσεις καταφεύγουν όσοι δεν έχουν καθαρή ταξική ανάλυση συγχέοντας σε πολλές περιπτώσεις τις διαχωριστικές γραμμές που υπάρχουν μεταξύ των κοινωνικών τάξεων

Η ανάλυση της παρούσας διπλωματικής στηρίζεται σε όρους κοινωνικών τάξεων, των αντικειμενικών δηλαδή ταξικών θέσεων και η έμφαση μας δίνεται στις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ αυτών των ταξικών θέσεων και όχι στη διαστρωμάτωση εντός των κοινωνικών τάξεων εντός δηλαδή των αντικειμενικών ταξικών θέσεων. Για το λόγο αυτό στο επόμενο κεφάλαιο ακολουθεί μια προσέγγιση των κοινωνικών τάξεων από διάφορους θεωρητικούς από τις οποίες θα επιλέξουμε αυτή η οποία κατά τη γνώμη μας είναι η πιο ολοκληρωμένη και αντικειμενική ώστε να αναλύσουμε τη κοινωνική κινητικότητα που παρουσιάζεται στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις του Νομού Χίου.

Κεφάλαιο 2^ο

Η Προσέγγιση Των Κοινωνικών Τάξεων

Ο λατινικός όρος “classis” πρωτοεμφανίστηκε στην Αγγλία κατά το 16^ο αιώνα, χρησιμοποιούμενος από τους ιστορικούς προκειμένου να περιγράψουν την οικονομική και πολιτική διαφοροποίηση των Ρωμαίων πολιτών (Κ. Κασιμάτη, 2001). Ωστόσο από τον 18^ο αιώνα ο όρος “τάξη” χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει το σύγχρονο κοινωνικό κατακερματισμό των κοινωνιών και περισσότερο συνδέθηκε με τη μαρξιστική θεωρία, γιατί αποτέλεσε, η ταξική διάρθρωση το κεντρικό σημείο του προβληματισμού της

2.1 Η προσέγγιση του Bourdieu

Ο Bourdieu (1999) σε μια εννοιολογική προσέγγιση αντιμετωπίζει τις “τάξεις” «ως σύνολα δρώντων όπου καταλαμβάνουν παρόμοιες θέσεις και οι οποίοι τοποθετημένοι σε παρόμοιες συνθήκες και υποκείμενοι σε παρόμοιες οροεξαρτήσεις έχουν κάθε πιθανότητα να έχουν παρόμοιου τύπου διαθέσεις και συμφέροντα, άρα να παράγουν παρόμοιες πρακτικές και θεσιληψίες». Διευκρινίζει, ωστόσο, ότι δεν πρόκειται για τάξεις με την έννοια των ομάδων που είναι κινητοποιημένες για πάλι, δηλαδή δεν υπάρχουν ως πραγματικές ομάδες αν και υπάρχουν πιθανότητες να συγκροτηθούν σε πρακτικές ομάδες και πάντως υπάρχει ένας χώρος σχέσεων το ίδιο πραγματικός, όσο και ένας γεωγραφικός χώρος.

2.2 Η συγκριτική προσέγγιση των κοινωνικών τάξεων από K. Marx & M. Weber

Η κοινωνική τάξη είναι μια έννοια που βρίσκεται στο επίκεντρο της ανάλυσης τόσο του **Μαρξ** όσο και του **Βέμπερ**, αλλά με διαφορετική σημασία και περιεχόμενο (Α. Μοσχονάς, 1998, «Τάξεις και στρώματα στις σύγχρονες κοινωνίες»). Για τον Μαρξ η τάξη είναι μια κοινωνική σχέση εκμετάλλευσης, ενσωματωμένη στο ίδιο το σύστημα

της παραγωγής. Δηλαδή η τάξη προσδιορίζεται σε σχέση με τα μέσα παραγωγής και με τη θέση που το άτομο κατέχει στο κοινωνικό σύστημα παραγωγής. Έτσι, στη καπιταλιστική τάξη, υπάρχουν δύο βασικές τάξεις, η αστική και η εργατική, οριζόμενες στη βάση της σχέσης τους με τα μέσα παραγωγής. Η αστική τάξη περιλαμβάνει τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής, ενώ η εργατική τάξη αποτελείται από τα άτομα που έχουν αποξενωθεί από τα μέσα παραγωγής και αναγκαστικά πωλούν την εργατική τους δύναμη στην αγορά με αντίτιμο μια αγοραία αμοιβή. Η αστική τάξη που είναι ο αγοραστής αυτής της εργατικής δύναμης, έχει τη δυνατότητα και ικανότητα να ασκεί εκμετάλλευση ακριβώς επειδή κατέχει τα μέσα παραγωγής και έτσι οδηγεί τους εργάτες σε μια σχέση εξάρτησης στην αγορά εργασίας. Αυτή η ανταγωνιστική δύναμη τείνει, σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, στη συγκρότηση της εργατικής τάξης σε ιστορικό υποκείμενο με στόχο την υπέρβαση των ίδιων των σχέσεων εκμετάλλευσης. Οι μαρξιστικές αναλύσεις, αυτές δηλαδή που ακολουθούν τη παράδοση του Μαρξ, δέχονται κατ' αρχάς τον μαρξικό ορισμό των κοινωνικών τάξεων και, υπό το φως των ιστορικών εξελίξεων, πραγματεύονται κυρίως τα όρια των κοινωνικών τάξεων καθώς και τη δυναμική της συγκρότησής τους.

Παρόλο που ο Μαρξ πίστευε γενικά ότι οι ταξικές θέσεις υποδηλώνουν και προσδιορίζουν διαφορές στο επίπεδο και στον τρόπο διαβίωσης καθώς και στις ευκαιρίες της ζωής, θεωρούσε ωστόσο ότι στοιχεία όπως το εισόδημα, ο πλούτος, το επάγγελμα ή η οικογενειακή προέλευση δεν μπορούσαν από μόνα τους να ορίσουν τις κοινωνικές τάξεις. Εδώ ακριβώς βρίσκεται η ειδοποιός διαφορά μεταξύ Μαρξ και Βέμπερ: ενώ ο Μαρξ ορίζει τις κοινωνικές τάξεις στο επίπεδο της παραγωγής, ο Βέμπερ επικεντρώνεται στο επίπεδο της αγοράς. Για τον Βέμπερ η τάξη ορίζεται βάση της θέσης που τα άτομα κατέχουν στην αγορά, στο βαθμό που αυτή προσδιορίζει τις βιοτικές τους ευκαιρίες. Αυτές οι βιοτικές ευκαιρίες αναφέρονται όχι απλά σε υλικά οφέλη, αλλά γενικότερα σε οτιδήποτε είναι επιθυμητό για το άτομο, όπως οι συνθήκες ζωής και εργασίας, οι ευκαιρίες για εκπαίδευση, η ανάπαυση, τα ταξίδια, ο πολιτισμός. Έτσι, «τάξη» είναι μια ομάδα ατόμων που βρίσκονται αντικειμενικά στην ίδια κατάσταση από την άποψη θέσης ή της δύναμης που έχουν στην αγορά. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια ομάδα ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους από το γεγονός ότι διαθέτουν τις ίδιες βιοτικές ευκαιρίες στην έκταση που αυτό προσδιορίζεται από τη

δυνατότητα ή όχι να κινητοποιήσουν μέσα με σκοπό να αποκτήσουν εισόδημα στην αγορά. Σε αντίθεση με τον Μαρξ που θεωρεί τη σχέση με την ιδιοκτησία ως το κυρίαρχο κριτήριο για ορισμό των τάξεων, ο Βέμπερ αναφέρει την ιδιοκτησία ως ένα από τα διάφορα κριτήρια προσδιορισμού μιας ταξικής θέσης, και αυτό στο βαθμό που η ιδιοκτησία επηρεάζει θέσεις στην αγορά και βιοτικές ευκαιρίες. Αυτή η πολλαπλότητα κριτηρίων (π.χ. εισόδημα, εκπαίδευση, ιδιοκτησία) σε συνδυασμό με τη ρευστότητα των ορίων των κοινωνικών τάξεων οδηγεί τελικά σε τάξεις – κατηγορίες χωρίς ουσιαστική συνοχή και ιστορική προοπτική.

Η *κλειστή ομάδα*, από την άλλη μεριά, που χρησιμοποιεί ο Βέμπερ, ορίζεται με βάση την κοινή τους κατάσταση σε ότι αφορά τις βιοτικές ευκαιρίες, όπως αυτή προσδιορίζεται από μια συγκεκριμένη, θετική ή αρνητική, κοινωνική εκτίμηση περί της τιμής ή υπόληψης τους. Πρόκειται συνήθως για μια ομάδα ατόμων με δικαιώματα, προνόμια και δυνατότητες που προσδιορίζονται όχι από συγκεκριμένη θέση στην αγορά, αλλά αντίθετα από τη κατοχή κάποιων χαρακτηριστικών, όπως η προσωπική αξία, η υπόληψη, το γόητρο, ο θαυμασμός των άλλων. Αυτή είναι η ομάδα «υψηλής» θέσης στη κοινωνία, που συνυπάρχει πολλές φορές με ομάδες «χαμηλής» κοινωνικής θέσης. Συγκεκριμένα, όταν οι δυνατότητες πρόσβασης στην αγορά για εξασφάλιση εισοδήματος ή αγαθών εμποδίζονται με βάση παράγοντες όπως η οικογενειακή κατάσταση και προέλευση, η εθνότητα ή η μόρφωση, τότε δημιουργείται όχι μια κοινωνική τάξη αλλά μια ξεχωριστή ομάδα «θέσης», δηλαδή μια κλειστή ομάδα. Επιπλέον, ο Βέμπερ χρησιμοποιεί την ομάδα «δύναμης» ή το «κόμμα», με την έννοια ότι ασκεί δύναμη στην κοινωνία, όπως άλλωστε η «κοινωνική τάξη» και η «κλειστή ομάδα», και επίσης συμμετέχει ανοιχτά στον ανταγωνισμό για την εξουσία. Αυτή είναι μια ευρύτερη αντίληψη απ' ό,τι το πολιτικό κόμμα με τη συνήθη του έννοια, και περιλαμβάνει κάθε συμμαχία ή οργάνωση που έχει για στόχο την άσκηση δύναμης στην κοινωνία. Έτσι ο Βέμπερ θέτει ουσιαστικά το θέμα της δράσης των τάξεων ή ομάδων και της μετατροπής τους σε κοινωνικές δυνάμεις, κάτι που ο Μαρξ αντιμετωπίζει στο πλαίσιο της ταξικής πάλης, με θεσμικούς φορείς τις εργατικές ενώσεις (συνδικάτα) και τα εργατικά κόμματα. Η διαφορά μεταξύ Μαρξ και Βέμπερ είναι ότι ενώ ο πρώτος βλέπει το θέμα της οργάνωσης σε καθαρά *ταξικά πλαίσια*, δηλαδή τόσο το συνδικάτο όσο και το κόμμα είναι ταξικές φορείς, ο Βέμπερ αντιμετωπίζει το ίδιο θέμα σε

διαταξικά πλαίσια: το κόμμα είναι δυνατόν αλλά όχι αναγκαίο να εκφράζει μια συγκεκριμένη «κοινωνική τάξη» ή «κλειστή ομάδα». Η διαφορά είναι ουσιώδης γιατί ενώ ο Μάρξ αποσκοπεί σε ταξική κινητοποίηση με σκοπό της υπέρβαση του καπιταλισμού, ο Βέμπερ προσβλέπει στην εξισορρόπηση των δυνάμεων της αγοράς.

Η βεμπεριανή ανάλυση για το προσδιορισμό των τάξεων εμφανίζεται προβληματική αφού αναλύεται αποκλειστικά σε όρους εισοδημάτων και όχι ιδιοκτησίας όπως αυτή του Μάρξ η οποία στηρίζεται στη σχέση που έχει το άτομο με τα μέσα παραγωγής.

2.3. Η προσέγγιση της Crompton

Η **Crompton** (1998), αναγνωρίζοντας ότι υπάρχει ποικιλία ορισμών για την έννοια της τάξης προτείνει ένα απλοποιημένο σχήμα, το οποίο, ωστόσο, βοηθά στην κατανόηση της κατεύθυνσης προς την οποία διοχετεύεται η προβληματική για την αντιμετώπιση της έννοιας αυτής στην κοινωνική στρωμάτωση:

- Τάξη ως γόητρο, στάτους, πολιτισμικές όψεις, τρόπος ζωής,
- Τάξη ως διαρθρωτική ανισότητα (σχετιζόμενη με την κατοχή οικονομικών πηγών και δύναμης),
- Τάξεις ως πραγματικοί ή δυνητικοί κοινωνικοί και πολιτικοί διαμορφωτές (actors)

Βέβαια η ίδια υιοθετεί την άποψη ότι στο τέλος του εικοστού αιώνα η τάξη όλο και πιο αδιάφορο θέμα θα είναι και όπως υποστηρίζει ο **Pahl** (1989) «η τάξη είναι μια έννοια που έπαψε να έχει χρησιμότητα για την κοινωνιολογία» και για αυτό ορισμένοι μιλούν για το «θάνατο των τάξεων». Η βιομηχανική Επανάσταση προκάλεσε την ολοκληρωτική αναδιοργάνωση της κοινωνίας. Νέα επαγγέλματα εμφανίστηκαν και καινούριες σχέσεις αναπτύχθηκαν με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέες κοινωνικές τάξεις σε μια μετασχηματισμένη κοινωνική στρωμάτωση όπου η κατανομή των ατόμων στις τάξεις γίνεται όλο και περισσότερο με βάση τις ικανότητές τους και λιγότερο εξαιτίας της κοινωνικής τους καταγωγής.

Την τελευταία δεκαετία παρατηρείται μια εντυπωσιακή στροφή στα πλαίσια του μεταμοντερνισμού και της παγκοσμιοποίησης προς την ριζική αναθεώρηση της ταξικής ανάλυσης, όπου ουσιαστικά αμφισβητείται η ύπαρξη των τάξεων οι οποίες βασιζόνταν στην οικονομική διάσταση ως πηγή δύναμης και κοινωνικής ισχύος και προτείνονται άλλα σχήματα που αναδεικνύουν τον τρόπο ζωής και τα καταναλωτικά πρότυπα ως στοιχεία «διάκρισης» των μελών μιας κοινωνίας.

2.4 Η προσέγγιση του Λόηντ Ουόρνερ

Ο Λόηντ Ουόρνερ (1949) για το προσδιορισμό των τάξεων δεν παίρνει ως αφετηρία του τη σχέση προς τα μέσα παραγωγής αλλά ένα άλλο οικονομικό παράγοντα, το εισόδημα. Οι κοινωνικές τάξεις είναι κατά πρώτο λόγο εισοδηματικές κατηγορίες. Για των ακριβή όμως προσδιορισμό τους λαμβάνονται δύο ακόμα βασικά στοιχεία: το επάγγελμα και το μορφωτικό επίπεδο. Τα τρία αυτά στοιχεία είναι αλληλένδετα. Το ένα προσδιορίζει και επηρεάζει το άλλο . η υποκειμενική έννοια της κοινωνικής τάξης είναι έννοια αυτοπαράστασης. Σε ποια τάξη τοποθετεί το άτομο τον εαυτό του. Οι έρευνες του Ουόρνερ έδειξαν ότι ανάμεσα στην αντικειμενική και την υποκειμενική διάσταση της κοινωνικής τάξης υπήρχε απόκλιση. Οι άνθρωποι πίστευαν ότι ανήκαν σε διαφορετική τάξη από εκείνη που τους κατέτασσε το εισόδημα, το επάγγελμα και το μορφωτικό τους επίπεδο. Το αντικειμενικό ταξινόμικό σύστημα του Ουόρνερ χρησιμοποιήθηκε με διάφορες παραλλαγές, για πολύ καιρό στη θεωρία για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι χρησιμοποιώντας κάποια σταθμημένα μεγέθη και κάποιες σταθερές κατηγορίες επιτρέπει τις διαχρονικές και συγχρονικές συγκρίσεις και τη μελέτη της διαγενεακής και της ενδογενεακής κοινωνικής κινητικότητας. Ο δεύτερος είναι ότι συμβαδίζει με τη βασική αντίληψη, που κυριαρχεί στα μέσα του αιώνα μας, ότι το κοινωνικό σύστημα έχει σταθεροποιηθεί και ότι στα πλαίσια της σταθεροποίησης η του η έννοια της συμπληρωματικότητας των τάξεων έχει αντικαταστήσει την έννοια της αντιπαλότητας τους (Δ.Γ. Τσαούσης, 1991)

2.5 Η Ελίτ (Mills C.W., 1955 – The Power Elite, Oxford Univ. Press)

Η ασάφεια και η ρευστότητα που χαρακτηρίζει το ταξικό σύστημα έδωσε λαβή σε ένα διχοτομικό σχήμα ανάλυσης, το οποίο οφείλεται στον Ιταλό οικονομολόγο και κοινωνιολόγο Βιλφρέντο Παρέτο. Ο Παρέτο κάνει μια ποιοτική διαστολή ανάμεσα στους πολλούς και στους λίγους, αυτούς που ξεχωρίζουν, τους αριστοί. Αυτούς τους ονομάζει με τον όρο **ελίτ** (οι εκλεκτοί), ο οποίος έχει γίνει πια διεθνής. Ο όρος δεν προσδιορίζει μια κοινωνική τάξη, αλλά μια κατηγορία, τους καλύτερους μιας ομάδας ή ενός συνόλου. Όποιοι κι αν είναι αυτοί, όποια κι αν είναι η ομάδα, ή το σύνολο. Μπορεί να μιλήσει έτσι κανείς για την ελίτ των υδραυλικών, των ηλεκτρολόγων, ακόμα και για την ελίτ των λωποδυτών. Ο Παρέτο διακρίνει την ελίτ σε **κυβερνώσα** και **μη κυβερνώσα**. Σε αυτή δηλαδή που κυβερνάει άμεσα και σε εκείνη που ασκεί επιρροή στη κυβερνώσα ελίτ, όντας στο περιβάλλον της. Η κυβερνώσα ελίτ αποτελείται από δύο εναλλασσόμενες ομάδες. Αυτούς που χρησιμοποιούν βία για να κυβερνήσουν, τους οποίους ο Παρέτο τους ονομάζει λιοντάρια, και εκείνους που χρησιμοποιούν το δόλο ή την πονηριά αλεπούδες. Όταν τα λιοντάρια εκφυλίζονται και δεν είναι διατεθειμένα να απαντήσουν με βία στη βία που τους προβάλλεται από τα κατώτερα στρώματα, αλλά χρησιμοποιούν την πονηριά των αλεπούδων, η εξουσία περνάει με τον καιρό σ' αυτές. Όταν η διάσταση μεταξύ των αλεπούδων που κυβερνάνε και των κυβερνωμένων διευρυνθεί, τα λιοντάρια επαναστατούν και παίρνουν την εξουσία. Και ο κύκλος ξαναρχίζει. Η κυκλοφορία των ελίτ (ή κυκλοφορία των επίλεκτων) όπως ονόμασε τη θεωρία του ο Παρέτο, είναι η ερμηνεία της αλλαγής και της συνέχειας που παρουσιάζει το κοινωνικό σύστημα. Η μεταβολή της κυβερνώσας ελίτ είναι η αλλαγή, η διατάραξη της ισορροπίας του συστήματος. Μετά το σύστημα επανέρχεται σε ένα σημείο ισορροπίας, χωρίς όμως να μεταβάλλει τη μορφή του.

Στη θεωρία των ελίτ συνέβαλε στα χρόνια μας ο κοινωνιολόγος Τσαρλς Ράητ Μίλς με την έννοια της ελίτ της εξουσίας. Σύμφωνα με τον Μίλς, «τα πρόσωπα των ανώτερων κύκλων μπορούμε να τα θεωρήσουμε ως μέλη ενός κορυφαίου στρώματος, ως ένα σύνολο ομάδων τα μέλη των οποίων γνωρίζονται μεταξύ τους, συναντώνται κοινωνικά και επαγγελματικά, και με το τρόπο αυτό παίρνουν ο ένας υπόψη του τον άλλο όταν λαμβάνουν αποφάσεις. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, τα μέλη της ελίτ

αισθάνονται πως αποτελούν και θεωρούνται από τους άλλους ότι αποτελούν, τον εσωτερικό κύκλο των ανώτατων κοινωνικών τάξεων». Συνθέτουν μια λίγο – πολύ συμπαγή και ψυχολογική οντότητα, έχουν γίνει αυτεπίγνωστα μέλη μιας κοινωνικής τάξης». Η ελίτ της εξουσίας ορίζεται με βάση τα μέσα εξουσίας, ως τα άτομα που κατέχουν τις θέσεις διαταγής και εξουσίας. Αποτελείται κατά τον Μίλς πάντα από τους πολιτικούς.

Η μαρξική ανάλυση του ταξικού συστήματος τοποθετεί στο κέντρο του προβληματισμού της τον έλεγχο των μέσων της παραγωγής. Η πολιτική εξουσία και το κράτος είναι όργανα του κεφαλαίου. Εκείνων που έχουν τον έλεγχο των μέσων της παραγωγής. Η θεωρία των ελίτ φέρνει το πρόβλημα της εξουσίας στο κέντρο, ανάγοντας το σε αυτόνομο παράγοντα. Το πρόβλημα της εξουσίας δεν σταματάει εδώ. Άλλοι αναλυτές θα το προχωρήσουν πιο πέρα, υπογραμμίζοντας την ουσιαστική εξουσία που ασκούν κάποιοι που βρίσκονται πίσω από τις όποιες ηγεσίες και προετοιμάζουν τις αποφάσεις τους.

2.4 Συγκριτική προσέγγιση του Πουλαντζά και E.O Wright: ανάλυση των κοινωνικών τάξεων των απασχολούμενων με το τουρισμό στον Ελλαδικό χώρο

Ο οικονομικός προσδιορισμός των κοινωνικών τάξεων στη παρούσα ενότητα προσεγγίζεται με βάση το ρεύμα του δομισμού που δίνει έμφαση στα δομικά στοιχεία της μαρξιστικής θεωρίας, θεωρούμενα ως συστατικά προσδιορισμού μιας καθαρά επιστημονικής θεώρησης. Οι επικρατέστεροι αναλυτές αυτής της θεώρησης βάση της οποίας θα αναλυθούν οι κοινωνικές τάξεις στην ελληνική τουριστική απασχόληση είναι μεταξύ άλλων ο Νίκος Πουλαντζάς και ο Erik Olin Wright (Μοσχονάς, Α., 1998, σελ:115).

Οι κοινωνικές τάξεις κατά τον Πουλαντζά ανάγονται μεν στις παραγωγικές σχέσεις αλλά δεν περιορίζονται στην δομή αυτών μόνο των σχέσεων. Αντίθετα υποδηλώνουν το αποτέλεσμα ενός συνόλου δεδομένων δομών που με τη σειρά τους προσδιορίζουν τις κοινωνικές σχέσεις ως ταξικές σχέσεις. Όντας βασισμένος σε αυτό το σκεπτικό ο Πουλαντζάς θεωρητικοποιεί ουσιαστικά έναν «πλουραλισμό» κοινωνικών τάξεων στο επίπεδο του κοινωνικού σχηματισμού, με υποδιαιρέσεις που

διαπερνούν τις ίδιες τις κοινωνικές τάξεις. Συγκεκριμένα, στην αστική τάξη αναγνωρίζονται συγκεκριμένες μερίδες, όπως «εθνική αστική τάξη, νοούμενη ως η ντόπια μερίδα τη αστικής τάξης (λόγω της οικονομικής δυνατότητας που έχει να αντιτίθεται ως ένα βαθμό στο ξένο κεφάλαιο, κατέχει μια σχετικά αυτόνομη θέση στην πολιτική και ιδεολογική δομή), στον αντίποδα αυτής της μερίδας είναι η «μεταπρατική αστική τάξη», δηλαδή η μερίδα εκείνη της αστικής τάξης η οποία στερούμενη δικής της βάσης για συσσώρευση κεφαλαίου, προσδέεται στο ξένο κεφάλαιο (οικονομικά, πολιτικά, ιδεολογικά). Στο ενδιάμεσο τοποθετεί την εσωτερική αστική τάξη η οποία έχει μια δική της οικονομική υποδομή αλλά είναι ενσωματωμένη με πολλαπλούς δεσμούς εξάρτησης στις διαδικασίες του παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας και έτσι δύναται να προσβληθεί από επιδράσεις που οδηγούν στη διάλυση της πολιτικό – ιδεολογικής αυτονομίας της έναντι του ξένου κεφαλαίου. Η μικροαστική τάξη απαρτίζεται από δύο μερίδες την παραδοσιακή μικροαστική τάξη και την νέα μικροαστική τάξη. Ο ταξικός προσδιορισμός της μικροαστικής τάξης εντοπίζεται στο γεγονός ότι αφενός, πρόκειται για κατόχους μικρής ιδιοκτησίας στις εμπορευματικές υπηρεσίες καθώς και στην παραγωγή και κυκλοφορία των προϊόντων και, αφετέρου, πρόκειται για μορφές βιοτεχνικής ή μικρής οικογενειακής κυρίως παραγωγής. Αντίθετα ο ταξικός προσδιορισμός της νέας τάξης γίνεται βάση δύο κριτηρίων, αυτών της *κυριότητας* των μέσων παραγωγής με την έννοια ότι πρόκειται για μισθωτούς εργαζόμενους και της *παραγωγικής* εργασίας με την έννοια ότι ναι μεν πρόκειται για μισθωτούς εργαζόμενους οι οποίοι όμως δεν παράγουν υπεραξία και γι' αυτό λέγονται μη παραγωγικοί μισθωτοί εργαζόμενοι. Με κριτήριο την παραγωγική εργασία, δηλαδή εκείνη την εργασία που παράγει άμεση υπεραξία, ο Πουλαντζάς επιχειρεί να θεμελιώσει την θέση ότι η εργατική τάξη αποτελεί ένα κοινωνικό σύνολο μικρότερο εκείνου των μισθωτών εργαζόμενων. Στην εργατική τάξη ανήκουν δυνητικά οι μισθωτοί εκείνοι που παράγουν υπεραξία αναπαράγοντας άμεσα τα υλικά στοιχεία, όπως η εργατική δύναμη και τα μέσα παραγωγής, που χρησιμεύουν για υπόστρωμα στη σχέση εκμετάλλευσης. Ωστόσο εξηγεί ότι ο διαχωρισμός παραγωγικής εργασίας/μη παραγωγικής εργασίας δεν συμπίπτει απόλυτα με το διαχωρισμό χειρωνακτικής/διανοητικής εργασίας. Αυτό συμβαίνει γιατί ένα μέρος από τους μη παραγωγικούς εργάτες εκτελούν κυρίως χειρωνακτική εργασία (κατώτερα στρώματα)

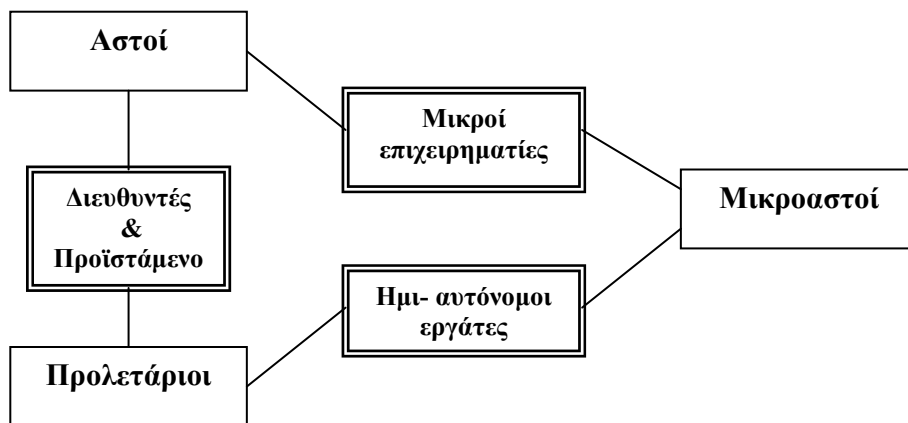
ενώ το υπόλοιπο (μεσαία και ανώτερα στρώματα) από τους μη παραγωγικούς εργάτες οι οποίοι εκτελούν κυρίως διανοητική εργασία και έτσι δυνητικά συγκλίνουν προς τη νέα μικροαστική τάξη (Πουλαντζάς, 1985 [1986, 1984] 1974) .

Ο Πουλαντζάς προσδιορίζει τις τάξεις στην βάση τριών πυλώνων την αστική, την μικροαστική και την εργατική, με υποδιαίρεσεις οι οποίες διαπερνούν τις ίδιες τις κοινωνικές τάξεις. Η ανάλυση που θα ακολουθήσει, θα εστιαστεί αρχικά στην θέση στο επάγγελμα που αναλαμβάνεται στην ξενοδοχία και εν συνεχεία, στην κατανομή των απασχολούμενων με βάση τα επαγγέλματα που εμπεριέχονται στον κλάδο. Προς αυτή την κατεύθυνση, οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό ανήκουν στην αστική τάξη διότι είναι οι μοναδικοί κάτοχοι της παραγωγής και καρπώνονται την υπεραξία. Οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό ανήκουν στην παραδοσιακή μικροαστική τάξη, διότι πρόκειται για κατόχους μικρής ιδιοκτησίας που στην πλειοψηφία τους είναι κάτοχοι μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων. Το χαρακτηριστικό αυτής της τάξης είναι ότι ο άμεσα εργαζόμενος είναι συγχρόνως ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής και δεν χρησιμοποιεί, παρά μόνο περιστασιακά μισθωτή εργασία. Ενώ η εργατική τάξη περιλαμβάνει μόνο μισθωτούς (με μισθό ή ημερομίσθιο), κάθε μισθωτός δεν ανήκει αναγκαστικά στην εργατική τάξη. Έτσι λοιπόν και βάση της θεωρητικής ανάλυσης του Πουλαντζά, οι ασκούντες χειρωνακτική εργασία όπως οι τεχνολόγοι, τεχνικοί και βοηθοί, ειδικευμένοι γεωργοί, ειδικευμένοι τεχνίτες, χειριστές σταθερών βιομηχανικών μηχανημάτων και εξοπλισμού, ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες κ.α. που απασχολούνται στον τουριστικό τομέα, συγκλίνουν προς την εργατική τάξη καταλαμβάνοντας και τα μικρότερα ποσοστά της τάξης του 15,5% ενώ το υπόλοιπο δηλαδή όσοι εκτελούν διανοητική εργασία όπως προϊστάμενοι, διευθυντές, απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών κ.α. συγκλίνουν προς τη νέα μικροαστική τάξη, η οποία ανέρχεται στο 84,6%. Στους προβληματισμούς αυτούς παρεμβαίνει ο E. Wright του οποίου η ανάλυση επικεντρώνεται κυρίως στο θέμα της οροθέτησης της εργατικής τάξης μέσα από τον ταξικό προσδιορισμό των «μεσαίων στρωμάτων».

Ο Wright (Crompton R., “Class and Stratification, Polity”, 1998) στην «πρώτη χαρτογράφηση των τάξεων» όπως διαφαίνεται στο παρακάτω σχήμα ομιλεί για «αντιφατικές ταξικές θέσεις» προκειμένου να ταξινομήσει στο κοινωνικό φάσμα τις νέες μεσαίες τάξεις και σημειώνει ότι «όλες οι θέσεις των τάξεων είναι αντιφατικές,

αφότου όλες οι σχέσεις των τάξεων είναι πολύπλοκα ανακόλουθες κάποιες, ωστόσο, θέσεις είναι σε διπλάσιο βαθμό ανταγωνιστικές γιατί εκπροσωπούν θέσεις που είναι καταταμημένες ανάμεσα στη βασική αντίφαση των ταξικών σχέσεων της καπιταλιστικής κοινωνίας». Τις αμφίβολες αυτές τάξεις τις ονομάζει αντιφατικές και σε αυτές ταξινομεί: α) τους διευθυντές, γιατί θεωρεί ότι βρίσκονται σε μια αντιφατική θέση ανάμεσα στους αστούς και στους προλετάριους, β) τους ημιαυτόνομους εργάτες, γιατί κατέχουν αντιφατική θέση ανάμεσα στα μικροαστικά στρώματα – τάξεις και τους προλετάριους και γ) τους μικρούς επιχειρηματίες – εργοδότες που έχουν αντιφατική θέση μεταξύ αστών και μικροαστών.

Σχηματοποίηση τάξεων κατά Wright

Πίνακας 1: Πρώτη χαρτογράφηση (Πηγή: Crompton R., *Class and Stratification, Polity*, 1998, Πιν. 1, σελ. 71)

Ενώ ο Πουλαντζάς προσπάθησε να λύσει το πρόβλημα ως προς το ποιοι ανήκουν στην εργατική τάξη χρησιμοποιώντας ως κριτήρια οροθέτησης τη χειρωνακτική/διανοητική εργασία και την παραγωγική/μη παραγωγική εργασία, ο Wright, αμφισβητεί την χρησιμότητα αυτών των κριτηρίων και προτάσσει ως μεθοδολογικό εργαλείο την έννοια των «αντιφατικών θέσεων μέσα στις ταξικές σχέσεις», που απλά ονομάζει «αντιφατικές ταξικές θέσεις». Στον καπιταλισμό, ο Wright εξηγεί ότι υπάρχουν:

- Οι θέσεις των ατόμων που κατέχουν τα μέσα παραγωγής δηλαδή οι ξενοδόχοι και από κοινού αποτελούν την τάξη των κεφαλαιοκρατών.
- Οι θέσεις των ατόμων που έχοντας αποκλειστεί από τα μέσα παραγωγής πουλούν την εργατική τους δύναμη στους κατόχους και αποτελούν την τάξη των μισθωτών εργαζομένων στα ξενοδοχεία.
- Οι θέσεις των ατόμων που αυτοαπασχολούνται δηλαδή αυτοί που κατέχουν τα μέσα παραγωγής αλλά δεν χρησιμοποιούν ξένη εργατική δύναμη και αποτελούν την μικροαστική τάξη. Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσονται οι αυτοαπασχολούμενοι ξενοδοχειακών επιχειρήσεων χωρίς προσωπικό.

Αντιφατικές ταξικές θέσεις υπάρχουν μόνο σε τρεις περιοχές του κοινωνικού σχηματισμού, δηλαδή σε τρεις περιοχές της συγκεκριμένης ταξικής δομής. Πρώτο, στην περιοχή μεταξύ μικροαστικής τάξης και μισθωτών εργαζομένων διαμορφώνονται «αντιφατικές ταξικές θέσεις» με την έννοια ότι τα άτομα που τις καταλαμβάνουν δεν είναι απόλυτα ούτε μισθωτοί εργαζόμενοι ούτε μικροαστοί. Αντίθετα είναι ένα σύνολο «ημι – αυτόνομων εργαζομένων» δηλαδή εργαζομένων όπως επιστήμονες, τεχνικοί βοηθοί, απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών π.χ. υπηρεσίες υποδοχής τουριστών και άλλοι οι οποίοι διατηρούν ένα σημαντικό βαθμό ελέγχου πάνω στην άμεση εργασιακή τους διαδικασία. Δεύτερο, στην περιοχή μεταξύ μικροαστικής τάξης και κεφαλαιοκρατών (αστικής τάξης) διαμορφώνονται επίσης αντιφατικές ταξικές θέσεις με την έννοια ότι τα άτομα που τις καταλαμβάνουν δεν είναι ούτε κεφαλαιοκράτες ούτε και καθαρά μικροαστοί. Αντίθετα αποτελούν το κοινωνικό σύνολο των «μικρών επιχειρηματιών» οι οποίοι κατέχουν τα μέσα παραγωγής δηλαδή τις ξενοδοχειακές μονάδες, αλλά το κεφάλαιο που χρησιμοποιούν είναι συγκριτικά μικρό και απασχολούν μισθωτούς εργαζόμενους. Τέλος, στην περιοχή μεταξύ μισθωτών εργαζομένων και κεφαλαιοκρατών διαμορφώνονται «αντιφατικές ταξικές θέσεις» με την έννοια ότι τα άτομα που τις καταλαμβάνουν δεν ταυτίζονται απόλυτα ούτε με την αστική αλλά ούτε με την εργατική τάξη. Αποτελούν το κοινωνικό σύνολο των απασχολούμενων «μεσαίων στρωμάτων» που είναι μεν «μισθωτοί» αλλά με κύριο χαρακτηριστικό τη δεξιότητα που κατέχουν ή και την εξουσία που ασκούν.

Η βάση της διαφοροποίησης των αντιφατικών αυτών θέσεων είναι η δυνατότητα ελέγχου 1) στις επενδύσεις και στη διαδικασία συσσώρευσης πλούτου 2) στα μέσα

παραγωγής και 3) στην εργατική δύναμη. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες, οι αστοί μπορούν να εξασκούν και τους τρεις αυτούς τύπους ελέγχου ενώ οι προλετάριοι κανέναν. Μεταξύ αστών και προλεταρίων διακρίνονται τέσσερις αντιφατικές θέσεις: α) οι ανώτατοι διευθυντές, β) τα μεσαία διευθυντικά στελέχη, γ) οι τεχνοκράτες και δ) οι εργοδηγοί – προϊστάμενοι. Για παράδειγμα οι διευθυντές ορίστηκαν ως αντιφατική θέση, γιατί κυριαρχούν στους εργάτες αλλά οι ίδιοι κυριαρχούνται από τους κεφαλαιοκράτες. Βάση των στατιστικών στοιχείων που αναλύθηκαν μέσω της παρουσίας τους σε πίνακες τα μέλη βουλευόμενων σωμάτων, ανώτερα διευθυντικά στελέχη στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις οι οποίοι και καταλαμβάνουν το 29% της συνολικής απασχόλησης για το έτος 2002 ανήκουν σε αυτή την αντιφατική θέση. Ξεχωρίζει ακόμα τους αστούς σε παραδοσιακούς καπιταλιστές και ανώτατους ειδικούς με τη λογική ότι οι τελευταίοι μπορεί να έχουν μέρος του κεφαλαίου, αλλά όμως στερούνται του νομικού στάτους που απολαμβάνουν οι κάτοχοι του κεφαλαίου – εργοδότες.

Ο Αμερικανός μαρξιστής E. Wright αναθεώρησε την αρχική θεωρία του Μαρξ για τις τάξεις. Βασική του θέση είναι ότι ο μαρξισμός επηρέασε περισσότερο στο θεωρητικό επίπεδο την αντίληψη για την ταξική διάρθρωση επικεντρώνοντας την προσοχή του στην τυπολογία «περί τάξεων» παρά στη χρησιμοποίηση της στην εμπειρική έρευνα (Κασιμάτη Κ., 2001, σελ:50 – 56).

Οι προαναφερθέντες θεωρίες αποτελούν την βάση ανάλυσης των κοινωνικών τάξεων στην ελληνική τουριστική απασχόληση και ειδικότερα στον τομέα της ξενοδοχίας. Η τουριστική ανάπτυξη αρχίζει ήδη από τη δεκαετία του 50 και πιο συστηματικά από τη δεκαετία του 60 για να κορυφωθεί τη δεκαετία του 70 αποτελώντας ίσως τη σπουδαιότερη οικονομική δραστηριότητα της χώρας μας, καθώς καταλαμβάνει το 18% του Α.Ε.Π. Απασχολεί άμεσα το 7,1% του ενεργού ανθρώπινου δυναμικού, παρουσιάζοντας συνεχή αύξηση τα τελευταία χρόνια (6,3% το 1998). Σε αυτό το ποσοστό θα πρέπει να προστεθεί ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός ατόμων οι οποίοι απασχολούνται περιστασιακά και ανεβάζουν το συνολικό αριθμό του εργατικού δυναμικού των τουριστικών υπηρεσιών, σε ποσοστό που αγγίζει το 20%. Έμμεσα ο τουριστικός τομέας, επιδρά καθοριστικά σε πολλούς άλλους κλάδους της οικονομίας όπως είναι οι κατασκευές, ο εξοπλισμός, η παραγωγή τροφίμων και ποτών, οι

χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, η συντήρηση εγκαταστάσεων, η πολιτιστική βιομηχανία κλπ.

Η αναπτυσσόμενη τουριστική μας οικονομία δημιουργεί, με άμεσο και έμμεσο τρόπο, νέες θέσεις εργασίας στην συνολική οικονομία:

- Αυξάνοντας **άμεσα** την απασχόληση στις επιχειρήσεις που προσφέρουν καταναλωτικές υπηρεσίες τουρισμού (αεροπορικές εταιρείες, ξενοδοχεία, κ.λπ.).
- Αυξάνοντας **έμμεσα** την απασχόληση στους κλάδους που στηρίζουν ή προμηθεύουν τους παραπάνω κλάδους, όπως είναι η γεωργία, μεταποίηση, επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, κ.ά.).
- Αυξάνοντας επίσης **έμμεσα** την απασχόληση στο δημόσιο τομέα στους τομείς που προσφέρουν τουριστικές υπηρεσίες.

Σημαντικό στοιχείο για μια επιχείρηση αποτελεί ο αριθμός των εργαζόμενων της. Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται, κατά περιφέρεια, τα αποτελέσματα που αφορούν τους εργαζόμενους πλήρους και μερικής απασχόλησης. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως η μερική απασχόληση είναι περιορισμένη στα ελληνικά ξενοδοχεία, ενώ δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των περιφερειών. Πιο συγκεκριμένα ο υψηλότερος μέσος όρος μερικής απασχόλησης παρατηρείται στη Χαλκιδική και είναι 3,4 άτομα, ενώ ακολουθεί η Πελοπόννησος με 2,3 άτομα. Από την άλλη πλευρά ο χαμηλότερος μέσος όρος σημειώνεται στην Πιερία (0,1) και ακολουθούν Σποράδες με 0,3, η Ήπειρος, η Θεσσαλονίκη και η Κρήτη με 0,4.

Πίνακας 2: Εργαζόμενοι πλήρους και μερικής απασχόλησης

Περιφέρειες	Μέσος όρος στη πλήρη απασχόληση	Μέσος όρος στη μερική απασχόληση
Στερεά Ελλάδα	1,9	0,7
Αττική (εκτός Αθήνας)	11,2	0,7
Αθήνα	17,9	0,7
Ήπειρος	8,5	0,4

Μακεδονία (υπόλοιπο)	3,2	0,9
Θεσσαλονίκη	6,9	0,4
Χαλκιδική	14,5	3,4
Πιερία	5,2	0,1
Πελοπόννησος	5,5	2,3
Θεσσαλία	4,9	0,5
Θράκη	8,3	1
Βόρειο Αιγαίο	5,2	1,2
Κρήτη	10,2	0,4
Κυκλάδες	2,9	0,7
Δωδεκάνησα	7,4	0,5
Νησιά Ιονίου	9,6	0,8
Σποράδες	9,7	0,3
Σύνολο χώρας	7,3	0,9

Πηγή: Γ. Παπανίκος, 2001, ΙΤΕΠ

Ο βασικός δείκτης μέτρησης της τουριστικής απασχόλησης εντοπίζεται μέσα από το λόγο κλίνες/απασχολούμενων και όπως παρατηρείται από τον παρακάτω πίνακα, μετά από επεξεργασία στοιχείων που πάρθηκαν από την ΕΣΥΕ, εν τω ρου του χρόνου αυξάνονται τόσο οι κλίνες όσο και ο αριθμός των απασχολούμενων. Απόρροια αυτής της τάσης είναι ο δείκτης (κλίνες ανά απασχολούμενο) να παρουσιάζεται ολοένα και μικρότερος αφού λειτουργεί αντιστρόφως ανάλογα με την αύξηση των προαναφερθέντων μεγεθών.

Πίνακας 3: Απασχόληση σε ξενοδοχεία

ΕΤΗ	Κλίνες	Απασχολούμενοι	Κλίνες ανά απασχολούμενο
1993	422.272	110.060	3,8
1998	576.879	992.600	0,58
2006	693.252	1.195.700	0,58

Πηγή: ΕΣΥΕ

Ο βασικότερος παράγοντας που επηρεάζει την αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα ενός επιχειρηματικού οργανισμού είναι η διοίκηση (management). Στον ξενοδοχειακό κλάδο τη διοίκηση μιας επιχείρησης μπορεί να αναλάβει, είτε ο ίδιος ο ιδιοκτήτης, είτε κάποιο κατάλληλα εκπαιδευμένο στέλεχος (manager), που δεν έχει την ιδιοκτησία του ξενοδοχείου. Η πρώτη περίπτωση αφορά, κυρίως τα μικρά και μεσαία ξενοδοχεία, όπου ο ιδιοκτήτης είναι συνήθως αυτός που έχει δημιουργήσει τη μονάδα, διατηρεί πλήρη έλεγχο της λειτουργίας της και αποκομίζει όλα τα κέρδη. Η δεύτερη περίπτωση αφορά, κυρίως τις μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες, που συχνά περιλαμβάνουν πολλά υπηρεσιακά τμήματα (π.χ. γενική διεύθυνση, οικονομική διεύθυνση, διεύθυνση προσωπικού, τμήμα marketing, τμήμα δημοσίων σχέσεων κλπ.), τα οποία στελεχώνονται από κατάλληλα εκπαιδευμένους επαγγελματίες.

Ο Θέοντορ Σούλτς (1968, 1961, σελ: 1-17) ερμηνεύει τη κοινωνική και οικονομική ανισότητα ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές τάξεις, υποστηρίζοντας ότι η ανισότητα οφείλεται στη μειωμένη επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Με την ίδια λογική ερμηνεύει την οικονομική ανισότητα ανάμεσα στις ανεπτυγμένες και στις υποανάπτυκτες χώρες. Υποστηρίζει ότι η ανυπαρξία επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο είναι η κύρια αιτία για την καθήλωση των υποανάπτυκτων χωρών σε χαμηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης. Ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα του Σούλτς είναι ότι η σύγχρονη έρευνα για την παραγωγή υψηλής τεχνολογίας και η οικονομική ανάπτυξη που απορρέει από αυτήν εξαρτώνται και οι δύο από τις ειδικές ικανότητες που δίνει η ανώτατη εκπαίδευση. Το ίδιο ισχύει και στον τομέα του τουρισμού. Αν δεν υπάρξει σωστή εκπαίδευση και εξειδίκευση, ο τομέας και γενικότερα η χώρα θα

υστερούν (Α.Φραγκουδάκη, Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης). μετά το 2000 παρατηρείται ίδρυση δραστικά μικρότερου -συγκριτικά με τις προηγούμενες περιόδους- αριθμού ξενοδοχείων (χαμηλότερης κατάταξης) που προσλαμβάνουν λιγότερους πτυχιούχους και περισσότερων ξενοδοχείων (υψηλότερης κατάταξης) που προσλαμβάνουν περισσότερους υψηλά εκπαιδευμένους (π.χ. μονάδων πέντε αστέρων). Αυτό το γεγονός εντείνει τα ποσοστά παρουσίας υψηλά ειδικευμένου προσωπικού στον κλάδο για τη δεκαετία που διανύουμε.

Στην Ελλάδα, η συντριπτική πλειοψηφία των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων διοικούνται από τους ιδιοκτήτες τους, καθώς το 93% εμπίπτει στη κατηγορία των μικρών και μεσαίων ξενοδοχείων (μέχρι 100 δωμάτια). Ο ιδιοκτήτης – επιχειρηματίας έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αντανακλώνται στο τρόπο οργάνωσης της ξενοδοχειακής μονάδας, στις επιχειρηματικές στρατηγικές που ακολουθούνται και στις υποκειμενικές αξιολογήσεις της αβεβαιότητας του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα τα χαρακτηριστικά αυτά να προσδιορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, την οικονομική (επιχειρηματική) επιτυχία του ξενοδοχείου του (Γ Παπανίκος, 2001 ΙΤΕΠ).

Κεφάλαιο 3^ο

Η Προσέγγιση Των Κοινωνικών Τάξεων Βάσει Των Τρόπων Παραγωγής Των Επιχειρήσεων

Η μαρξική ανάλυση των κοινωνικών τάξεων, στηρίζεται όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο σε μια διαλεκτική σχέση τόσο των «παραγωγικών δυνάμεων» με τις «παραγωγικές σχέσεις» όσο και τις «οικονομίας» με την «πολιτική εξουσία». Ένα από τα προσδιοριστικά στοιχεία αυτής της διαλεκτικής σχέσης είναι ότι το «κεφάλαιο» αποτελεί «κοινωνική σχέση» και ότι ο «τρόπος παραγωγής» εμπεριέχει σχέσεις «εκμετάλλευσης και εξουσίας» που αρθρώνονται όχι μόνο στη παραγωγή αυτή καθαυτή αλλά και στους πολιτικούς θεσμούς εξουσίας που ενισχύουν και νομιμοποιούν την ίδια τη παραγωγή. Στο προηγούμενο κεφάλαιο εξετάστηκαν οι ερμηνευτικές θέσεις του Ν. Πουλαντζά και του Ε. Ο Wright που έχουν ως σημείο αφετηρίας τις παραγωγικές σχέσεις και πως αυτές βρίσκουν εφαρμογή στην ελληνική τουριστική απασχόληση.

Στο παρόν κεφάλαιο θα μας απασχολήσει το πως οι σχέσεις ανάμεσα σε ομάδες ανθρώπων αφορά στις σχέσεις μεταξύ των ομάδων αυτών και των μέσων παραγωγής. Η διανεμητική διαδικασία ακριβώς προσδιορίζεται από αυτή τη σχέση, οι κοινωνικές τάξεις γεννώνται από τον ανταγωνισμό στα πλαίσια αυτής της διανεμητικής διαδικασίας. Αυτό σημαίνει πως οι ίδιες οι ομάδες, ως τέτοιες, δηλαδή οι κοινωνικές τάξεις, προσδιορίζονται από τη σχέση τους με τα πράγματα, γενικά. Η κοινότητα της σχέσης προς αυτά συγκροτεί τους ανθρώπους σε ομάδα ανθρώπων, σε κοινωνική τάξη. Αυτό αποτελεί και τη βασική θεωρία πάνω στη οποία θα στηριχτεί η ανάλυση του εμπειρικού μέρους της εργασίας ώστε να μπορέσουμε να αποτυπώσουμε τη σχέση που κατέχει ο κάθε ερωτώμενος με τα μέσα παραγωγής και τον τρόπο παραγωγής της τουριστικής επιχείρησης της οποίας είναι ιδιοκτήτης.

3.1 Τρόποι παραγωγής και κοινωνικές τάξεις¹

Ξεκινώντας την ανάλυση για το πώς οι κοινωνικές τάξεις καθορίζονται από τους τρόπους παραγωγής οι οποίοι βρίσκουν εφαρμογή στην εκάστοτε επιχείρηση θα πρέπει να γίνει μια αποσαφήνιση του όρου για το τι εννοούμε κάθε φορά που αναφερόμαστε σε «καθαρό» τρόπο παραγωγής. Σύμφωνα με τον Γ. Οικονομάκη, 2000 με τον όρο εννοούμε ότι ο ίδιος ο τρόπος παραγωγής, τα βασικά, κρίσιμα και *σημειώμενα* χαρακτηριστικά του, προσδιορίζονται και καθορίζονται από τις σχέσεις που συνθέτουν το ουσιώδες περιεχόμενο των σχέσεων παραγωγής, οι οποίες και συγκροτούν τη μήτρα του τρόπου παραγωγής.

Στις καπιταλιστικές κοινωνίες συναντάται ο Καπιταλιστικός Τρόπος Παραγωγής και δύο υποομάδες αυτού τον Τρόπο Απλής Εμπορευματικής Παραγωγής και τον Υβριδικό Τρόπο Παραγωγής οι οποίοι αναλύονται ακολούθως βάσει των σημειώσεων του Γ. Οικονομάκη, 2000, στο 1^ο Μέρος του Βιβλίου του «Ιστορικοί Τρόποι Παραγωγής, Καπιταλιστικό Σύστημα και Γεωργία»

3.1.1 Καπιταλιστικός Τρόπος Παραγωγής

Εξετάζοντας τον Κ.Τ.Π. αυτό που μας ενδιαφέρει κυρίως να προσδιορίσουμε είναι το ουσιώδες περιεχόμενο των σχέσεων παραγωγής του.

Αφετηρία γενικός όρος και γενική μορφή του Κ.Τ.Π. είναι η τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο (στη βάση της απαλλοτρίωσης των άμεσων παραγωγών) στην οποία αντιστοιχεί η παραγωγή απόλυτης υπεραξίας. Η τυπική υπαγωγή (δηλαδή ο καπιταλιστικός τρόπος του παράγειν) ταυτίζεται με την κατάρρευση των φραγμών στη χρήση μισθωτής εργασίας και σηματοδοτείται από εκείνη την ποσότητα μισθωτής εργασίας (πλήθος της ταυτόχρονης απασχόλησης μισθωτών εργατών) που οδηγεί ποιοτικά στην πλήρη απαλλαγή του καπιταλιστή από την άμεση χρήση των μέσων παραγωγής, δηλαδή στην πλήρη αποστοίχισή του από τη σχέση νομής. *Η συνθήκη αυτή της πλήρους αποστοίχισης του καπιταλιστή από τη σχέση νομής αποτελεί την αναγκαία*

¹ Γ. Οικονομάκης, 2000, «Ιστορικοί Τρόποι Παραγωγής, Καπιταλιστικό Σύστημα και Γεωργία» Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα

συνθήκη για καπιταλιστικού τρόπου παραγωγή: «ο κεφαλαιοκράτης απαλλάσσεται στην αρχή από τη χειρωνακτική εργασία μόλις το κεφάλαιο του φτάσει στο ελάχιστο εκείνο μέγεθος με το οποίο και μόνο αρχίζει η κεφαλαιοκρατική παραγωγή», ξεκαθαρίζει επιπλέον ο Μαρξ

Ο Κ.Τ.Π. αναδύεται στη βάση της απαλλοτρίωσης των άμεσων παραγωγών από τα μέσα παραγωγής. Ήτοι, στη βάση της απώλειας της κατοχής αυτών των μέσων προς όφελος της εκμεταλλευτικής τάξης. Η διαδικασία αυτή (που περιγράφεται με έντονα χρώματα από το Μαρξ ως η πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου) έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τη μετατροπή (σε μαζική κλίμακα) της εργατικής δύναμης σε εμπόρευμα.

Γράφει ο Μαρξ: «Εδώ, όπως και στις φυσικές επιστήμες, επιβεβαιώνεται ο νόμος που ανακάλυψε ο Χέγκελ στη “Λογική” του, ότι σ’ ένα ορισμένο σημείο οι απλώς ποσοτικές αλλαγές μετατρέπονται σε ποιοτικές διαφορές», καθώς, «η κεφαλαιοκρατική παραγωγή αρχίζει στην πραγματικότητα από τη στιγμή που το ίδιο ατομικό κεφάλαιο απασχολεί ταυτόχρονα ένα μεγαλύτερο αριθμό εργατών, επομένως από τη στιγμή που το προτσές της εργασίας επεκτείνει τις διαστάσεις του και προσφέρει προϊόντα σε μεγαλύτερη ποσοτική κλίμακα. Η δράση ενός μεγαλύτερου αριθμού εργατών στο ίδιο χρονικό διάστημα, στον ίδιο χώρο (ή αν θέλετε στο ίδιο πεδίο εργασίας) για την παραγωγή του ίδιου είδους εμπορεύματος, κάτω από τις διαταγές του ίδιου κεφαλαιοκράτη αποτελεί ιστορικά και εννοιολογικά το σημείο αφετηρίας της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.»

Τούτη «η ταυτόχρονη απασχόληση ενός μεγάλου αριθμού μισθωτών εργατών στο ίδιο προτσές εργασίας», που «αποτελεί την αφετηρία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής... συμπίπτει με την ίδια την ύπαρξη του κεφαλαίου. Γιαυτό, αν ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής παρουσιάζεται από τη μια μεριά σαν ιστορική ανάγκη για τη μετατροπή του προτσές εργασίας σε κοινωνικό προτσές, από την άλλη, αυτή η κοινωνική μορφή του προτσές εργασίας εμφανίζεται σαν μια μέθοδος που τη χρησιμοποιεί το κεφάλαιο για να εκμεταλλευτεί πιο κερδοφόρα το προτσές εργασίας με το ανέβασμα της παραγωγικής του δύναμης.» Αυτή η αφετηρία που δεν προϋποθέτει την αλλαγή στους τεχνικούς όρους της παραγωγής είναι η, κατά Μαρξ, τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο.

Γενικό λοιπόν χαρακτηριστικό της τυπικής υπαγωγής «η απ' ευθείας υπόταξη του προτσές εργασίας στο κεφάλαιο, άσχετα με τις τεχνολογικές μεθόδους του, που χρησιμοποιούνται.» Με την έννοια αυτή, «αντιδιαστέλλεται μόνο τυπικά από τους προηγούμενους τρόπους παραγωγής, από τη βάση των οποίων προέρχεται άμεσα». Δεν υπάρχει «ουσιαστική αλλαγή στον πραγματικό τρόπο του προτσές εργασίας, του πραγματικού προτσές παραγωγής.» Εδώ, η «καπιταλιστική σχέση» εκφράζεται «σαν σχέση πίεσης για απόσπαση υπερεργασίας μέσα από την παράταση του χρόνου εργασίας». Υπεραξία, συνεπώς, στη μορφή αυτή, «μπορεί μόνο να παραχθεί μέσα από παράταση του χρόνου εργασίας, άρα με τον τρόπο της απόλυτης υπεραξίας. Αυτή σαν μοναδική μορφή της παραγωγής υπεραξίας αντιστοιχεί στην τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο.». «Το προτσές εργασίας υπάγεται στο κεφάλαιο (είναι το δικό του προτσές) και ο καπιταλιστής εμφανίζεται στο προτσές σαν διευθυντής, καθοδηγητής· γι' αυτόν είναι συγχρόνως άμεσο προτσές εκμετάλλευσης ξένης εργασίας... Είναι η γενική μορφή οποιουδήποτε καπιταλιστικού προτσές παραγωγής· είναι όμως συγχρόνως μία ιδιαίτερη μορφή δίπλα στον αναπτυγμένο ειδικά-καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, γιατί η τελευταία περιλαμβάνει την πρώτη, η πρώτη όμως με κανένα τρόπο απαραίτητα την τελευταία.» Η «τυπική υπαγωγή» είναι «όρος και προϋπόθεση» της «πραγματικής υπαγωγής».

Ο κοινωνικός καταμερισμός του ΚΤΠ βάσει των παραπάνω «σηματοδοτεί» σχέσεις εκμετάλλευσης, από τη στιγμή που γίνονται εμφανής οι διαχωρισμοί των σχέσεων πραγματικής κυριότητας και νομής στα πλαίσια της συλλογικής οντότητας. Υπό τον καθορισμό δηλαδή της κυριαρχικής οικονομικής δομής του τρόπου αυτού παραγωγής, συγκροτούνται οι ακόλουθες κοινωνικές τάξεις η Αστική Τάξη στην οποία περιλαμβάνονται οι Καπιταλιστές Κεφαλαιοκράτες, η Νέα Μικροαστική Τάξη στην οποία περιλαμβάνονται τα υψηλά στελέχη των επιχειρήσεων και τέλος η εργατική τάξη εργάτη στην οποία περιλαμβάνεται ο εκάστοτε μισθωτός του οποίου η εργασία αγοράζεται από το μεταβλητό κεφάλαιο, και όχι από χρήμα που ξοδεύεται σαν εισόδημα για ατομική κατανάλωση.

3.1.2 Απλή Εμπορευματική Παραγωγή

Ο τρόπος αυτός παραγωγής αναφέρεται στην κατάσταση εκείνη των αυτοτελών βιοτεχνών ή/και αγροτών, για την οποία μας μίλησε, όπως είδαμε, ο Μαρξ, οι οποίοι δεν παράγουν σαν καπιταλιστές καθώς δε χρησιμοποιούν εργάτες. Ένας τέτοιου τύπου «ανεξάρτητος βιοτέχνης ή αγρότης χωρίζεται σε δυο πρόσωπα.... Σαν κάτοχος των μέσων παραγωγής είναι καπιταλιστής, σαν εργάτης είναι μισθωτός εργάτης του εαυτού του.»

Ο κοινωνικός καταμερισμός (*ο απλο-εμπορευματο-παραγωγικός καταμερισμός εργασίας*) στην ΑΕΠ εμπίπτει στη διάσταση των σχέσεων συγγένειας και του καταμερισμού εργασίας που αυτές συνεπάγονται.

Αυτός ο καταμερισμός δε «σηματοδοτεί» σχέσεις εκμετάλλευσης εντός του τρόπου της απλής εμπορευματικής παραγωγής, στο μέτρο που δεν αποτυπώνει και δεν αποτυπώνεται σε διαχωρισμούς των σχέσεων πραγματικής κυριότητας και νομής στα πλαίσια της συλλογικής οντότητας. Ο καταμερισμός αυτός αποτελεί έκφραση του ιδεολογικού στοιχείου, στη βάση της υποκείμενης ομολογίας ένωσης. Υπό τον καθορισμό δηλαδή της κυριαρχικής, και όχι μόνο καθοριστικής σε τελευταία ανάλυση οικονομικής δομής του τρόπου αυτού παραγωγής, η οποία προϋποθέτει και συνεπάγεται ότι εντός του τρόπου παραγωγής, και γενικότερα της απλής εμπορευματικής παραγωγής συγκροτείται μια κοινωνική τάξη αυτή της Παραδοσιακής Μικροαστικής Τάξης.

Που, σε κάθε περίπτωση, σημαίνει πως η σχέση εκμετάλλευσης δεν μπορεί παρά να αναζητηθεί εκτός και μόνο εκτός της εργασιακής - παραγωγικής διαδικασίας, δηλαδή στη σφαίρα της *κυκλοφορίας - ανταλλαγής*. Και αυτό το δεύτερο, μόνο εκτός, αποτελεί μια μοναδικότητα - ιδιαιτερότητα της Α.Ε.Π.

3.1.3 Υβριδικός Τρόπος Παραγωγής

Υβριδικός είναι ο τρόπος παραγωγής στον οποίο μαζί με την απλήρωτη οικογενειακή εργασία συνυπάρχει περιθωριακά (αλλά μόνιμα) και ξένη μισθωτή εργασία: συνυπάρχουν, με άλλα λόγια, ταυτόχρονα η ομολογία χωρισμού και η

υποκείμενη ομολογία ένωσης. Όταν αναφερόμαστε στον ειδικό ιστορικά συνδυασμό των τριών σχέσεων που συνθέτουν το ουσιώδες περιεχόμενο των σχέσεων παραγωγής της νόθας αυτής μορφής θα χρησιμοποιούμε τον όρο *νόθα ομολογία*.

Στη βάση του παραπάνω προσδι-ορισμού αντιστοιχεί μια ξεχωριστή ιδιομορφία του τρόπου αυτού παραγωγής. Δεν υπάρχει μια (ειδικά) υβριδική «φύση» της νομής. Η νομή, ως σχέση αυτού που ονομάσαμε ουσιώδες περιεχόμενο των σχέσεων παραγωγής, αναγνωρίζεται σε δυο διακριτούς φορείς σχέσεων.

Α.. Στο φορέα κυριότητας και κατοχής (που του ανήκει η διεύθυνση και ο έλεγχος των εργασιακών διαδικασιών και η οικειοποίηση των αποτελεσμάτων χρήσης των μέσων εργασίας) ή πραγματικής κυριότητας, δηλαδή στον ιδιοκτήτη που είναι και άμεσος παραγωγός (γενικά άμεσα εργαζόμενος). Και εδώ η έννοια του άμεσου παραγωγού εμπίπτει στην έννοια της συλλογικής οντότητας, που για τον Τ.Α.Ε.Π., προσδιορίσαμε. Όπως επίσης και η έννοια της πραγματικής κυριότητας (ως εξουσία επί των αντικειμένων και των αποτελεσμάτων της εργασιακής διαδικασίας, δηλαδή οικονομικής - πραγματικής κυριότητας) εμπίπτει στην έννοια της υποκείμενης στο κεφάλαιο κυριότητας, που για τον Τ.Α.Ε.Π. προσδιορίσαμε.

Β. Στον *αποκλειστικά* φορέα νομής, που είναι ο μισθωτός άμεσος παραγωγός (γενικά μισθωτός άμεσα εργαζόμενος).

Συνυπάρχουν δηλαδή στον τρόπο αυτό παραγωγής στοιχεία τόσο του Κ.Τ.Π., όσο και του Τ.Α.Ε.Π.

Όπως και στον Κ.Τ.Π., υφίσταται εντός των διαδικασιών παραγωγής, και γενικά εργασίας, *μόνιμη μισθωτή εργασία*, γεγονός που μας παραπέμπει στην ομολογία χωρισμού.

Όπως και στον Τ.Α.Ε.Π., ο φορέας πραγματικής κυριότητας εμφανίζεται και ως φορέας νομής, γεγονός που μας παραπέμπει στην υποκείμενη ομολογία ένωσης.

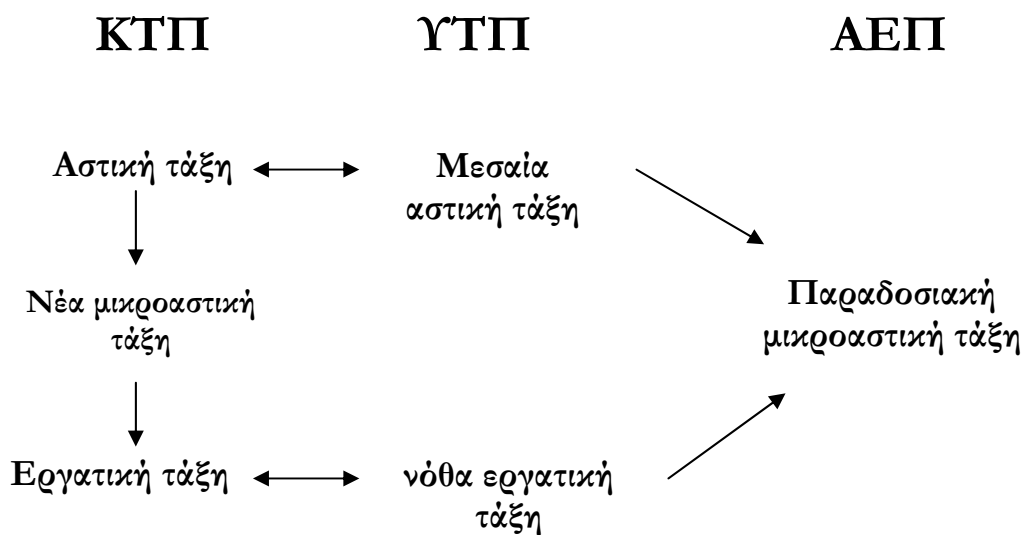
Γι' αυτό και ονομάστηκε από τον Γ. Οικονομάκη Υβριδικός.

Εντός του Υ.Τ.Π. συγκροτούνται όχι μία, όπως στον Τ.Α.Ε.Π., αλλά *δύο κοινωνικές τάξεις*. Η τάξη που είναι φορέας της πραγματικής κυριότητας και μερικής νομής, την οποία θα ονομάσουμε, σε διάκριση από την μικροαστική τάξη του Τ.Α.Ε.Π., *μεσαστική τάξη*, γιατί δε βρίσκουμε κάποιο καλύτερο όρο για να ονοματίσουμε αυτήν την ενδιάμεση (μεταξύ αστικής και μικροαστικής) τάξη. Και η τάξη που είναι φορέας

της νομής, και την οποία θα ονομάσουμε σε διάκριση από την εργατική τάξη (αποκλειστικά και μόνο συγκροτούμενη στα πλαίσια του Κ.Τ.Π., ως αποτέλεσμα του ειδικά ιστορικού συνδυασμού των τριών σχέσεων που αποτελούν το ουσιώδες περιεχόμενο των σχέσεων παραγωγής και φορέας της σχέσης νομής) *νόθα εργατική τάξη*, μια που δε βρίσκουμε και εδώ καλύτερο όρο για να ονοματίσουμε αυτήν την τάξη που υφίσταται ταξική εκμετάλλευση στα πλαίσια ενός μη-καπιταλιστικού αλλά υβριδικού τρόπου παραγωγής.

Στον ακόλουθο πίνακα απεικονίζονται συγκεντρωτικά όλοι οι τρόποι Παραγωγής και οι Κοινωνικές Τάξεις οι οποίες προκύπτουν από αυτούς όπως έχουν αναλυθεί και προσεγγιστεί από τον Γ. Οικονομάκη το 2000.

Προσέγγιση των κοινωνικών τάξεων

Πηγή: Οικονομάκης Γ. (2000) "Ιστορικοί τρόποι παραγωγής : καπιταλιστικό σύστημα και γεωργία", Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

Κεφάλαιο 4^ο

Ο Τουρισμός ως Παράγοντας κοινωνικής αλλαγής

Ένας από τους σημαντικούς παράγοντες της βιωσιμότητας είναι και αυτός της κοινωνικής απόδοσης. Στα πλαίσια λοιπόν μιας μακροπρόθεσμης τουριστικής ανάπτυξης οφείλουμε να εξετάζουμε τις τυχόν κοινωνικές επιπτώσεις που ήδη έχει επιφέρει ο τουρισμός ή να προβλέψουμε δυνητικές άλλες. Με την έννοια κοινωνικές επιπτώσεις περιγράφονται οι ποικίλες και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες κοινωνικές αλλαγές που άμεσα ή έμμεσα επιφέρει ο τουρισμός στη κοινωνική δομή του προορισμού. Οι αλλαγές αυτές οδηγούν στη δημιουργία (ειδικότερα στις αγροτικές περιοχές) μιας εντελώς νέας κοινωνικής δομής που κύριο χαρακτηριστικό της είναι τα αστικού τύπου κοινωνικά, πολιτιστικά και καταναλωτικά πρότυπα (Π. Τσάρτας, 1995).

Από πλευράς θεματικής, η μεγάλη πλειοψηφία των μελετών και ερευνών της κοινωνιολογίας του τουρισμού περιστρέφεται γύρω από το ζήτημα των κοινωνικών επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης στο τόπο υποδοχής τουριστών. Με την έννοια **κοινωνικές επιπτώσεις** (A.Mathieson – G. Wall pp 133-140) περιγράφονται οι ποικίλες και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες κοινωνικές αλλαγές που επιφέρει ο τουρισμός στη κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή του τόπου υποδοχής. Οι αλλαγές αυτές οδηγούν στη δημιουργία – ειδικότερα στις αγροτικές περιοχές – μιας εντελώς νέας κοινωνικής δομής που κύριο χαρακτηριστικό της είναι τα αστικού τύπου κοινωνικά, πολιτιστικά και καταναλωτικά πρότυπα. Τα κύρια θέματα που κυριάρχησαν στις μελέτες των κοινωνικών επιπτώσεων ήταν: η αλλαγή της επαγγελματικής δομής των αγροτικών κοινοτήτων λόγω της τουριστικής ανάπτυξης, τα στάδια ανάπτυξης του τουρισμού και οι αντίστοιχες προσαρμογές της κοινωνικής και οικονομικής δομής σ' αυτά, οι κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες που λειτουργούν σαν φορείς εκμοντερνισμού στην τοπική κοινωνία, ο ρόλος των ντόπιων και αλλοδαπών επενδυτών.

4.1 Έκθεση θεωρητικών προσεγγίσεων για ανάλυση σχέσης «τουρισμός – κοινωνική αλλαγή»

Εν τω ρου του χρόνου έχουν διαμορφωθεί και παρουσιαστεί πολλές και σημαντικές θεωρήσεις που αφορούν την ανάλυση του ζητήματος της κοινωνικής αλλαγής ως αποτέλεσμα της εκτενούς τουριστικής ανάπτυξης. Οι σημαντικότερες εκ των οποίων είναι ακόλουθες:

☞ *Εξελικτικές θεωρητικές προσεγγίσεις*

Οι θεωρήσεις αυτές οι οποίες έχουν επηρεαστεί από κοινωνιολόγους όπως ο Χ. Σπένσερ, ασχολούνται με την ανάλυση του ζητήματος «τουρισμός και κοινωνική αλλαγή», ερευνώντας τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης. Πρόκειται άλλωστε για ένα από τα κύρια πεδία έρευνας των κοινωνιολόγων του τουρισμού του '70. Δύο είναι κυρίως τα ζητήματα στα οποία οι εξελικτικές θεωρήσεις συνδέουν την τουριστική ανάπτυξη με εκτεταμένες κοινωνικές αλλαγές στη τοπική κοινωνικοοικονομική δομή (Lanfant, M.F., 1980 pp: 14-43) .

Το πρώτο αφορά στην εξέλιξη των περιοχών της υπαίθρου: αρχίζοντας από μια κοινωνική δομή αγροτικού τύπου καταλήγουν στη διαμόρφωση μια αστικοποιημένης κοινωνικής δομής, όπου κυρίαρχο χαρακτηριστικό είναι ο τουρισμός.

Το δεύτερο σχετίζεται με μια ντετερμινιστική και «γραμμική» προσέγγιση της ανάπτυξης κατά στάδια, όπου το ένα διαδέχεται το άλλο και αποτελεί μια εξέλιξη στη πορεία προς τη βιομηχανοποιημένη και «τουριστικοποιημένη» κοινωνική δομή των θερέτρων με μαζικό τουρισμό. Αρκετές ήταν οι αμφισβητήσεις αυτής της θεώρησης η οποία όμως ενισχύθηκε και με τα ευρήματα αρκετών εμπειρικών ερευνών σε διαφορετικές περιοχές του κόσμου. Αυτό το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία στην εξελικτική θεώρηση είναι ότι συνδέει αιτιατά την τουριστική ανάπτυξη με συγκεκριμένες και εκτεταμένες αλλαγές στη τοπική κοινωνική δομή.

☞ *Θεωρήσεις των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης*

Οι θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις στηρίζουν κατά κύριο λόγο την ανάλυση τους στις θεωρίες για τη σχέση Βορρά – Νότου καθώς και σε αυτές που αναφέρονται στο ζήτημα της «εξάρτησης». Και στις δύο αυτές περιπτώσεις οι προσεγγίσεις αυτές επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης. Θεωρούν ότι οι κοινωνικές αλλαγές οι οποίες επέρχονται στη κοινωνία υποδοχής είναι απόρροια της προσπάθειας της τοπικής κοινωνικής υποδομής να προσαρμοστεί στα δεδομένα της ζήτησης των πλούσιων αυτών χωρών υποδοχής. Σε αυτό το πλαίσιο οι κοινωνικές αλλαγές αυτού του τύπου σχετίζονται με τη προβολή από τις πλούσιες χώρες (χώρες αποστολής τουριστών) προς τις φτωχές χώρες (χώρες υποδοχής τουριστών) ενός συγκεκριμένου μοντέλου ανάπτυξης. Η ανάπτυξη της περιοχής παραμένει επιφανειακή και δεν οδηγείται σε αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμό της παραγωγικής βάσης με αποτέλεσμα οι σχέσεις εξάρτησης από τις πλούσιες τουριστικές χώρες να οδηγούν σε διαρκώς δυσμενέστερες κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές επιπτώσεις. Οι κυριότερες κοινωνικές αλλαγές αφορούν στα καταναλωτικά πρότυπα των κατοίκων και την παραγωγικών ανάπτυξη δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα, ενώ η περιοχή συνολικά τείνει προς την μονοκαλλιέργεια του τουρισμού σε όλα τα επίπεδα (Harrison D., 1992 & Mc. Naught, T., 1982 pp: 359-381)

Λειτουργικές και Δομολειτουργικές θεωρήσεις

Ιδιαίτερη σημασία σε αυτές τις θεωρήσεις οι οποίες είναι επηρεασμένες από τις απόψεις των λειτουργιστών, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Parson, έχουν οι προσπάθειες να αναλυθούν αφενός ο τουρισμός ως ιδιαίτερο κοινωνικό οργανωτικό σύστημα και αφετέρου η τουριστική ανάπτυξη ως αποτέλεσμα των προσδοκιών των τουριστών των αντίστοιχων περιοχών (Jafari J., 1997 pp: 151-159 & Sessa, S., 1988 pp: 219-235)

Σχετικά με το πρώτο θέμα, ο τουρισμός θεωρείται ότι αναπτύσσεται με βάση μια συνεχή διαδικασία θεσμοποίησης, γεγονός που σημαίνει ότι οι κοινωνικές αλλαγές σχετίζονται με συνεχή αναδιαμόρφωση, επέκταση και εκσυγχρονισμό της τοπικής παραγωγικής δομής. Ουσιαστικά η θεώρηση αυτή επηρεάζεται τόσο από τις

συστημικές και οργανωτικές θεωρίες όσο και από τις εξελικτικές θεωρίες. Η άποψη ότι ο τουρισμός λειτουργεί ως ένα σύστημα επισημαίνει ότι κάθε «τμήμα» αυτού του συστήματος – άρα και η τοπική κοινωνική δομή – πρέπει να βρίσκεται σε αρμονία με τα άλλα τμήματα ώστε το σύστημα να έχει σταθερότητα και ισορροπία σε όποιο βαθμό οργανωτικής ανάπτυξης κι αν βρίσκεται. Σε αυτό το πλαίσιο κοινωνικές αλλαγές θεωρούνται ουσιαστικά μια απλή διαφοροποίηση του συστήματος στη διαδικασία της οργανωτικής αναβάθμισης, η οποία με τη σειρά της θα οδηγήσει σε νέες αλλαγές και ανισορροπίες ώσπου τελικά θα υπάρξει ξανά ισορροπία.

Σχετικά με το δεύτερο θέμα, η προσδοκίες και τα κίνητρα των τουριστών διαμορφώνουν αντίστοιχα την οργανωτική υποδομή των περιοχών του τουρισμού. Η λειτουργική διάσταση αυτής της θεώρησης καταγράφει τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης – άρα και την κοινωνικοοικονομική δομή στην οποία στηρίζεται ως αποτέλεσμα μιας «λειτουργικής» ανάπτυξης και επέκτασης του τουρισμού στο χώρο.

4.2 Δημογραφικές και Κοινωνικές επιπτώσεις

Είναι χαρακτηριστική η θεματική ποικιλία και το εύρος των διαπλοκών και συσχετίσεων που προκύπτουν από τη μελέτη των κοινωνικών επιπτώσεων. Η αύξηση του πληθυσμού στο τουριστικό προορισμό είναι μια εξ' αυτών αφού ολόένα και μεγαλύτερες μάζες εργατικού δυναμικού έρχονται από αλλού προς αναζήτηση απασχόλησης. Επιπλέον, μια άλλη συνέπεια είναι η επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα η οποία οφείλεται στη πεποίθηση ότι ο τουρισμός προσφέρει ευκαιρίες για εύκολο και γρήγορο κέρδος θέτοντας ως στόχο τα τουριστικά επαγγέλματα και κυρίως τις επιχειρήσεις (π.χ. μπαρ, ξενοδοχεία, εστιατόρια κλπ.). Ένα επιπλέον θετικό είναι ότι δημιουργούνται περισσότερες ευκαιρίες για μόρφωση τόσο από την αύξηση των εισοδημάτων όσο και από το γεγονός ότι οι κάτοικοι συνειδητοποιούν πως υψηλότερη μόρφωση σημαίνει και καλύτερευση της προσφοράς του τουριστικού προϊόντος. Ακόμη, δημιουργούνται νέες ιδέες, πρότυπα και τρόποι ζωής. Ο τουρισμός καθώς φέρνει σε επαφή λαούς με διαφορετικά πολιτιστικά πρότυπα και οικονομικό

επίπεδο, λειτουργεί ως καταλύτης κοινωνικών αλλαγών σε χώρες υποδοχής, όπου οι κάτοικοι εύκολα ασπάζονται τα καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα των τουριστών.

Η τουριστική ανάπτυξη σε αλληλοσχέτιση με την κάθε φορά μορφή που ακολουθεί μπορεί να έχει μια σειρά αρνητικών συνεπειών ιδιαίτερα σημαντικών οι οποίοι και δύνανται να επηρεάσουν ανεπανόρθωτα την δομή και την λειτουργία ενός τουριστικού προορισμού. Μερικές από τις σημαντικότερες, όπως αυτές έχουν καταγραφεί από την παγκόσμια βιβλιογραφία είναι οι ακόλουθες: Τα φαινόμενα αντικοινωνικής συμπεριφοράς και βίας αυξάνονται. Στο όνομα της προώθησης ενός προορισμού ως τουριστικού καταστρατηγούνται τοπικές ιδιαιτερότητες αφού όλα ανάγονται στο όνομα μιας κοινής αναπτυξιακής πολιτικής. Πέρα απ' όλα αυτά, τα ήθη αλλάζουν αφού οι πληθυσμοί που έρχονται σε επαφή επηρεάζουν ο ένας τον άλλον. Η αυξανόμενη αποπροσωποποίηση των κοινωνικών σχέσεων θέτει ως αποτέλεσμα τόσο την αναπόφευκτη αύξηση του πληθυσμού στο τουριστικό προορισμό όσο και τον σαφέστερο καθορισμό των κοινωνικών ρόλων που ορίζονται από την επαγγελματική θέση. Μια εξίσου σημαντική κοινωνική παράμετρος της τουριστικής ανάπτυξης είναι η δημιουργία μιας παρασιτίζουσας τουριστικής επιχειρηματικής τάξης (Τσάρτας 1995) η οποία δομεί ένα νέο κοινωνικό πρότυπο στηριγμένο στην γρήγορη ανέλιξη και τις ογκώδεις χρηματικές απολαβές. Η αύξηση της ζήτησης μπορεί να ανεβάσει τόσο τις τιμές ώστε να μην είναι πλέον εφικτές για τους ίδιους τους ντόπιους. Ακόμα, η λεγόμενη "ξενομανία", δηλαδή η προσπάθεια των ντόπιων συνήθως πιο "φτωχών" περιοχών να "αντιγράψουν" τους πιο εύπορους συνήθως τουρίστες με συνέπεια να δημιουργείται καταναλωτισμός. Επίσης, η απαγόρευση της πρόσβασης σε περιοχές και πόρους ή η μεταβολή στη χρήση τους και οι διαφορετικοί κανόνες που πολλές φορές ισχύουν για τους τουρίστες είναι πολύ πιθανό να προξενήσουν προσβολή για τους ντόπιους

Η στενότητα του χώρου και το περιορισμένο των πόρων απαγορεύουν ή καθυστερούν τη συγκρότηση ενός δημογραφικού σώματος συμπαγούς, ικανού να ανταπεξέλθει με τις δικές του δυνάμεις στις ανάγκες της επιβίωσης. Ο τουρισμός συχνά δημιουργεί ένα πλέγμα περιφερειακών οικονομικών δραστηριοτήτων που συγκρατεί πολλούς από τους εποίκους σε μονιμότερη βάση. Βέβαια, σε πολλούς τουριστικούς προορισμούς οι διαφορές ανάμεσα στον μόνιμο και τον εποχικό τουρισμό είναι

τεράστιες. Οι διακυμάνσεις αυτές δεν είναι ανώδυνες. Προορισμοί κυρίως του μαζικού-οργανωμένου τουρισμού ζουν μια παράξενη ζωή όπου κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου η κίνηση, η διασκέδαση, η κατανάλωση, ξεπερνούν σε πολλές περιπτώσεις τα όρια και τις αντοχές του φυσικού χώρου. Αντίθετα το χειμώνα πέφτουν σε ένα είδος χειμερίας νάρκης, σε μια αφύσικη εσωτερικότητα, όπου ο επισκέπτης δεν μπορεί να βρει ούτε ένα εστιατόριο ανοικτό, ούτε ένα ξενοδοχείο για να μείνει, ενώ μια κακοκαιρία μπορεί να τον κρατήσει μέρες στο νησί χωρίς την παραμικρή διέξοδο. Όμως τα αίτια της μαζικής στροφής στον τουρισμό είναι μάλλον περισσότερο πολιτιστικά παρά οικονομικά. Πρόκειται για την ανατροπή των παραδοσιακών κοινωνικών δομών και την απότομη εγκαθίδρυση μιας νέας, αστικού τύπου ιδεολογίας. Πάντως οι κοινωνικές ανακατατάξεις είναι επίπονες. Η παλιά αστική τάξη σταδιακά εξαφανίζεται και είναι χαρακτηριστικό ότι λίγοι δείχνουν πλέον να θυμούνται τις οικογένειες που έγραψαν την ιστορία του εκάστοτε τόπου. Σταδιακά, επίσης, εξαφανίζεται και η τάξη των άκληρων αγροτών, μικροκαλλιεργητών και παράκτιων αλιέων, ενώ νέα μεταπρατικά στρώματα –συνδεδεμένα κυρίως με τον τουρισμό– αρχίζουν να κυριαρχούν στην ταξική διαστρωμάτωση (ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ).

4.3 Στάδια Κοινωνικής Αλλαγής

Σε ότι αφορά στη σταδιακή πορεία των αλλαγών στη τοπική κοινωνικοοικονομική δομή, αυτή θεωρείται ότι συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη του κοινωνικού μετασχηματισμού της περιοχής. Η εξέλιξη αυτή επηρεάζεται από την αμφίδρομη σχέση η οποία ενεργοποιείται ανάμεσα στο τύπο της τουριστικής ζήτησης και τα χαρακτηριστικά της τουριστικής προσφοράς. Ουσιαστικά αυτό σημαίνει ότι όσο αναπτύσσεται, επεκτείνεται και εξειδικεύεται ο τουρισμός, τόσο αντίστοιχα αναπτύσσεται και γίνεται περισσότερο εξειδικευμένη η υποδομή της προσφοράς. Αυτή η διαδικασία λειτουργικού χαρακτήρα υποστηρίζεται ότι είναι σταθερή σε όλες τις τουριστικές περιοχές και ιδιαίτερα σε αυτές που επιλέγουν το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού. Η πλέον δόκιμη προσπάθεια για να περιγραφεί αυτή η διαδικασία κατέληξε στο ότι τα στάδια ανάπτυξης είναι τρία και σε κάθε ένα από

αυτά οι κοινωνικές αλλαγές είναι διαφορετικές στη τοπική και κοινωνική δομή (Π., Τσάρτας, 1996).

Στο πρώτο στάδιο ανάπτυξης του τουρισμού που ταυτίζεται με την ανακάλυψη της περιοχής, οι κοινωνικές αλλαγές και επιπτώσεις στη τοπική κοινωνικοοικονομική δομή είναι περιορισμένες και συνδέονται κατά κύριο λόγο με διαφοροποιήσεις στη παραγωγική βάση, οι οποίες σχετίζονται με νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες στο τουρισμό, την προς εξέταση κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα.

Στο δεύτερο στάδιο που η τουριστική ανάπτυξη επεκτείνεται και επιταχύνεται, οι αλλαγές είναι ριζικότερες και αφορούν αρκετές πλευρές της κοινωνικής ζωής και τμήματα της κοινωνικοοικονομικής δομής. Στη ουσία το στάδιο αυτό αφορά την χρονική περίοδο την οποία ο κοινωνικοοικονομικός μετασχηματισμός της περιοχής επιταχύνεται μέσω της διαφοροποίησης της παραγωγικής βάσης που επιδιώκει να ανταποκριθεί στα δεδομένα της τουριστικής ανάπτυξης, όπως η υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς, ηθών και εθίμων των ντόπιων από τους τουρίστες.

Στο τρίτο πλέον στάδιο έχουν αναπτυχθεί όλες οι υποδομές και υπηρεσίες του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, γεγονός που έχει αντίστοιχα οδηγήσει στην πλήρη αλλαγή των κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών της περιοχής. Η παραγωγική βάση διαφοροποιείται στρεφόμενη ή συνδεδεμένη συστηματικά με το τουρισμό, άλλοι κλάδοι της οικονομίας εγκαταλείπονται και ο τουρισμός κυριαρχεί με αποτέλεσμα να υπάρχουν χαρακτηριστικά «μονοκαλλιέργειας» του τομέα στη περιοχή. Στο κοινωνικό πεδίο η διαδικασία της τουριστικοποίησης έχει πλέον ολοκληρωθεί, και η νέα κοινωνική δομή έχει προσαρμοστεί στα αστικά πρότυπα που απαιτεί η τουριστική ανάπτυξη.

Αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι η δυναμική αυτής της διαδικασίας η οποία αφενός είναι καταλυτική για το σύνολο της κοινωνικοοικονομικής δομής και αφετέρου δείχνει να επιταχύνεται με τη πάροδο του χρόνου. Ας σημειωθεί πάντως ότι στις αγροτικές κοινότητες, οι οποίες φτάνουν στο τρίτο στάδιο, η κοινωνική δομή διατηρεί ακόμη ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αγροτικής δομής (ήθη, έθιμα, κοινωνικές σχέσεις) που όμως διαδραματίζουν μικρότερο πλέον ρόλο από ότι στη περίοδο προ τουριστικής ανάπτυξης.

Οι πρώτες αλλαγές που απορρέουν από τη τουριστική ανάπτυξη συνδέονται με τη διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης της οικονομίας, η οποία οδηγεί στην αύξηση των επαγγελματικών δραστηριοτήτων στο τριτογενή τομέα, αλλά και σε συχνά έντονη επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα. Οι κοινωνικές και επαγγελματικές σχέσεις αλλάζουν σταδιακά και αυτό το γεγονός δεν αφήνει ανεπηρέαστα τα ήθη τα οποία έως τη περίοδο της τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν κυρίαρχη παράμετρο διαμόρφωσης μιας παραδοσιακής – και συχνά συντηρητικής – κοινωνικής δομής. Αυτό σημαίνει ότι συχνά τα ήθη διαμορφώνονται μέσα από μακροχρόνιες διαδικασίες όπου η τοπική παράδοση αλλά και ο ρόλος φορέων κοινωνικοποίησης, όπως η οικογένεια, υπήρξε σημαντικός. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι ιδιαίτερα σε αγροτικές κοινωνίες με παραδοσιακή κοινωνική δομή τα ήθη καθορίζουν τους κανόνες συμπεριφοράς και τις σχέσεις αποτελώντας συχνά δομικό χαρακτηριστικό του τρόπου ζωής.

Εκτός των αλλαγών στα ήθη και τα έθιμα καταλυτικές τελικά φαίνεται ότι είναι και οι αλλαγές που επέρχονται σε φορείς κοινωνικοποίησης με μεγάλη παράδοση στις αγροτικές κοινότητες της υπαίθρου. Μια τέτοια περίπτωση είναι και η οικογένεια, ο ρόλος της οποίας αλλάζει ουσιαστικά στα πλαίσια της νέας κοινωνικοοικονομικής δομής που διαμορφώνεται στις τουριστικές περιοχές. Στη πλειοψηφία των αγροτικών κοινοτήτων ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια ήταν ο κυρίαρχος στη διαμόρφωση των τελικών επιλογών των μελών της για πολλά ζητήματα, όπως η επιλογή του επαγγέλματος, η εκπαίδευση κ.α. Επιπλέον η οικογένεια λειτουργούσε ως παραγωγική μονάδα της οποίας στόχος ήταν η διατήρηση της οικονομικής βάσης όσο και η βοήθεια προς τα μέλη για την επέκταση των δραστηριοτήτων τους και για κοινωνική αναγνώριση. Ο τουρισμός καταρχάς δίνοντας επαγγελματικές διεξόδους στους κατοίκους, οδηγεί συχνά στην αυτονόμηση των μελών της οικογένειας από την εξουσία του αρχηγού πατέρα. Αυτός συνδέεται και με τη προσπάθεια των μελών της οικογένειας – κυρίως των νεότερων – να χαράξουν μακροπρόθεσμους στόχους κοινωνικής και επαγγελματικής ανέλιξης στο νέο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον το οποίο δημιουργείται στη περιοχή.

Κεφάλαιο 5^ο

Τουρισμός & Απασχόληση

Το θέμα της τουριστικής απασχόλησης παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον για την Κοινωνιολογία του τουρισμού, μιας και μέσω αυτής δίνεται το στίγμα της ανάπτυξης του χώρου αλλά και το κοινωνικό περιεχόμενο αφενός μεν των θέσεων εργασίας και αφετέρου του επαγγελματικού κοινωνικού κύρους που παρέχουν τα τουριστικά επαγγέλματα

Ο τουρισμός προσφέρει ένα κρίσιμης σημασίας ανταγωνιστικό πλεονέκτημα παρέχοντας σημαντικότερες ευκαιρίες δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης και υποστηρίζοντας με τον τρόπο αυτό την ανάπτυξη και κοινωνική ευημερία. Ο τουρισμός ως μία οικονομική δραστηριότητα που κατεξοχήν κατατάσσεται στην κατηγορία «εντάσεως εργασίας», δημιουργεί, αποδεδειγμένα, νέες θέσεις απασχόλησης υψηλής και χαμηλής εξειδίκευσης, θέσεις για νέους και γυναίκες, θέσεις στην περιφέρεια, θέσεις απασχόλησης που δεν επηρεάζονται και δεν κινδυνεύουν από πρακτικές μετεγκατάστασης επιχειρήσεων.

5.1 Περί της Τουριστικής Απασχόλησης και του Κοινωνικού ρόλου της.

Ο τουρισμός αποτελεί βασικό πυλώνα της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του World Travel & Tourism Council (WTTC, 2006), οι άμεσες και έμμεσες οικονομικές συνεισφορές του τουρισμού στην Ελλάδα εκτιμούνται στο 15% περίπου του Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ). Κατά προσέγγιση, μια στις έξι θέσεις εργασίας (περίπου 700.000 στο σύνολό τους ή το 16% της συνολικής απασχόλησης) ανήκει στην τουριστική βιομηχανία της χώρας μας. Η Ελλάδα αποτελεί σημαντικό πόλο έλξης τουριστών τις τελευταίες δεκαετίες και θα μπορούσε να προσφέρει σημαντικές επενδυτικές ευκαιρίες στους επιχειρηματίες της τουριστικής βιομηχανίας, ενδυναμώνοντας έτσι τη διαδικασία της οικονομικής της ανάπτυξης.

Σύμφωνα με τον WTTC, για το 2006, ο κύκλος του τομέα του τουρισμού στην χώρα αναμένεται να ανέλθει στο 36,8% των συνολικών εξαγωγών (περίπου €12,8 δις.) ενώ μέχρι το 2016, τα άμεσα και έμμεσα έσοδα της οικονομίας από τουρισμό, αναμένεται να ξεπεράσουν τα €62 δις (Βορλόου Κ., 2006).

Η Ελλάδα αυτή τη στιγμή προσφέρει στους αλλοδαπούς και στους ντόπιους τουρίστες της μία εξαιρετικά ευρεία γκάμα τουριστικών υπηρεσιών κυριότερες των οποίων είναι (Γ. Κουρτέσσας, 2007):

- ξενοδοχεία (7.500 συνολικά από τα οποία 65 πολυτελείας και 625 Α κατηγορίας, εποχιακού κυρίως χαρακτήρα),
- διαφορετικά καταλύματα (πλην ξενοδοχείων), όπως ξενώνες, ενοικιαζόμενα δωμάτια, ξενώνες νεότητας κλπ.,
- κάμπινγκ (περίπου 300 συνολικά, πάντοτε εποχιακού χαρακτήρα),
- κρουαζιερόπλοια και ναυτιλιακές εταιρείες,
- μεταφορές - μετακινήσεις με τουριστικά λεωφορεία,
- τουριστικά γραφεία (περί τα 1500 σε όλη τη χώρα),
- μαρίνες σε διαφορετικά σημεία της χώρας,
- καζίνο (περί τα 9 συνολικά, με τάση επέκτασης),
- επιχειρήσεις ενοικίασης μεταφορικών μέσων,
- έναν εξαιρετικά μεγάλο αριθμό εστιατορίων, ταβερνών, μπαρ,
- ένα μεγάλο αριθμό μουσείων και αρχαιολογικών χώρων,
- κρατικές τουριστικές υπηρεσίες.

Στην Ελλάδα σε αντίθεση με πολλές άλλες χώρες (μεταξύ των οποίων και χώρες - μέλη της Ε.Ε.), όλη η τουριστική δραστηριότητα -αυτή που στην αγγλοσαξονική αποκαλείται αδόκιμα τουριστική «βιομηχανία»- καλύπτεται μέσα από θεσμοθετημένα όργανα της επίσημης πολιτείας (λ.χ. Υπουργείο Τουρισμού, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος κλπ.).

Όλες οι σχετικές ελληνικές επιχειρήσεις κάθε κατηγορίας ανήκουν ή ελέγχονται από έναν ή περισσότερους από αυτούς τους οργανισμούς, οι οποίοι ανάμεσα στα άλλα καθορίζουν το μέγεθος της δραστηριότητας που περιλαμβάνει και τον αριθμό των απασχολούμενων. Στη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, για παράδειγμα, η

απασχόληση στον τουριστικό τομέα στην Ελλάδα κυμάνθηκε στο 3,5 και 6,5 του συνολικού εργατικού δυναμικού, δηλαδή ανάμεσα στους 300.000 και 600.000 εργαζόμενους, όπως δείχνει και ο παρακάτω πίνακας:

**Κατανομή τουριστικού εργατικού δυναμικού στον ελλαδικό χώρο
1990-1994 (Γ. Κουρτέσσας, 2007)**

α/α	Τομέας	Εργαζόμενοι	Ποσοστό%
1.	Διαμονή-Διατροφή (καταλύματα)*	288.000	48
2.	Μεταφορά-Διακίνηση (τουρ. γραφεία)**	192.000	32
3.	Τουριστικές υπηρεσίες εν γένει***	84.000	14
Σύνολο εργαζομένων στον τουρισμό		564.000	
4.	Αυτοαπασχολούμενοι γενικά****	36.000	6
Γενικά σύνολα απασχόλησης		600.000	
100			

* Κατά προσέγγιση τετραετίας.

** Περιλαμβάνονται και κρουαζιερόπλοια

*** Εργαζόμενοι σε εκπαίδευση, κρατικές υπηρεσίες και οργανισμούς

**** Ιδίως σε καταστήματα ειδών λαϊκής τέχνης και μπαρ

Εξετάζοντας πιο αναλυτικά το ζήτημα της συνολικής απασχόλησης μέσα από τους τρεις κυριότερους τομείς: (α) διαμονή-διατροφή, (β) μεταφορά-διακίνηση και

(γ)αναψυχή και συναφείς υπηρεσίες, διαπιστώνεται ότι οι πλέον σημαντικές δυνατότητες απασχόλησης προσφέρονται στα ξενοδοχεία, στα ταξιδιωτικά γραφεία, στα κρουαζιερόπλοια και τα κάμπινγκ, στα μέσα μεταφοράς και στα κλαμπ αναψυχής.

Η εργασία στον τουρισμό περιλαμβάνει μια ευρεία γκάμα τομέων και δραστηριοτήτων. Εκ παραλλήλου αυτή η γκάμα περιλαμβάνει επαγγελματικές δραστηριότητες που καλύπτουν διαφορετικά επίπεδα, διαπίστωση που πιστοποιεί τη διαφορετικότητα των επαγγελμάτων και την αδυναμία γενικεύσεων για το τουριστικό επάγγελμα. Υπάρχει βεβαίως ένα μίνιμουμ χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που φανερώνει την καριέρα στα τουριστικά επαγγέλματα στην Ελλάδα και εξειδικεύονται μέσω σπουδών.

Η ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία υπήρξε αλματώδης. Βασικός λόγος γι' αυτήν υπήρξε ο αναπτυξιακός νόμος 1262/82. Στα τέλη της δεκαετίας του '80, ο τουρισμός έδινε περί το 9% του συνόλου του εργατικού δυναμικού της χώρας και συνάλλαγμα περί τα 5 δισεκατομμύρια \$ ΗΠΑ.

Αν και ο τουρισμός δίνει ιδιαίτερα αυξημένες δυνατότητες για μερική απασχόληση, στην Ελλάδα το είδος δεν ευδοκιμεί, αφού τόσο η νομοθεσία όσο και τα συνδικάτα και οι εργοδότες δεν έχουν ασχοληθεί ουσιωδώς με το θέμα, εμμένοντας κυρίως σε ποσοστά άνω του 95% στην πλήρη απασχόληση.

Όλες οι προσπάθειες της ελληνικής τουριστικής πολιτικής καθώς και αυτές των κλαδικών εποχικών φορέων κατατείνουν στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Ενδεικτικά παραδείγματα: Ρόδος 8 μήνες τουριστική περίοδος, Κρήτη 8, Κέρκυρα 6, Κυκλάδες 4, νησιά Ανατολικού Αιγαίου 2 ½ μήνες.

5.2 Η Απασχόληση στον Τουρισμό

Η πιο θετική συμβολή της τουριστικής ανάπτυξης, όπως προαναφέραμε βρίσκεται στον τομέα της απασχόλησης. Εκτός από τις θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στον ίδιο τον τομέα έχει αποδειχθεί ότι και άλλοι τομείς ευεργετούνται, όπως οι κατασκευές, οι μεταφορές, η γεωργία και το εμπόριο. Όλα τα προαναφερθέντα ισχύουν εφόσον οι τοπικές ανάγκες καλύπτονται με την χρήση τοπικών πόρων και τοπικής εργασίας και εφόσον αποφεύγεται η διαρροή κεφαλαίου, έτσι ώστε το

εισόδημα που δημιουργείται, να μπορεί να αυξηθεί και να δημιουργήσει εργασία και οικονομική δραστηριότητα. Αρνητικά στοιχεία της τουριστικής απασχόλησης είναι αφενός η εποχικότητα και αφετέρου η εγκατάλειψη άλλων βασικών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας (κυρίως γεωργοκτηνοτροφία και βιομηχανία) και η στροφή στον τουρισμό, που προσφέρει μεγάλους μισθούς και καλύτερες συνθήκες απασχόλησης. Ειδικά σε μερικές νησιώτικες οικονομίες (αναπτυσσόμενων κρατών ή περιοχών τους) έχει αποδειχθεί ότι ο τουρισμός τείνει σταδιακά να απασχολεί το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού.

Η εργασία στον τουρισμό περιλαμβάνει μια ευρεία γκάμα τομέων και δραστηριοτήτων. Εκ παραλλήλου αυτή η γκάμα περιλαμβάνει επαγγελματικές δραστηριότητες που καλύπτουν διαφορετικά επίπεδα, διαπίστωση που πιστοποιεί τη διαφορετικότητα των επαγγελμάτων και την αδυναμία γενικεύσεων για το τουριστικό επάγγελμα. Υπάρχει βεβαίως ένα ελάχιστο χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που φανερώνει την καριέρα στα τουριστικά επαγγέλματα στην Ελλάδα που εξειδικεύονται μέσω σπουδών.

Αν και ο τουρισμός δίνει ιδιαίτερα αυξημένες δυνατότητες για μερική απασχόληση, στην Ελλάδα το είδος δεν ευδοκιμεί, αφού τόσο η νομοθεσία όσο και τα συνδικάτα και οι εργοδότες δεν έχουν ασχοληθεί ουσιωδώς με το θέμα, εμμένοντας κυρίως σε ποσοστά άνω του 95% στην πλήρη απασχόληση. Η εποχική εργασία στον τουρισμό αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα και ταυτόχρονα κύριο λόγο έλλειψης ιδιαίτερου επαγγελματικού ενδιαφέροντος για ενασχόληση στον κλάδο. Όμως πρέπει να σημειωθεί ότι οι απασχολούμενοι, όταν πληρούν τους όρους (δηλαδή 120 μεροκάματα), παίρνουν επίδομα ανεργίας στην εκτός τουριστική περίοδο. Όλες οι προσπάθειες της ελληνικής τουριστικής πολιτικής καθώς και αυτές των κλαδικών εποχικών φορέων κατατείνουν στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν η Ρόδος 8 μήνες τουριστική περίοδος, η Κρήτη 8 μήνες, η Κέρκυρα 6 μήνες, οι Κυκλάδες 4 μήνες και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου 2 ½ μήνες (Γ. Κουρτέσσας, 2007).

Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει μέχρι τώρα για να υπολογιστεί το κόστος δημιουργίας θέσεων απασχόλησης στον τουρισμό. Στην Γιουγκοσλαβία και την Κύπρο βρέθηκε ότι το κόστος αυτό είναι μικρότερο από το αντίστοιχο της δημιουργίας μιας

θέσης απασχολήσεως στη βιομηχανία, ενώ στη Τυνησία αντίθετα, το κόστος βρέθηκε μεγαλύτερο από αυτό της βιομηχανίας.

Η σημαντικότερη αντίρρηση για την απόλυτη εξάρτηση της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας από τον τουρισμό είναι ότι ο τομέας χαρακτηρίζεται από έντονη αστάθεια τόσο στις εποχές οικονομικής ύφεσης και κρίσης όσο και στις πολιτικές αναταραχές. Έχει υπολογιστεί ότι μια μείωση κατά 4% του εισοδήματος των τουριστών μπορεί να οδηγήσει σε μείωση 8%-10% των τουριστικών εισπράξεων, χωρίς να υπολογίζονται οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στους επηρεαζόμενους τομείς και οι επιπτώσεις στην απασχόληση και στους μισθούς. Μία σύγκριση του συντελεστή μεταβλητότητας του τουρισμού με τους συντελεστές άλλων άδηλων πόρων (ναυτιλιακά και μεταναστευτικά εμβάσματα) ή των εξαγωγών στην Ελλάδα για τη δεκαετία του 1960-1970, απέδειξε ότι ο τουρισμός είναι ιδιαίτερα ασταθής τομέας με υψηλή τάση για διακύμανση.

Η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, τόσο στις βιομηχανικές όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες, προκάλεσε μια αύξηση των ανειδίκευτων ή ημειδικευμένων θέσεων εργασίας. Δεδομένης της ετερογένειας που χαρακτηρίζει τον τουριστικό τομέα, θεωρείται αρκετά δύσκολο να εκτιμήσουμε τον ακριβή αριθμό των απασχολούμενων, εφόσον είναι πολυάριθμες οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την λειτουργία του.

Από τα παραπάνω απορρέει ότι, όσο πιο εξαρτημένη από τις τουριστικές ροές είναι μια χώρα ή μια περιοχή υποδοχής, τόσο πιο σημαντικές χαρακτηρίζονται οι επιδράσεις της τουριστικής δραστηριότητας στη συνολική απασχόληση. Φυσικά, η ανειδίκευτη ή ημειδικευμένη απασχόληση αφορά κυρίως τους τοπικούς πληθυσμούς, τους νέους και κυρίως τις γυναίκες. Σύμφωνα με τις στατιστικές του Eurostat για το 1996 (Labour Force Survey), η γυναικεία απασχόληση σε ξενοδοχεία και εστιατόρια στην Ελλάδα ανερχόταν σε 92000 άτομα και αντιπροσώπευε το 40% της συνολικής απασχόλησης σε συγκεκριμένες δραστηριότητες.

5.3 Χαρακτηριστικά της Τουριστικής Απασχόλησης

Τα χαρακτηριστικά της τουριστικής απασχόλησης στον ξενοδοχειακό τομέα, όπως καταγράφηκαν από μία έρευνα του B.I.T. (Bureau International du Travail) παρατίθενται παρακάτω:

- **Ο χαμηλός βαθμός ειδίκευσης:** Αυτός αφορά έναν αριθμό απασχολουμένων στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια, όπως φύλακες, μεταφορείς αποσκευών, πλύντες, καθαριστές κλπ. Αυτή η κατηγορία απασχολουμένων επηρεάζει αρνητικά τον τουριστικό κλάδο και επιδρά αρνητικά στη διαμόρφωση των μισθών.
- **Η μεγάλη κινητικότητα των εργαζομένων:** Ο εποχιακός χαρακτήρας του τουριστικού φαινομένου δημιουργεί συχνά μετακινήσεις εργαζομένων, το ίδιο και η ύπαρξη κάποιων σημαντικών ημερομηνιών ή ακόμα και η ανάγκη εξεύρεσης ειδικευμένου προσωπικού.
- **Ο χαρακτήρας της απασχόλησης ενάντια στους συνήθεις ρυθμούς εργασίας:** Η απασχόληση κατά την διάρκεια εορτών, weekends, διακοπών κλπ. Αποτελεί συχνά εμπόδιο για την εξεύρεση του κατάλληλου εργατικού δυναμικού.
- **Η μεγάλη διάρκεια της ημέρας εργασίας:** Η παροχή υπηρεσιών κατά τη διάρκεια όλου σχεδόν του εικοσιτετραώρου απαιτεί ταυτόχρονα και την ύπαρξη του ανάλογου προσωπικού. Και αν στις μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες υπάρχουν οι βάρδιες, στη μικρή ξενοδοχεία διαμορφώνεται μια ολοκληρωτική εξάρτηση από το χρόνο λειτουργίας της μονάδας, με αρνητικές συχνά επιπτώσεις σε οικογενειακό επίπεδο.
- **Η φυσική κόπωση:** Τα περισσότερα τμήματα δημιουργούν μια σειρά από επώδυνες συχνά καταστάσεις όπως: υπερένταση, στρες, υψηλές θερμοκρασίες, βαριά φορτία προς μεταφορά, εντατικοποίηση των ρυθμών εργασίας κλπ.
- **Τα ψυχολογικά εμπόδια:** Το προσωπικό το οποίο έρχεται σε επαφή με την πελατεία θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από υπομονή και αυτοέλεγχο. Επίσης, σε περίπτωση διενέξεων, θα πρέπει να παραμένει ήρεμο, ευγενικό και χαμογελαστό. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί επίσης ότι αρκετοί τύποι απασχόλησης απαιτούν μια διακριτικότητα, μια ευγένεια συμπεριφοράς, τη γνώση περισσότερων ξένων γλωσσών και μια ακεραιότητα χαρακτήρα.

Παρ' όλη την εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου, φαίνεται ωστόσο ότι ο τουριστικός τομέας για τους περισσότερους τύπους απασχόλησης απαιτεί ένα μέσο ή χαμηλό βαθμό ειδίκευσης, σύμφωνα με τις αναζητήσεις του Β.Ι.Τ. που αφορούν τα ξενοδοχειακά καταλύματα.

Ο τουριστικός τομέας χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό ως ένας τομέας «εντάσεως εργασίας» και δημιουργεί ένα σημαντικό αριθμό θέσεων εργασίας στις χώρες υποδοχής των τουριστών. Κυρίως αφορά στην ημειδικευμένη ή ανειδίκευτη εργασία που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις εργασιακές δομές στις λιγότερο αναπτυγμένες και νησιώτικες περιοχές της χώρας υποδοχής.

Η απασχόληση που δημιουργεί ο τουριστικός τομέας μπορεί να διακριθεί σε τρεις μεγάλες κατηγορίες (ΣΕΤΕ, 2003,):

☞ **Η άμεση απασχόληση**

Αυτός ο τύπος απασχόλησης συναντάται στον κυρίως τουριστικό τομέα και περιλαμβάνει όλα τα άτομα που εργάζονται στα τουριστικά καταλύματα, τα μεταφορικά μέσα, τα εστιατόρια και κέντρα αναψυχής, τη διοίκηση του τουρισμού, την τουριστική εκπαίδευση, τα καταστήματα λαϊκής τέχνης, τα γραφεία ταξιδιών, τα γραφεία ξεναγών κλπ.

Ο κύριος όγκος της άμεσης απασχόλησης αφορά στα κύρια τουριστικά καταλύματα. Ο αριθμός των απασχολουμένων ποικίλλει ανάλογα με τη σπουδαιότητα του τουριστικού τομέα. Η ένδειξη που δίνεται από το κλάσμα: Αριθμός Απασχολουμένων / Αριθμός Δωματίων, χρησιμοποιείται αρκετά συχνά και αποσκοπεί να εκτιμήσει αρχικά τις δημιουργούμενες θέσεις εργασίας και να προβεί στη συνέχεια σε συγκρίσεις.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τον αριθμό των άμεσα απασχολουμένων στα κύρια τουριστικά καταλύματα είναι οι ακόλουθοι:

- Ο τύπος του τουριστικού καταλύματος.
- Η κατηγορία του τουριστικού καταλύματος.
- Η δυναμικότητα του τουριστικού καταλύματος.
- Η περιοχή και ο τόπος εγκατάστασης.

- Η ποιότητα των παρερχόμενων υπηρεσιών.
- Τα χαρακτηριστικά της χώρας υποδοχής, όπως το επίπεδο των μισθών και η ισχύουσα τουριστική πολιτική.

Συνεπώς, ένα ξενοδοχείο πολυτελείας μεγάλης δυναμικότητας, που είναι εγκατεστημένο σε έναν τουριστικό τόπο και παρουσιάζει υψηλές πληρότητες, απαιτεί ένα μεγαλύτερο ποσοστό απασχολουμένων ανά κλίνη σε σχέση με ένα άλλο ξενοδοχείο του ίδιου τύπου και χαρακτηριστικών, που είναι εγκατεστημένο σε μια λιγότερο τουριστικά ανεπτυγμένη περιοχή, δεδομένου ότι ο αριθμός των καταναλισκομένων αγαθών και υπηρεσιών αυξάνει με τον αριθμό των διανυκτερεύσεων. Αντίθετα, στις μικρές ξενοδοχειακές επιχειρήσεις οικογενειακής μορφής, παρατηρούνται μικρές διακυμάνσεις στην απασχόληση σχετικά με τις περιόδους λειτουργίας του.

☞ Η έμμεση απασχόληση

Αυτού του είδους η απασχόληση, αφορά στις επιχειρήσεις που προμηθεύουν τον τουριστικό τομέα με τα αγαθά και τις υπηρεσίες που έχει ανάγκη. Ως εκ τούτου, θεωρούνται ως έμμεση απασχόληση οι θέσεις εργασίας που οφείλονται στην τουριστική δραστηριότητα και ανήκουν στον κλάδο των κατασκευών, της χειροτεχνίας, της γεωργίας κλπ. Οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στον κλάδο των κατασκευών θεωρούνται οι πιο πολυάριθμες (τουριστικά καταλύματα, μαρίνες, συνεδριακά κέντρα κλπ.).

☞ Η απορρέουσα απασχόληση

Αυτή απορρέει από τις δαπάνες των διεθνών τουριστών, οι οποίες δημιουργούν πρόσθετα εισοδήματα στον τοπικό πληθυσμό που εμπλέκεται άμεσα στην τουριστική δραστηριότητα. Συνεπώς, δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, οι οποίες αποσκοπούν στην ικανοποίηση νέων αναγκών που εμφανίστηκαν χάρη στον τουρισμό (δημόσιες υπηρεσίες, υγεία, εκπαίδευση, κλπ.). Η απορρέουσα απασχόληση σχετίζεται άμεσα με την οικονομική δομή της χώρας υποδοχής, δηλαδή με το περιεχόμενο των εισαγωγών στις διάφορες αγορές ενδιάμεσης κατανάλωσης και τις αγορές εξοπλισμών από τον

τουριστικό τομέα. Όσο μικρότερο είναι το ποσοστό των εισαγωγών, τόσο μεγαλύτερος θα είναι ο αριθμός των δημιουργούμενων θέσεων εργασίας.

Πρόσφατες εξελίξεις στην τεχνολογία έχουν την τάση να μειώσουν τις απαιτήσεις για εργασία σε τουριστικές περιοχές. Για παράδειγμα η επέκταση χρησιμοποίησης των ηλεκτρονικών υπολογιστών σε σύστημα κρατήσεων μειώνει τις ανάγκες για κρατήσεις από τέσσερα άτομα σε ένα. Όμως η φύση της τουριστικής βιομηχανίας απαιτεί υψηλού επιπέδου ατομικές υπηρεσίες, οι οποίες δείχνουν να αυξάνονται αντί να μειώνονται από τις τεχνολογικές εξελίξεις.

Κεφάλαιο 6^ο

Εμπειρικές Προσεγγίσεις στη Κοινωνική Κινητικότητα στον Ελληνικό Τουριστικό Χώρο

Η μετάβαση από τον πρωτογενή τομέα παραγωγής στον τριτογενή, και ειδικότερα στη δυναμική ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας, αποτελεί για τις περισσότερες αναπτυξιακές θεωρίες μια μορφή στρεβλής και εξαρτημένης ανάπτυξης. Αντίθετα, η πλειονότητα των αναπτυξιακών θεωριών δέχεται, σχεδόν αποκλειστικά, την εκβιομηχάνιση ως το μοναδικό εργαλείο – μηχανισμό ανάπτυξης. Με άλλα λόγια οι περισσότερες αναπτυξιακές θεωρίες υποστηρίζουν το «υποχρεωτικό» πέρασμα από το πρωτογενή τομέα στη ανάπτυξη του δευτερογενή ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη ενός κοινωνικού σχηματισμού (Σ. Παπαδάκη – Τζεδάκη, 1999).

Η **Παπαδάκη – Τζεδάκη** (1999) διερευνώντας την ενδογενή τουριστική ανάπτυξη στο Ρέθυμνο της Κρήτης αναλύει τη κινητικότητα στο ξενοδοχειακό κλάδο. Η προσέγγιση αυτή αποτελεί και τη μοναδική συγκροτημένη ερευνητική προσπάθεια που θέτει τη κινητικότητα στο επίκεντρο της ανάλυσης εξετάζοντας τις όψεις τριών επαγγελματικών ομάδων που έχουν διαφορετική επαγγελματική σχέση με το ξενοδοχειακό κλάδο: ιδιοκτήτες – διευθυντές – απασχολούμενοι. Η συγγραφέας μελετώντας την κοινωνική ταξική προέλευση των ιδιοκτητών ξενοδοχειακών επιχειρήσεων διαπιστώνει ότι προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές και επαγγελματικές ομάδες ενώ το 41,6% δήλωσε ότι η ξενοδοχειακή επιχείρηση αποτελεί τη δευτερεύουσα απασχόληση τους (Παπαδάκη – Τζεδάκη: 1999: 401 – 408). Μετακινήσεις προς τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις πραγματοποιήθηκαν από το σύνολο των τομέων παραγωγής σε διαφορετικό όμως βαθμό. Τα μεγαλύτερα ποσοστά εμφανίζονται στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής. Ως προς το κλάδο οικονομικής δραστηριότητας οι ιδιοκτήτες προέρχονται κυρίως από τους κλάδους του εμπορίου και των υπηρεσιών εν αντιθέσει με τους διευθυντές που μετακινούνται μέσα στο ίδιο κλάδο ενώ σημαντική κινητικότητα παρατηρείται και από τον κλάδο της

βιομηχανίας/βιοτεχνίας. Οι δύο σημαντικότερες ομάδες επαγγελματιών από τις οποίες προήλθαν οι ιδιοκτήτες των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων είναι αυτές των επιστημόνων και ελεύθερων επαγγελματιών και καθώς και των εμπόρων (Παπαδάκη – Τζεδάκη: 1999:495). Τάσεις ανοδικής κινητικότητας παρατηρούνται στις ομάδες των υπαλλήλων γραφείου, των τεχνικών – εργατών και των αγροτών, εφόσον ένα ποσοστό ξενοδόχων προέρχονται από αυτές τις ομάδες επαγγελματιών. Από την ανάλυση της διαγενεακής κινητικότητας προκύπτει ότι οι εργαζόμενοι εμφανίζουν τις περισσότερες μετακινήσεις ως προς τον τομέα παραγωγής εφόσον στη πλειοψηφία τους προέρχονται από αγροτικές οικογένειες. Αντίθετα οι γονείς των ιδιοκτητών και διευθυντών ασκούν κυρίως επαγγέλματα του τριτογενή τομέα. Τέλος ως προς τη θέση στο επάγγελμα παρατηρείται επίσης έντονη κινητικότητα. Στη γενιά των γονέων κυριαρχούν οι αυτοαπασχολούμενοι, οι οποίοι σε ότι αφορά τους εργαζόμενους πρόκειται για αυτοαπασχόληση στη γεωργία.

Παρά τη διαμάχη μεταξύ οικονομολόγων και κοινωνιολόγων, αλλά και μεταξύ κοινωνιολόγων, γίνεται παραδεκτό ότι οι πιο εμφανείς θετικές επιδράσεις της ανάπτυξης του τουρισμού είναι η δημιουργία θέσεων εργασίας και η δυνατότητα που δίνεται στους κατοίκους να αυξήσουν το εισόδημά τους και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους (de Kart, 1979). Παράλληλα, οι δυνατότητες απασχόλησης της γυναίκας στην γεωργία είναι πολύ περιορισμένες, άρα με την ανάπτυξη του τουρισμού, πραγματοποιείται το ξεκίνημα της οικονομικής της δραστηριότητας (Elkan, 1973).

Μαζί με τη δημιουργία θέσεων εργασίας ο τουρισμός επιφέρει σημαντικές μεταβολές στην επαγγελματική δομή αγροτικών περιοχών. Παρατηρείται μετακίνηση αγροτικού πληθυσμού σε νέες δραστηριότητες (δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα), ενώ είναι συνηθισμένο φαινόμενο η συμπληρωματική απασχόληση των γεωργών σε τουριστικές επιχειρήσεις κατά την εποχή της τουριστικής αιχμής (Mignon, 1981). Έτσι ο γεωργός γίνεται έμπορος παροχής τουριστικών υπηρεσιών κατεξοχήν παθητικός προμηθευτής ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων, χωρίς να συμμετέχει ενεργά στο σύνολο διαδικασίας του τουριστικού φαινομένου (Boyer, 1982)

Η απαραίτητη για την ανάπτυξη του τουρισμού υποδομή (δρόμοι, ξενοδοχεία, αεροδρόμια, σπίτια κ.τ.λ.) προϋποθέτει χρησιμοποίηση γης γεγονός που οδηγεί στην αλλαγή της χρήσης από γεωργική σε αστική. Έτσι όμως δημιουργήθηκε έντονος

ανταγωνισμός, αθέμιτος τις πιο πολλές φορές κυρίως στις περιοχές με υψηλή τουριστική δραστηριότητα, διότι κανένα κομμάτι γης για γεωργική χρήση, ακόμα και το πιο γόνιμο, δεν μπορεί να ανταγωνιστεί τις τιμές που προσφέρονται για την πώληση γης που προορίζεται για τουριστική αξιοποίηση. Η διαδικασία αυτή μπορεί να καταλήξει σε μια χωρίς επιστροφή καταστροφή της γεωργίας, σύμφωνα με τον Mignon (1981). Εντούτοις, οι ιδιοκτήτες γης κατά κύριο λόγο, με την πώληση της γης για τουριστική χρήση έχουν πραγματοποιήσει ιδιαίτερα ικανοποιητικά έσοδα μια και οι τιμές της γης πολλαπλασιάστηκαν μετά την αυξημένη ζήτηση. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό και με άλλες δραστηριότητες που συνεπάγεται ο τουρισμός, δημιούργησε μια νέα οικονομική κατάσταση με σημαντικές επιπτώσεις στη γεωργία, αφού συνέβαλλε στον εκσυγχρονισμό της (Boaglio, 1973, Bisson, 1977, de Kadt 1979, Mignon, 1981)

Η **M. Kousis** (1989) και ο **de Kadt** (1979.) επισημαίνουν ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις παρατηρούνται γεωγραφικές, επαγγελματικές και κοινωνικές μετακινήσεις ως συνέπεια της δημιουργίας νέων θέσεων και ευκαιριών απασχόλησης. Ειδικότερα διαπιστώνονται γεωγραφικές μετακινήσεις προς την περιοχή, επαγγελματικές μετακινήσεις από το γεωργικό τομέα, κυρίως προς τον τουρισμό, καθώς και κοινωνικές μετακινήσεις, όπως μια διεύρυνση μεσαίας τάξης. Με άλλα λόγια, ο τουρισμός διεγείρει τη γεωγραφική, την επαγγελματική και την κοινωνική κινητικότητα, ομάδων ή ατόμων, που προσελκύονται από τις νέες εισοδηματικές ευκαιρίες (M. Kousis, 1989 & EMM. de Kadt (ed.), 1979).

Όπως επεσήμανε ο O. Pi – Sunyer, μια από τις σημαντικότερες επιπτώσεις του τουρισμού στην περιοχή αποτελεί η εγκατάλειψη των άλλων τομέων και κλάδων της τοπικής οικονομίας και ιδιαίτερα της γεωργοκτηνοτροφίας και της βιομηχανίας και η στροφή προς τον τουρισμό, ο οποίος παρέχει καλύτερες συνθήκες απασχόλησης αλλά και καλύτερους μισθούς από άλλους τομείς της τοπικής οικονομίας (O. Pi – Sunyer, 11 (1973) 1 – 20).

Ο τουρισμός θεωρείται συχνά η λύση στο πρόβλημα της μετανάστευσης γιατί συντρέπει στη μείωσή της καθώς και γιατί συμβάλλει στην επιστροφή πολλών μεταναστών στον τόπο τους. Ένα από τα πιο ελκυστικά χαρακτηριστικά του τουριστικού τομέα είναι τα σχετικά υψηλά μεροκάματα που προσφέρει και οι

σημαντικές πιθανότητες για υψηλά κέρδη που δίνει σε όσους αποφασίσουν να ασχοληθούν με κάποια εμπορική τουριστική επιχείρηση π.χ. εστιατόριο, μπαρ, ξενοδοχείο κλπ. Συχνά τα υψηλά πρόσθετα εισοδήματα των πολυδραστήριων αγροτών αποτελούν τη βάση για μελλοντική επένδυση στον τουριστικό τομέα, που θα είναι και η οριστική έξοδος από το αγροτικό επάγγελμα. Ένα παράδειγμα αγροτικής πολυδραστηριότητας για τη Μύκονο παραθέτει ο **Loukissas** (1975: 116-132): *«ένας ντόπιος που δηλώνει αγρότης, μπορεί επίσης να νοικιάζει δωμάτια ή να ψαρεύει, ή να νοικιάζει τη βάρκα του για αναψυχή στους τουρίστες. Η γυναίκα του μπορεί να εργάζεται ως καμαριέρα, ή να φροντίζει τα δωμάτια που νοικιάζουν ενώ ταυτόχρονα να πουλά τα χειροτεχνήματα της στα τοπικά καταστήματα. Τα παιδιά τους μπορεί επίσης να ψαρεύουν μαζί με το πατέρα τους ή να δουλεύουν σε εστιατόρια ως σερβιτόροι»*. Ο τουρισμός λειτούργησε για τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών σαν πομπός της εικόνας μιας πλούσιας κοινωνίας, η οποία συνήθως είναι ψευδής αφού τα καταναλωτικά πρότυπα των τουριστών δεν ανταποκρίνονται στην πραγματική κοινωνική τους θέση. Όσοι ντόπιοι θέλησαν να παρακολουθήσουν τη ζωή των τουριστών έπρεπε να έχουν και ανάλογο εισόδημα. Αυτό τους το παρείχε τουρισμός που γινόταν έτσι για τους αγρότες, τόσο ο πομπός των μηνυμάτων όσο και η πηγή των συμπληρωματικών εισοδημάτων, - εισοδήματα που έγιναν η βάση για τη μελλοντική επέκταση του τομέα και την αντίστοιχη υποβάθμιση της γεωργίας. Η αρχική εμπλοκή του αγρότη με τη μορφή εξωγεωργικής συμπληρωματικής απασχόλησης (είτε σε υπαλληλική είτε συχνότερα με μικροεπιχειρηματική μορφή) γίνεται με το χρόνο μονιμότερη κατάσταση και πολύ συχνά – ιδιαίτερα για τους νέους – το πρώτο βήμα μιας πορείας προς την οριστική εγκατάλειψη της γεωργίας (Π. Τσάρτας, 1995, ΕΚΚΕ).

Αντίστοιχα, μια από τις κύριες κοινωνικές επιπτώσεις που προέκυψαν μέσα από σχετικές έρευνες του Π. Τσάρτα είναι ότι ο τουρισμός είναι ο μόνος τομέας ο οποίος δρα ανταγωνιστικά προς τους άλλους τομείς και κλάδους της οικονομίας. Υπογραμμίζει ότι υπάρχει εγκατάλειψη και μαρασμός της τοπικής γεωργίας, ιδιαίτερα από τους νέους, και οι τάσεις του τομέα είναι καθοδικές. Αυτό, κατά την άποψή του, οφείλεται στο γεγονός ότι ο τουρισμός δρα ιδιαίτερα ανταγωνιστικά προς την γεωργία (Π. Τσάρτας, 1989, σ. 119 – 121, 136, 163 & Π. Τσάρτας 1990).

Ο **Τ. Φωτόπουλος** αντίθετα, από μια άλλη οπτική, επισημαίνει ότι σημαντικά τμήματα του ενεργού πληθυσμού στρέφονται προς τις τουριστικές δραστηριότητες, από άλλους τομείς της οικονομίας, είτε γιατί η απασχόληση στους άλλους τομείς είναι αδύνατη είτε γιατί δεν μπορεί να τους εξασφαλίσει ανεκτό επίπεδο ζωής στα πλαίσια της εξηρημένης ανάπτυξης (Τ. Φωτόπουλος, 1985, σ.313).

Ο **Τσάρτας** ερευνώντας την αγροτική πολυδραστηριότητα στον Άγιο Ματθαίο της Κέρκυρας διαπιστώνει ότι οι άνδρες κυριαρχούν στην επαγγελματική ενασχόληση με το τουρισμό – άμεση και έμμεση – καθώς και στην διπλοαπασχόληση. Όσοι έχουν μια απασχόληση κυριαρχεί το αγροτικό επάγγελμα ενώ όσοι δηλώνουν διπλοαπασχολούμενοι, υψηλά ποσοστά εμφανίζονται στα τουριστικά επαγγέλματα, στους τεχνίτες και τους οικοδόμους. Στοιχείο που φανερώνει τη σημαντική κινητικότητα από τα επαγγέλματα αυτά. Το αγροτικό εισόδημα στα πλαίσια της διπλοαπασχόλησης είναι συμπληρωματικό ανεξάρτητα αν δηλώνεται ως κύρια ή δευτερεύουσα απασχόληση (Τσάρτας:1991: 108-113). Πολυαπασχολούμενοι εμφανίζονται και οι μισθωτοί στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις στο Ρέθυμνο όπου ένας στους δύο εργαζόμενους και ένας στους τρεις διευθυντές έχουν δεύτερη απασχόληση. Το αγροτικό επάγγελμα κυριαρχεί στη δεύτερη απασχόληση, ενώ η αύξηση του εισοδήματος συνιστά τον σημαντικότερο παράγοντα που ωθεί στην ανάπτυξη των δραστηριοτήτων πολυαπασχόλησης (Παπαδάκη – Τζεδάκη: 1999:471).

Η **Λαμπίρη – Δημάκη** το 1972 πραγματοποίησε στη Μύκονο την πρώτη εμπειρική έρευνα που διεξήγαγε Έλληνας κοινωνιολόγος με αντικείμενο διερεύνησης τον τουρισμό. Στη έρευνα της αναλύει τις επιπτώσεις αναλύει τις επιπτώσεις που επέφερε ο τουρισμός στην ευρύτερη ανάπτυξη της Μυκόνου. Σε ότι αφορά τις αλλαγές που επήλθαν στη παραγωγική και κοινωνική δομή του τόπου η Λαμπίρη – Δημάκη διαπιστώνει ότι ο τουρισμός συνέβαλλε στη πραγματοποίηση μιας σημαντικής κοινωνικής αλλαγής: της μετάβασης μεγάλου μέρους του πληθυσμού από τη κοινωνικής θέση του αγρότη και του εργάτη, στη θέση του μικροεπιχειρηματία. Η ανώτερη τάξη των στελεχών της διοίκησης και των επιχειρήσεων διευρύνεται συνεχώς ως αποτέλεσμα των αυξανόμενων αναγκών παροχής τουριστικών υπηρεσιών. Η πλειοψηφία των κοινωνικών ομάδων σημειώνει ανοδική κινητικότητα στην οικονομική

και επαγγελματική ιεραρχία, ενώ η κοινωνική δομή της Μυκόνου υπόκειται πλέον σε διαδικασία εξαστικοποίησης (Λαμπίρη – Δημάκη: 1972: 85-97).

Η **Stoyiannidou** (1998: 1-8) στο άρθρο της με τίτλο «What Kind of Jobs does Tourism Create? Sustainability and the Tourist Labor Market on the Island of Chios» διερευνά τις μορφές και τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης που προκλήθηκαν από την ανάπτυξη του τουρισμού στο νησί της Χίου. Ειδικότερα επικεντρώνεται στην απασχόληση στο ξενοδοχειακό κλάδο συγκρίνοντας μεταξύ παραθεριστικών και αστικών ξενοδοχείων πλήρης (12μηνης) και εποχιακής λειτουργίας. Διαπιστώνει ότι στα αστικά ξενοδοχεία το μόνιμο προσωπικό ανέρχεται στα 30% των απασχολούμενων εν αντιθέσει με τα παραθεριστικά – εποχιακής λειτουργίας που το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται από 0 – 40%. Οι γυναίκες συγκροτούν το 66% του συνόλου των απασχολούμενων και κατέχουν κυρίαρχα θέσεις ανειδίκευτης και εποχιακής απασχόλησης (καμαριέρες, σερβιτόροι). Αντίθετα οι άνδρες απασχολούμενοι κατέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό θέσεις που απαιτούν επαγγελματική ειδίκευση (διευθυντές/προϊστάμενοι, υπάλληλοι λογιστηρίου, σεφ κ.ο.κ.).

Μεγαλύτερη επαγγελματική κινητικότητα σημειώνουν τα άτομα που καταλαμβάνουν θέσεις σερβιτόρων και σεφ, ενώ αντίθετα επαγγελματική στασιμότητα χαρακτηρίζει τα άτομα που απασχολούνται στα τμήματα λογιστηρίου, υποδοχής, συντήρησης και οροφοκομίας. Το 31% του συνόλου των απασχολούμενων μετακινήθηκαν είτε από άλλο Κλάδο Οικονομικής Δραστηριότητας είτε από άλλη τουριστική επιχείρηση. Μέσα από την ανάλυση της η Stoyiannidou καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο ξενοδοχειακός κλάδος δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης κυρίως για άτομα που εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας. Επιπλέον το γεγονός ότι οι ανειδίκευτες θέσεις εργασίας καταλαμβάνουν κυρίαρχα γυναίκες και άτομα που προέρχονται από αγροτικές περιοχές, φανερώνει ότι αυτές οι ομάδες εργαζομένων πλήττοντας σε μέγιστο βαθμό από τις αρνητικές συνέπειες της εποχικότητας του τουριστικού τομέα, την έλλειψη επαγγελματικής ασφάλειας και επαγγελματικής κινητικότητας.

Μέρος Β'

**«Ο Μετασχηματισμός της Τοπικής Κοινωνίας και
Οικονομίας της Χίου – Μια Κοινωνικοοικονομική και
Ιστορική Διερεύνηση»**

Κεφάλαιο : 7^ο

Κοινωνική και Οικονομική Διερεύνηση του Νομού Χίου

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζουμε το γενικό πλαίσιο της αλλαγής και της ανάπτυξης του τοπικού σχηματισμού, μέσα από την κοινωνικοοικονομική και ιστορική διερεύνηση διαφόρων φάσεων του κοινωνικού μετασχηματισμού, από τη περίοδο της Γενουοατοκρατίας μέχρι σήμερα. Σε καθεμιά από τις βασικές φάσεις του μετασχηματισμού εξετάζουμε τα κύρια χαρακτηριστικά, προκειμένου να έχουμε τη δυνατότητα να ερμηνεύσουμε και να αναλύσουμε τις αλλαγές της καπιταλιστικής ανάπτυξης που ξεκίνησαν να εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια. Ιδιαίτερη έμφαση δίνουμε στο γενικό πλαίσιο μετάβασης από τη γεωργία στο τουρισμό.

7.1 Η Χίος εν τω ρου του χρόνου

Το νησί της Χίου κατοικήθηκε από τα βάθη των αιώνων και οι παλαιότερες ενδείξεις προέρχονται από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Σημαντικό ρόλο αρχίζει να διαδραματίζει στην Ιστορία της Χίου η εγκατάσταση των Ιόνων γύρω στο 1100 π.Χ. Οι Ίωνες που θεωρείται ότι κατάγονταν από την ηπειρωτική Ελλάδα, αποίκισαν μια σειρά από νησιά χτίζοντας πόλεις κατά μήκος των ανατολικών ακτών της Μικράς Ασίας. Σύντομα οι πόλεις αυτές ανέλαβαν πρωτεύοντα ρόλο στην εξέλιξη του Ελληνικού πολιτισμού. Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο Όμηρος καταγόταν από τη Χίο και έζησε σε αυτήν τον 8ο αιώνα π.Χ. Στου επόμενους αιώνες από τη Χίο προήλθαν και άλλα σημαντικά ιστορικά πρόσωπα, όπως ο τραγικός ποιητής Ίων (5ος αι. π.Χ.), ο ιστορικός Θεόπομπος (4ος αι. π.Χ.), και αρκετοί σημαντικοί γλύπτες του 5ου και 6ου αιώνα π.Χ. Ένας από αυτούς, ο Γλαύκος, θεωρείται ότι ανακάλυψε τη συγκόλληση των μετάλλων.

Η Χίος σχημάτισε μια χαλαρή συνομοσπονδία με τις άλλες Ιονικές πόλεις-κράτη αλλά κατακτήθηκε από τους Πέρσες στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. Η επανάσταση των Χιωτών και των άλλων Ιόνων οδήγησε στη ρήξη της Αθήνας με τους Πέρσες. Μετά τους Περσικούς πολέμους, η Χίος προσχώρησε στην Αθηναϊκή Συμμαχία, αλλά σύντομα θέλησε να απομακρυνθεί από την επιρροή των Αθηναίων. Η Αθήνα τιμώρησε

τους απείθαρχους Χιώτες το 412 π.Χ. και η Χίος παρέμεινε προσδεμένη στο άρμα της Συμμαχίας ως την ανεξαρτησία της το 354 π.Χ. Ήταν όμως πλέον αργά, αφού πρώτα οι Μακεδόνες Έλληνες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και μετά οι Ρωμαίοι κυριάρχησαν σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, καταλαμβάνοντας και τη Χίο.

Με την εξάπλωση του Χριστιανισμού, η Ιστορία της Χίου συνεχίζεται κάτω από τη σκέπη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας για πολλούς αιώνες, με εξαίρεση σύντομες χρονικές περιόδους κατά τις οποίες λεηλατήθηκε από τους Σαρακηνούς. Τον 13ο αιώνα, μετά την 4η Σταυροφορία, πρώτα οι Βενετοί και στη συνέχεια οι Γενουάτες εγκαταστάθηκαν στη Χίο. Η Χίος άνθισε κάτω από τους Γενουάτες, αλλά κατακτήθηκε το 1566 από τους Τούρκους. Το 1821 η Χίος μαζί με τη Σάμο συμμετείχε στην εθνική επανάσταση, αλλά τον επόμενο χρόνο οι Τούρκοι θεώρησαν ότι έπρεπε να τιμωρήσουν παραδειγματικά τη Χίο, σφάζοντας 25.000 άτομα και πουλώντας στα σκλαβοπάζαρα άλλους 80.000. Οι λίγοι Χιώτες που απέμειναν διασκορπίστηκαν στα άλλα νησιά και σε διάφορες πόλεις σε όλο τον κόσμο

7.2 Η οικονομική και κοινωνική δομή της Χίου κατά τη περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας & Γενουατοκρατίας

☞ Γενουατοκρατία (1346-1566)

Έλληνες και Λατίνοι έζησαν μαζί στη Χίο και συνυπάρξανε στον πολιτικό και επαγγελματικό στίβο για περισσότερο από 200 χρόνια, αφήνοντας αναπόφευκτα το στίγμα τους στην ιστορία του νησιού. Η καθημερινή ζωή, ο κίνδυνος της Τουρκικής κατάκτησης, τα οικονομικά συμφέροντα και το νησί αυτό καθ' εαυτό έφεραν τις δυο εθνικές κοινότητες κοντά και παρεμπόδισαν την αρχική προκατάληψη και αντιπαλότητα να επικρατήσει. Ένα συνεχώς αυξανόμενο συναίσθημα εμπιστοσύνης αναπτύχθηκε μεταξύ των δυο ομάδων, που βασίζονταν σε κοινά συμφέροντα, καλή πίστη και μεικτούς γόμους. Παρ' όλες τις γνωστές θρησκευτικές διαφορές και το σημαντικό πολιτιστικό χάσμα μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων, οι καθημερινές προσωπικές σχέσεις επικράτησαν των διαφορών που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Οι αυτόχθονες Έλληνες –όπως ήταν αναμενόμενο- υπερτερούσαν αριθμητικά έναντι των

Γενουατών αποίκων. Αν βασιστούμε σε πρόχειρους υπολογισμούς και γραπτές περιγραφές ιστορικών και περιηγητών, ο πληθυσμός των Ελλήνων πρέπει να ήταν πάνω από 12,000 και αυτός των Μαονιτών δε θα έπρεπε να υπερέβαινε τα 2,000 μέλη. Συνεπώς, ο ανομοιογενής πληθυσμός του νησιού ήταν διαιρεμένος σε δυο καλά διαχωρισμένες εθνικά ομάδες, που αντιπροσώπευαν δυο διαφορετικούς πολιτισμούς. Ωστόσο, τα δυο κύρια κοινωνικά τμήματα της Χιακής κοινωνίας ήταν υποδιαιρούμενα σε περισσότερες τάξεις (Π. Κόκκαλης, Α. Ι. Πολεμίδης, 1974).

Η **κυρίαρχη τάξη** ήταν οι **Μαονίτες**, οι οποίοι εγκατέλειψαν τα αρχικά επίθετά τους και υιοθέτησαν το επίθετο Ιουστινιάνης στα τέλη του 14ου αιώνα, που έγινε ένα από τα 28 αδελφάτα-συνεταιρισμούς της Γένουας, τα οποία ήταν ομάδες οικογενειών συναθροισμένες. Αυτές οι οικογενειακές ενώσεις του 14ου αιώνα, που ονομάζονταν *Alberghi* (ενικός: *Albergo*) άλλαξαν την πολιτική κατάσταση αλλά και το *status quo* της αριστοκρατίας στη Γένοβα. Αυτή η μεταρρύθμιση στο αστικό καθεστώς της Γενουατικής κοινωνίας και αριστοκρατίας επικράτησε τελικά το 1528, όταν η Γένοβα κέρδισε την ανεξαρτησία της από τους Γάλλους. Τα μέλη των οικογενειών-φατριών ή ενώσεων (Αλμπέργκο) δεν είχαν απαραίτητα δεσμούς αίματος μεταξύ τους, αλλά προέρχονταν από διαφορετικές οικογένειες, οι οποίες είχαν ενώσει τις δυνάμεις τους αλλάζοντας τα αρχικά επίθετά τους κατόπιν αμοιβαίας συμφωνίας. Όλα τα μέλη των ενώσεων (*Alberghi*) είχαν ακριβώς τα ίδια δικαιώματα και προνόμια και είχαν να εκπληρώσουν τις ίδιες υποχρεώσεις. Οι οικογένειες που προσέφεραν τα επίθετα τους για το σχηματισμό των ενώσεων αυτών ήταν διακεκριμένες, ευπόληπτες, με μεγάλη επιρροή και αριθμούσαν πολυάριθμα μέλη με τουλάχιστον έξι οικογενειακά παρακλάδια με αυτό το επίθετο.

Η **δεύτερη κυρίαρχη τάξη** στην ιεραρχία της Χιακής κοινωνίας αποτελείτο από τους **Έλληνες ευγενείς**, οι οποίοι συνέχισαν να διατηρούν τους τίτλους, την περιουσία και τα προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί από τις Βυζαντινές αρχές και μετά τη Γενουατική κατάκτηση. Σύμφωνα με την συμφωνία παράδοσης του 1346, οι Έλληνες που κατοικούσαν εντός των τειχών του κάστρου –γνωστοί ως καστρινοί– έπρεπε να μεταφερθούν στην περιοχή του Εγκρεμού (*Burgus Graecorum*) και να πουλήσουν ή να μισθώσουν τα σπίτια τους στους Γενουάτες ευγενείς, που αποτελούσαν τα στρατιωτικά και διοικητικά μέλη των νεο-εγκαθιδρυμένων Γενουατικών αρχών. Οι

Έλληνες ευγενείς της Χίου κατάγονταν από τη Βυζαντινή αριστοκρατία. Κάποια διακεκριμένα μέλη της Βυζαντινής αριστοκρατίας είχαν εγκατασταθεί σε μερικά νησιά όπως η Χίος λόγω της αυξανόμενης πίεσης που είχαν προκαλέσει οι Τουρκικές εισβολές στη Μικρά Ασία το 12ο αιώνα. Έλαβαν άδεια από τον αυτοκράτορα να εγκατασταθούν στο νησί και να αποκτήσουν γη και εισοδήματα τα οποία μπορούσαν να εκμεταλλεύονται με φεουδαρχικό σύστημα. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι Γενουάτες σεβάστηκαν την αριστοκρατική θέση και την κοινωνική ιεραρχία των Ελλήνων ευγενών μετά το 1346, όπως μας περιγράφει ο Ιερώνυμος Ιουστινιάνης. Στην ιστορική του αναφορά, που γράφτηκε το 16ο αιώνα περιγράφει τους Έλληνες ευγενείς να είναι ντυμένοι με ένα ξεχωριστό τρόπο και να αποτελούν το κέντρο του ενδιαφέροντος σε διάφορες περιστάσεις συμπεριλαμβανομένων και των χριστιανικών θρησκευτικών εορτασμών. Κατά τη διάρκεια των εορτασμών αυτών οι Έλληνες ευγενείς δέχονταν τιμές από τον τοπικό πληθυσμό χωρίς να χρειάζεται να αποδώσουν τιμές οι ίδιοι στους Μαονίτες άρχοντες του νησιού (Π. Κόκκαλης, Α. Ι. Πολεμίδης, 1974).

Η **τρίτη κοινωνική τάξη**, παρότι υπάρχει διχογνωμία για τη θέση και την καταγωγή της ήταν **οι αστοί**, οι οποίοι ήταν μέλη της τοπικής κοινωνίας και ενδεχομένως προέρχονταν από διάφορες κοινωνικές αλλά και εθνικές ομάδες. Μια μεγάλη μερίδα της αστικής τάξης ήταν επαγγελματίες, που είχαν νομική υπόσταση διαφορετική από τα άλλα κοινωνικά μέλη, πράγμα το οποίο τους έδινε το δικαίωμα να εκφράζουν τη γνώμη τους και να αμύνονται των συμφερόντων τους. Ο όρος αστός πιθανώς να είναι συνδεδεμένος με τον τόπο της κατοικίας και με ένα συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Οι **κατώτατες τάξεις** της κοινωνίας περιλάμβαναν **ακτήμονες γεωργούς, καλλιεργητές της μαστίχας και ναύτες**, οι οποίοι ήταν Ελληνικής καταγωγής, Εβραίους και ξένους που κατοικούσαν στη Χίο για διάφορους λόγους συμπεριλαμβανομένου και του εμπορίου.

☞ Οθωμανική αυτοκρατορία (1566-1912)

Η νήσος Χίος βρίσκεται απέναντι από τη Χερσόνησο που οι Τούρκοι ονόμαζαν Καρά – Μπουρνού και οι αρχαίοι ονόμαζαν Χερσόνησο της Ερυθραίας. Η Χίος τη περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας είχε μια ανθηρή οικονομία εν αντιθέσει με τις υπόλοιπες ελλαδικές χώρες. Ο Ζολώτας (1926, 3^{ος} τόμος «Η ιστορία της Χίου») αναφέρει ότι η Χίος υπήρξε ο εμπορικότερος και κατά συνέπεια ο πλουσιότερος τόπος στην Ελλάδα. Αυτό το αποδεικνύει και ο μεγάλος αριθμός αγροτικών σπιτιών που υπάρχουν στο νησί. Η Χίος αυτό το οφείλει όχι μόνο στη παραγωγή της αλλά και στο γεγονός ότι είχαν κερδίσει την εύνοια των Τούρκων.

Οι Χιώτες αλλά και άλλοι Έλληνες δημιούργησαν πρώτα τις περιουσίες τους στη Σμύρνη, τη Χίο, στα Ιωάννινα και τη Καστοριά και μετά εγκαταστάθηκαν στη Πρωτεύουσα με σκοπό να αφήσουν τις περιουσίες στους απογόνους τους. Ήταν ευκολότερο κανείς να αποκτήσει περιουσία παρά να τη διατηρήσει, να τη παγιώσει και να τη μεταβίβαση στις επόμενες γενιές. Έτσι πολλοί πλούσιοι έμποροι προσπάθησαν να γίνουν προμηθευτές της πρωτεύουσας, πιστωτές κρατικών πολιτικών και σύμβουλοι των πολιτικά ισχυρών που ήθελαν τις συμβουλές τους.

Οι Έλληνες της Χίου, Σμύρνης και Κωνσταντινούπολης ήταν οι πρώτοι που ωφελήθηκαν σημαντικά από το νέο Ελληνικό μονοπώλιο της πολιτικής. Οι Χιώτες ανήκαν, κιόλας πριν το 1700 στους πλουσιότερους Έλληνες εμπόρους. Με τη μεταφορά του εμπορίου από τη Θεσσαλονίκη στη Σμύρνη μετά τον Κρητικό πόλεμο πήγαν στη Σμύρνη πολλοί μαζί Χιώτες έμποροι. Πολλοί εισήγαγαν μετάξι από τη Ρούμελη, τη Προύσα για τις βιοτεχνίες της κοινότητας του νησιού τους, άλλοι εγκαταστάθηκαν στην Οθωμανική πρωτεύουσα σαν έμποροι υφασμάτων.

Ως προς την Οθωμανική αυτοκρατορία ο Marx και Engels μίλησαν λίγο για την ασιατική παραγωγή. Εκτός από την επιστολή του 1853 όπου ο Marx δανειζόταν από τον Bernier την ιδέα ότι το κλειδί της Ανατολής έπρεπε να αναζητηθεί στην απουσία ατομικής ιδιοκτησίας, μόνο δύο άρθρα δημοσιευμένα από τον ίδιο στη “New York Tribune” το 1853, πρέπει να αποσπάσουν τη προσοχή μας. Στο πρώτο άρθρο βεβαιώνει κατηγορηματικά ότι η δομή των τάξεων της Οθωμανικής κοινωνίας δεν αντιστοιχεί αναγκαστικά στη δομή των δυτικών κοινωνιών. Στο δεύτερο άρθρο χαρακτηρίζει την

Οθωμανική κοινωνία ως ασιατική στη σημασία «ασιατικός τρόπος παραγωγής» της φράσης (K. Marx, Capital I σελ: 131)

Όσο για τον Engels, αυτός φαίνεται πιο κατηγορηματικός. Στον Anti – Duhring, σε μια επιστολή χρονολογημένη στα 1822 και κυρίως σ’ ένα από τα άρθρα του, το 1890, που άλλωστε παραθέτει ο Riazanov, θεωρεί ρητά την οθωμανική κοινωνία ως μια πολύ ιδιαίτερη κοινωνία, όπου την υπεροψία την ιδιοποιούνται αυτοί που ασκούν τη διοίκηση, δηλαδή οι στρατιωτικοί (H.A.Gibb – H. Bower, “Islamic society and the west”)

Η πρόθεση μας σχετικά με την ιδιαιτερότητα της οθωμανικής κοινωνίας είναι να δικαιώσουμε το γενικό και αφηρημένο μοντέλο του ασιατικού τρόπου παραγωγής, επικαλούμενοι το ιδιαίτερο και συγκεκριμένο μοντέλο του οικονομικού συστήματος της οθωμανικής κοινωνίας.

Το μοντέλο της οθωμανικής κοινωνίας το οποίο ίσχυε και για τη Χίο επί περίοδο τουρκοκρατίας είναι το ακόλουθο. Η ιδιοκτησία της γης (μέσο παραγωγής) ανήκει στο κράτος. Το κράτος εκπροσωπείται από μια κυρίαρχη τάξη ορισμένη από ένα κοινωνικό τάγμα (orde). Οι στρατιωτικοί και ο κλήρος αποτελούν τμήμα της εκμεταλλεύτριας τάξης. Οι άμεσοι παραγωγοί δεν είναι οι ιδιοκτήτες, αλλά νομείς και, κατά συνέπεια, οι χωρικοί είναι «συνδεδεμένοι με τις αντικειμενικές συνθήκες εργασίας». Έτσι η Οθωμανική κοινωνία είναι μια κοινωνία τάξεων. Το κράτος από το ένα μέρος, ιδιοκτήτης του μέσου παραγωγής, ιδιοποιείται με το μέσο ενός φορολογικού καθεστώτος, το υπερπροϊόν, το οποίο προέρχεται από τη γη. Από το άλλο μέρος είναι υποχρεωμένο να επιστρέψει με μορφή δημόσιων έργων ένα τμήμα από το υπερπροϊόν που καταβλήθηκε (Σπύρος Ασδραχάς, 1979).

Κεφάλαιο: 8^ο

Γενικά χαρακτηριστικά της Κοινωνικής & Οικονομικής Δομής της Χίου Σήμερα

8.1 Δημογραφικά Χαρακτηριστικά του Νομού

Ο Νομός της Χίου αποτελείται από τρία κατοικήσιμα νησιά, τη Χίο, τις Οινούσες και τα Ψαρά με συνολικό (πραγματικό) πληθυσμό 53.408 κατοίκους, εκ των οποίων 1.050 είναι κάτοικοι Οινουσσών και 422 κάτοικοι Ψαρών (απογραφή 2001). Ο πληθυσμός μπορεί να χαρακτηριστεί αστικός μιας και περισσότερο από το 44% αυτού είναι κάτοικοι της πόλης της Χίου, ενώ δήμοι όπως Ψαρών, Οινουσσών και χωριά, κυρίως στα βόρεια του νησιού, έχουν ιδιαίτερα χαμηλά πληθυσμιακά επίπεδα. Επιπλέον, υπάρχει υψηλή συμμετοχή μεγάλων ηλικιών (45 και άνω) στο σύνολο του πληθυσμού (43%), ενώ η ηλικιακή ομάδα 15-44 καταλαμβάνει το 42% αυτού. Τα παραπάνω ποσοστά είναι βέβαια ανάλογα της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου (περίπου 43% και 42% αντίστοιχα).

8.2 Οικονομικές δραστηριότητες του Νομού

Η σημερινή Χίος αποτελεί ένα τόπο όπου συνυπάρχουν ζωντανές όλες οι παράμετροι που διαμόρφωσαν τη φυσιογνωμία της μέσα από τη μακραίωνη ιστορία της. Η εμπορική δραστηριότητα των αρχαϊκών χρόνων και η διαχρονική σχέση με τη Σμύρνη και τα μικρασιατικά παράλια έχουν σαν σύγχρονες απολήξεις το περίφημο χιώτικο εμπορικό δίκτυο του 19ου αιώνα και τη σημερινή κυριαρχία στη παγκόσμια ναυτιλία. Η Ομηρική παράδοση δημιουργεί ένα συνεχές πνευματικό υπόβαθρο που σηματοδοτείται από φυσιογνωμίες όπως του Λέοντα Αλάτιου ή του Αδαμάντιου Κοραή αλλά και από τις παρουσίες εθνικής εμβέλειας στο χώρο της νεότερης λογοτεχνίας και σύγχρονης διανοήσης. Τα περίφημα χιακά εργαστήρια γλυπτικής των κλασσικών χρόνων εγκαινίασαν μία πορεία στο πεδίο των τεχνών με σταθμούς – ορόσημα της

παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως τα Ψηφιδωτά της Νέας Μονής, ή μοναδικές εκφάνσεις της εφαρμοσμένης τέχνης της αρχιτεκτονικής, όπως το οικιστικό σύνολο του Κάμπου. Η τοπική παραγωγή διέθετε πάντοτε διακεκριμένα στοιχεία: ξεκινώντας από την τοπική ποικιλία μανταρινιών περνάμε στον πανάρχαιο Αριούσιο οίνο και καταλήγουμε στην παγκόσμια αποκλειστικότητα της Μαστίχας, ισχυρότερη σήμερα από ποτέ. Από τη μία πλευρά λοιπόν η σημερινή Χίος είναι ένας τόπος που συντίθεται από μοναδικότητες πολυτελείας : Όμηρος – μαστίχα – ναυτιλία. Από την άλλη ακολουθεί την κοινή πορεία της ελληνικής περιφέρειας. Η περιγραφή των οικονομικών δραστηριοτήτων παρέχει τα απαραίτητα δεδομένα για το σχηματισμό μίας βασικής εικόνας της σύγχρονης πραγματικότητας.

Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός φθάνει τις 17.573 (2.059 άνεργοι, 11.7%), εκ των οποίων το 57% απασχολείται στο τριτογενή τομέα, με ιδιαίτερα μικρά ποσοστά στον πρωτογενή και δευτερογενή κλάδο. Όσον αφορά την πρωτογενή παραγωγή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ισχνή, με εξαίρεση, τη παραγωγή μαστίχας, που αποτελεί προϊόν με μεγάλες προοπτικές ανάπτυξης, και το κλάδο της ιχθυοκαλλιέργειας, όπου και σημειώνεται έντονη δραστηριότητα τα τελευταία είκοσι χρόνια. Ο δευτερογενής τομέας παρουσιάζει εντονότερη δραστηριότητα, αλλά όχι ικανοποιητική, ώστε να συμβάλλει στην ανάπτυξη. Αντιθέτως, έντονη δραστηριότητα σημειώνεται στο τομέα των υπηρεσιών, ο οποίος συμμετέχει κατά 78,8%, περίπου στο συνολικό προϊόν του Νομού, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η οικονομία του νησιού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτό.

Οι κύριες οικονομικές δραστηριότητες στις οποίες απασχολούνται οι κατοίκοι του νομού Χίου είναι οι ακόλουθοι.

☞ **Ναυτιλία**

Η Χίος, ήδη από την αρχαιότητα, διέθετε αξιόλογη ναυτική δύναμη. Τόσο το πολεμικό όσο και το εμπορικό ναυτικό ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένα δίνοντας στο νησί το προβάδισμα στο θαλάσσιο χώρο. Η Χίος ανέδειξε από караβομαραγκούς και ναύτες, μέχρι καπεταναίους και εφοπλιστές. Καθοριστική είναι η συνεισφορά της ναυτιλίας στη συνολική οικονομική κατάσταση του νησιού. Παρά την σχετική πτώση

της ναυτικής απασχόλησης οι εισροές συναλλάγματος διατηρούν τα πάντα σημαντικά μεγέθη τους και ο εφοπλιστικός κόσμος κάνει αισθητή την παρουσία του με ουσιαστικές συνεισφορές, ιδίως στα πεδία της παιδείας και της υγείας. Ιδιαίτερη είναι η επίδραση της ναυτιλίας στον τομέα της εκπαίδευσης καθώς στη Χίο λειτουργούν Σχολές Πλοιάρχων & Μηχανικών Εμπορικού Ναυτικού καθώς και τμήμα Ναυτιλιακών Σπουδών στο Πανεπιστημίου Αιγαίου. Τα δύο ναυτικά μουσεία που λειτουργούν στη Χίο και τις Οινούσσες αποτελούν ένδειξη του ενδιαφέροντος του Χιώτη για το θαλάσσιο στοιχείο

☞ Αγροτική παραγωγή

Η καλλιέργεια εσπεριδοειδών, αναπτύσσεται στη Χίο ήδη από το 15 αι. Στην περιοχή του Κάμπου, περίπου 7.000 στρέμματα καλύπτονται από πορτοκαλιές, λεμονιές, μανταρινιές και νεραντζιές, που τροφοδοτούν τις ανάγκες του νησιού και παλαιότερα το εξαγωγικό εμπόριο. Χάρη σε αυτές τις καλλιέργειες η Χίος ονομάστηκε Μυροβόλος, επειδή το άρωμά των ανθών ξεχυνόταν σε μεγάλη απόσταση, φτάνοντας μέχρι τα πλοία που προσέγγιζαν το νησί. Σήμερα τα εσπεριδοειδή χρησιμοποιούνται στην παρασκευή χυμών, αναψυκτικών και γλυκών του κουταλιού. Ταυτόχρονα, λειτουργούν σήμερα πολλά ελαιοτριβεία, που καλύπτουν όμως μόνο τις ανάγκες του νησιού. Στη βόρεια Χίο, αναπτύσσεται η καλλιέργεια αμπελιών, με σκοπό την ανασύσταση της παραγωγής του

☞ Μαστίχα

Τα μαστιχόδεντρα φύονται στη νότια Χίο και καταλαμβάνουν περίπου το 1/3 της καλλιεργήσιμης έκτασης του νησιού. Από τα αρχαία χρόνια η μαστίχα αποδείχτηκε πολύτιμη, δίνοντας στους κατοίκους του νησιού σημαντικά

Σήμερα η παραγωγή της είναι εξαιρετικά επικερδής, αφού αποτελεί τη βάση ενός ιδιαίτερα αναπτυσσόμενου παραγωγικού τομέα στο νησί. Η Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου ιδρύθηκε το 1938

και είναι ο αποκλειστικός διαχειριστής της μαστίχας. Αριθμεί περίπου 5.000 μέλη-παραγωγούς, και η παραγόμενη ποσότητα φτάνει τους 120 τόνους ετησίως. Το 2002 ιδρύονται από τη Mediterra A.E, θυγατρική εταιρεία της EMX, τα mastihashop, με σκοπό τη διεθνή προώθηση των προϊόντων μαστίχας. Από την E.M.X. έχει προγραμματιστεί και η δημιουργία Μουσείου Μαστίχας στο Δ.Δ. Πυργίου. Παράλληλα τα τελευταία χρόνια η μαστίχα έχει αναδειχθεί σε κινητήριο άξονα πολλών άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων που εκτείνονται από παραγωγή νέων προϊόντων μέχρι την προσφορά εξειδικευμένων τουριστικών υπηρεσιών (ΕΝΑ Χίου)

☞ Τουρισμός

Με τον τουριστικό τομέα σήμερα ασχολείται μεγάλο τμήμα του πληθυσμού. Καταλύματα κάθε είδους, ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, αγροτουριστικές μονάδες καλύπτουν τις ανάγκες των επισκεπτών της Χίου. Στο νησί λειτουργούν πολλά γραφεία ενοικίασης αυτοκινήτων και πλήθος εστιατορίων. Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, σε αρκετές παραλίες παρέχονται υπηρεσίες θαλάσσιων σπορ και καταδύσεων. Τα τελευταία τρία χρόνια, οργανώνεται στο Δημοτικό Κήπο της Χίου η Γιορτή Αγροτουρισμού, που ως στόχο της έχει να αναδείξει τα τοπικά προϊόντα, όπως ποτά, γλυκά, αλλά και πολιτισμικά ή λαογραφικά δρώμενα.

8.3 Η Τουριστική Απασχόληση του Νομού Χίου²

Όπως προαναφέρθηκε, ο πρωτογενής και δευτερογενής τομέας δεν έχουν μεγάλη δραστηριότητα στο Νομό Χίου. Αντίθετα, υπάρχει έντονη δραστηριότητα στο τριτογενή τομέα, αλλά με μικρή συμμετοχή του τουρισμού.

Το επίπεδο εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού στο νησί φαίνεται στο Πίνακα 4. το 64,11 % του ενεργού πληθυσμού του Νομού έχει κατώτερης κλίμακας εκπαίδευση (ΤΕΛ, ΤΕΣ, Γυμνάσιο, Δημοτικό κτλ.) ενώ το 8,05% είναι κάτοχοι πτυχίου ανώτερης και ανώτατης σχολής.

² Τουριστικό Παρατηρητήριο Ν. Χίου, Ετήσια Έκθεση τουριστικής κατάστασης Ν. Χίου 2004 – 2006, ΕΝΑ Χίου, Μάρτιος 2007

Ειδικότερα για την απασχόληση στο τουριστικό τομέα, στο Πίνακα 5, παρουσιάζεται η απασχόληση, ανά ομάδες ατομικών επαγγελμάτων και θέση στο επάγγελμα, για το κλάδο «ξενοδοχεία και εστιατόρια» σε σύγκριση με το σύνολο των απασχολούμενων. Παρατηρείται ότι ο κλάδος του τουρισμού απασχολεί το 5,82% του συνόλου (με μέσο όρο Ελλάδας 5,71%), ενώ σχεδόν το 56% αυτών είναι μισθωτοί και το 33,5% είναι εργοδότες. Η πλήρη αξιολόγηση της απασχόλησης στο τομέα του τουρισμού για τη Χίο δεν είναι εφικτή στη φάση αυτή, καθώς δεν έχει γίνει έρευνα στις επιχειρήσεις του Νομού. Αυτό. Από τα δεδομένα άλλων ερευνών του Εργαστηρίου Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης στους άλλους νομούς της Περιφέρειας Β. Αιγαίου, προκύπτει ότι η απασχόληση ανά κλίμη για τις διάφορες κατηγορίες ξενοδοχείων κυμαίνεται από 0.12 – 0.2 εργαζόμενοι. Αντίστοιχη μπορεί να θεωρηθεί και η απασχόληση στα συμπληρωματικά καταλύματα. Όμως, η απασχόληση αυτή θεωρείται χαμηλή. Παράλληλα, οι εργαζόμενοι αυτοί είναι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και απασχολούνται μόνο εποχικά. Βέβαια, το γεγονός ότι πολλά από τα ξενοδοχεία της Χίου συγκεντρώνονται στη πρωτεύουσα του νησιού και λειτουργούν όλο το χρόνο, μειώνει τα ποσοστά εποχικότητας. Όμως, δεν συμβαίνει το ίδιο για τα ξενοδοχεία εκτός πόλης και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια.

Πίνακας 4: Επίπεδο Εκπαίδευσης στο Νομό Χίου

Κάτοχοι Διδακτορικού Τίτλου	56
Κάτοχοι Μάστερ	183
Πτυχιούχοι Ανώτατων Σχολών	2.897
Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ)	1.142
Πτυχιούχοι Ανώτερων Σχολών	873
Πτυχιούχοι Μεταδευτετεροβάθμιας Εκπαίδευσης	1.503
Απόφοιτη Μέσης Εκπαίδευσης	11.337
Εκπαίδευση Κατώτερης Κλίμακας	32.151
Σύνολο	50.147

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή 2001

Πίνακας 5: Απασχολούμενοι ανά ομάδες Επαγγελμάτων και Θέση

Σύνολο απασχολουμένων	Ξενοδοχεία & Εστιατόρια	Σύνολο Κλάδων
	904	15.514
Ομάδες ατομικών επαγγελμάτων		
Μέλη βουλευόμενων σωμάτων, ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα	249	1.418
Πρόσωπα που ασκούν καλλιτεχνικά, επιστημονικά και συναφή επαγγέλματα	0	1.707
Τεχνολόγοι τεχνικοί βοηθοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	28	1.681
Υπάλληλοι γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	52	1.211
Απασχολούμενοι στη παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές	475	2.599
Ειδικευόμενοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή τεχνικά επαγγέλματα	0	1.587
Ειδικευόμενοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή τεχνικά επαγγέλματα	51	2.582
Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων και μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές	6	924
Ανειδίκευτοι εργάτες, χειρωνάκτες και μικροεπαγγελματίες	35	1.123
Δήλωσαν ανεπαρκώς ή ασαφώς το επάγγελμα τους ή δεν δήλωσαν επάγγελμα	8	682
Θέση		
Εργοδότες	303	2.284
Εργαζόμενοι για δικό τους λογαριασμό	63	2.647
Μισθωτοί	506	10.159
Συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη νοικοκυριού	32	424

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή 2001

Ο ακόλουθος πίνακας, δίνει μια γενική εικόνα της κατανομής της απασχόλησης στους τρεις τομείς της οικονομίας στους Δήμους του Νομού. Επιπλέον στο πίνακα απεικονίζεται και το ποσοστό ανεργίας που στο σύνολο του νομού φτάνει το 11,71%, ενώ ο δήμος Καρδαμύλων κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων (21,52%) και ακολουθούν ο Δήμος Ιωνίας (14,18%) και Δήμος Ομηρούπολης (1,85%). Να

υπογραμμιστεί ιδιαίτερα ότι ο ενεργός πληθυσμός ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού του Νομού είναι ιδιαίτερα χαμηλός.

Πίνακας 6: Απασχολούμενοι ανά ομάδες Επαγγελματών και Θέση

Δήμοι	Οικονομικώς Ενεργοί	Απασχολούμενοι						Οικονομικώς Μη Ενεργοί
	Σύνολο	Απασχολούμενοι						Μη ενεργοί
		Σύνολο	Πρωτ. Τομέας	Δευτ. Τομέας	Τριτ. Τομέας	Μη δηλωμένος Οικονομικός κλάδος	Άνεργοι	
Χίου	9.368	8.411	433	1.634	5.915	429	957	16.303
Αγ. Μηνά	879	791	39	196	531	25	88	1.799
Αμανής	422	370	122	70	161	17	52	1.107
Ιωνίας	1.579	1.355	338	239	732	46	224	2.895
Καμποχώρων	794	725	121	174	406	24	69	2.076
Καρδαμύλων	785	616	165	54	369	28	169	1.973
Μαστ/χωρίων	1.190	1.035	360	159	446	70	155	3.132
Οινουσσών	259	190	25	25	118	22	69	596
Ομηρούπολης	2.184	1.925	165	355	1.279	126	259	5.287
Ψαρών	113	96	14	28	50	4	17	365
Σύνολο Νομού	17.573	15.514	1.782	2.934	10.007	791	2.059	35.533

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή 2001

Μέρος Γ
Αγορά εργασίας και Κινητικότητα στις Ξενοδοχειακές
Επιχειρήσεις του Νομού Χίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: 9^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Λόγω της έντονης τουριστικής ανάπτυξης η τοπική κοινωνία δύναται να έχει χαρακτηριστικά ιδιόμορφα που συνδέονται με τη δυναμική διαδικασία «τουριστικοποίησης», η οποία καταλήγει στη διαμόρφωση μιας κοινωνικής δομής αστικού τύπου, όπου κυριαρχούν οι παράμετροι των δραστηριοτήτων που συνδέονται με τη τουριστικής ανάπτυξη.

Η τουριστικοποίηση θεωρείται ότι ξεκινάει από τη διαμόρφωση μιας νέας παραγωγικής δομής όπου κυριαρχούν οι επιχειρηματικές δραστηριότητες του τουρισμού, ενώ το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού άμεσα ή έμμεσα αντλεί κάποιο εισόδημα από τον τομέα. Όλοι σχεδόν οι κλάδοι της τοπικής οικονομίας σταδιακά φθίνουν, διότι είτε έχουν χάνουν την παραγωγική τους βάση (ιδιαίτερα ο αγροτικός κλάδος, αλλά και η βιομηχανία) είτε διότι η πλειοψηφία των απασχολούμενων σε άλλους κλάδους στρέφεται στο τουρισμό. Με αυτό τον τρόπο το σύνολο της παραγωγικής βάσης της τοπικής οικονομίας εξαρτάται από το τουρισμό. Εξίσου σημαντικές είναι οι αλλαγές και στη κοινωνική δομή, όπου οι τουριστικές υποδομές και δραστηριότητες κυριαρχούν και γίνονται αίτιο στροφής από τα παραδοσιακά έθιμα, ήθη, κοινωνικές σχέσεις και τύπους κοινωνικότητας σε έναν τρόπο ζωής όπου καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν η αστικοποίηση, ο ταχύτατος κοινωνικός μετασχηματισμός σε μια κοινωνία υπηρεσιών, καθώς και η αποδοχή καταναλωτικών και κοινωνικών προτύπων των «κοινωνιών κατανάλωσης». Η πορεία προς τη τουριστικοποίηση τόσο σε κοινωνικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο επιταχύνεται στις περιπτώσεις όπου η κοινωνία υποδοχής υιοθετεί πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης άμεσα συνδεδεμένα με τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι η διαδικασία τουριστικοποίησης φαίνεται να είναι ισχυρότερη σε αγροτικές κοινότητες και σε κοινότητες με παραδοσιακή και απλή στη διάρθρωση της παραγωγική βάση

Όντας βασισμένοι στα παραπάνω στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε πρώτον σε ποιο βαθμό ο τουρισμός ως δυναμικός κλάδος της τοπικής οικονομίας μεταφέρει το δυναμισμό του στην υπόλοιπη τοπική οικονομία και κοινωνία της Χίου, δεύτερον σε ποιο βαθμό η αναδιάρθρωση των δομών έχει καπιταλιστικό χαρακτήρα, και τρίτον με ποιο τρόπο ο χαρακτήρας αυτών των διαδικασιών επιδρά στην αγορά εργασίας και τη κινητικότητα του Νομού

Αντικείμενο διερεύνησης της διπλωματικής εργασίας αποτελεί ή μελέτη της σχετικής κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας των ατόμων που απασχολούνται στο τουριστικό τομέα και συγκεκριμένα στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις του νομού Χίου ως αυτή η οποία εκφράζει το βαθμό ρευστότητας που υπάρχει σε μια δοσμένη κοινωνία, όπως αυτή της Χίου, δηλαδή τη σχετική δυνατότητα των διαφορετικής κοινωνικής κατάστασης ατόμων να επιτύχουν ανοδική κινητικότητα

9.1 Μελέτη Περίπτωσης ο Νομός Χίου

Για τη διερεύνηση της επαγγελματικής και κοινωνικής κινητικότητας στο τουριστικό τομέα κρίθηκε ως καταλληλότερο εργαλείο η μελέτη περίπτωσης (case study). Η μελέτη περίπτωσης αποτελεί μια δημοφιλή στρατηγική διερεύνησης με ιδιαίτερη εφαρμογή σε πολλές επιστήμες.

Ειδικότερα για τη διερεύνηση της επαγγελματικής και κοινωνικής κινητικότητας στο τουριστικό – ξενοδοχειακό τομέα επιλέχθηκε ο Νομός Χίου ο οποίος χαρακτηρίζεται από μια έντονη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια και ως εκ τούτου εικάζουμε την ύπαρξης κάποιας κινητικότητας με κατεύθυνση τη τουριστική απασχόληση.

Η επιλογή της γεωγραφικής αυτής περιοχής ως τόπο πραγματοποίησης της επιτόπιας έρευνας προέκυψε από τα ιδιαίτερα κοινωνικά, πολιτισμικά, οικονομικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά της. Πρόκειται για περιοχές όπου ιστορικά δέχτηκαν μεγάλο αριθμό προσφύγων . ωστόσο η ροή εσωτερικών μεταναστών συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, εξαιτίας των ευκαιριών απασχόλησης που δύναται να προσφέρει η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

9.2 Τεχνική Συλλογής Στοιχείων Εμπειρικής Έρευνας

Στη παρούσα διερεύνηση της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας εφαρμόζουμε μια πολυεπιστημονική μεθοδολογική προσέγγιση, υιοθετώντας τον συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών. Η εμπειρική διερεύνηση συνίσταται σε πρωτογενή έρευνα με ερωτηματολόγια σε άτομα που είναι ιδιοκτήτες των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων του νομού. Μέσα από την έρευνα θα καταγραφεί η επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα στο τουριστικό τομέα και πριν την ένταξη σε αυτόν, θα συσχετιστεί η κινητικότητα που παρατηρείται τόσο με τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων όσο και με το βαθμό επίδρασης άλλων εξωγενών παραγόντων, θα σκιαγραφηθούν οι τάσεις και οι τύποι κινητικότητας.

Όπως προαναφέρθηκε η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των ποσοτικών στοιχείων ήταν αυτή του ερωτηματολογίου, το οποίο ήταν κοινό για όλες τις ομάδες των ερωτώμενων. Σχεδιάστηκε με βάση τους στόχους και τα βασικά πεδία διερεύνησης που έχουν τεθεί έτσι ώστε να καλύπτει τα κύρια ζητήματα του θέματος. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 36 ερωτήσεις κλειστού τύπου οι οποίες διαχωρίζονται στις ακόλουθες ενότητες:

1^η ενότητα: *Οικονομική Αποδοτικότητα της Επιχείρησης.* Στην ενότητα αυτή περιγράφονται τα χαρακτηριστικά της ξενοδοχειακής επιχείρησης όπως το μέγεθος της, εποχικότητα, αριθμό απασχολούμενων, τη μορφή της αν είναι οικογενειακή, καπιταλιστική κτλ.

2^η ενότητα: *Κοινωνικοοικονομικά και Δημογραφικά χαρακτηριστικά του Ερωτώμενου.* Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ερωτήσεις όπως δημογραφικά χαρακτηριστικά του ερωτώμενου, καταγωγή, εκπαίδευση κτλ.

3^η ενότητα: *Οικογένεια του ερωτώμενου.* Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν την οικογενειακή κατάσταση του ερωτώμενου, στοιχεία απασχόλησης των μελών της, κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των γονέων.

4^η ενότητα: *Εργασιακή Κατάσταση του Ερωτώμενου.* Οι ερωτήσεις εδώ αφορούν το ιστορικό απασχόλησης του ερωτώμενου, τη σημερινή του απασχόληση στο τουρισμό, την ύπαρξη δεύτερης απασχόλησης.

9.3 Η στατιστική ανάλυση των ερωτηματολογίων

Η στατιστική επεξεργασία των πληροφοριών που συλλέχθηκαν κατά το στάδιο της επιτόπιας έρευνας πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS (15.0). Τα ποσοτικά δεδομένα κωδικοποιήθηκαν και καταχωρήθηκαν στην ηλεκτρονική βάση που δημιουργήθηκε. Στις περιπτώσεις που κρίθηκε σκόπιμο, είτε με βάση τους στόχους της έρευνας είτε λόγω λειτουργικών περιορισμών του SPSS, προχωρήσαμε στη συγχώνευση και ομαδοποίηση πληροφοριών.

Οι συντελεστές συσχέτισης που χρησιμοποιηθήκαν στη παρούσα διπλωματική είναι οι ακόλουθοι:

- Chi – Square Test (X^2) : όταν τα δεδομένα που θέλαμε να συσχετίσουμε ήταν δύο επί δύο
- Monte Carlo: όταν τα δεδομένα που θέλαμε να συσχετίσουμε ήταν περισσότερα από δύο

H_0 : Δεν υπάρχει σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές – είναι ανεξάρτητες

H_1 : Υπάρχει σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές

Αν το sig < 0.05, τότε απορρίπτουμε την H_0 .

Σε περίπτωση που το Asymp. Sig (2-sided) = 0,000 $\approx$ 0, 0005 < 0, 0001 Αυτό σημαίνει ότι η H_0 απορρίπτεται ισχυρά και επομένως ισχύει η εναλλακτική μας υπόθεση.

9.4 Προβλήματα υλοποίησης της εμπειρικής διερεύνησης

Η εμπειρική διερεύνηση στις περιοχές της επιτόπιας έρευνας πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα Μάρτιος – Μάιος του 2008. Στις αρχές Μαρτίου πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα σε 10 ερωτώμενους με στόχο να εντοπιστούν και να διαλευκανθούν τυχόν ατέλειες στη δομή του ερωτηματολογίου. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η κυρίως έρευνα στις περιοχές όπου υπήρχαν τουριστικά καταλύματα. Απευθυνθήκαμε

στο σύνολο του πληθυσμού και συγκεντρώσαμε 85 ερωτηματολόγια από το σύνολο του πληθυσμού που ανέρχεται σε 220 ξενοδοχειακές επιχειρήσεις συμπεριλαμβανομένων και των ενοικιαζόμενων δωματίων αριθμός που είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικός για να προβούμε σε ανάλυση της έρευνας και να εξασφαλίσουμε τη διατύπωση ορθών επιστημονικών συμπερασμάτων.

Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης της έρευνας η μεγαλύτερη δυσκολία με τη οποία ήρθαμε αντιμέτωποι ήταν η δυσπιστία των ερωτώμενων να αποδεχθούν το σκοπό και τη διεξαγωγή της έρευνας. Συνήθως ήταν επιφυλακτικοί και καχύποπτοι και δεν είναι λίγοι αυτοί που πίστευαν ότι η έρευνα γίνεται για χάρη κάποιας δημόσιας υπηρεσίας. Ένα άλλο πρόβλημα σχετίζεται με το γεγονός ότι η περίοδος από το Μάρτιο και μετά σημαίνει την έναρξη της τουριστικής περιόδου και πολύ από τους ερωτώμενους αρνήθηκαν να απαντήσουν λέγοντας ότι δεν έχουν χρόνο.

Κεφάλαιο: 10^ο**Αποτελέσματα Εμπειρικής Διερεύνησης της Κοινωνικής & Επαγγελματικής Κινητικότητας****10.1 Δημογραφικά Χαρακτηριστικά**

Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων αποτελούν βασικό στοιχείο της διερεύνησης μας, συγκροτώντας τις κύριες ανεξάρτητες μεταβλητές οι οποίες συσχετιζόμενες με ένα ευρύ φάσμα παραγόντων θα αναδείξουν τάσεις, μορφές και διαστάσεις της κινητικότητας που ενδεχόμενα να διαφοροποιούνται βάση αυτών των μεταβλητών.

Ο πληθυσμός της έρευνας ανέρχεται σε 85 άτομα. Η κατανομή του πληθυσμού μας κατά φύλο παρουσιάζεται στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 7: Φύλλο ερωτώμενων

ΦΥΛΛΟ	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ.%
Ανδρας	45	52,9	52,9	52,9
Γυναίκα	40	47,1	47,1	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

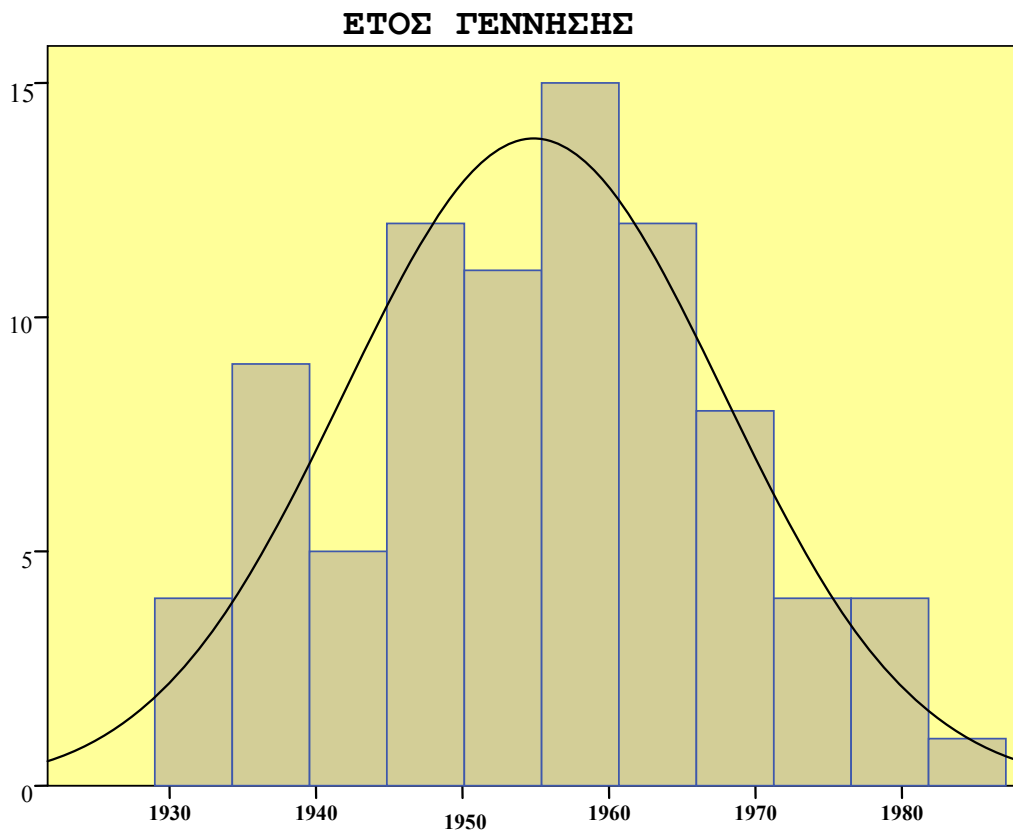
Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων γεννήθηκε στο Νομό Χίου και παρέμεινε εκεί έως και σήμερα. Ενώ μικρό είναι το ποσοστό εκείνο του πληθυσμού που μετακινήθηκε προς τη περιφέρεια από τα αστικά κέντρα. Επομένως παρατηρήθηκε ισχυρή γεωγραφική κινητικότητα αφού από τους 85 ερωτώμενους οι 78 γεννήθηκαν και ζουν στη Χίο.

Πίνακας 8: Τόπος γέννησης των Ιδιοκτητών Τουριστικών Επιχειρήσεων του Νομού Χίου

Τόπος γέννησης	Συχνότητα
Πόλη Χίου	60
Κάμπος	4
Βόρεια Χίος	2
Κεντρική Χίος	1
Νότια Χίος	10
Λοιπή Ελλάδα	7
Εξωτερικό	1
Σύνολο	85

Η ηλικιακή σύνθεση των ερωτώμενων απεικονίζεται στο ακόλουθο διάγραμμα και όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε η ηλικία των περισσότερων ιδιοκτητών είναι μεταξύ 65-45 έτη .

Διάγραμμα 1: Ηλικιακή Διάρθρωση Ιδιοκτητών

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων κρίνεται αρκετά ικανοποιητικό. Το 44,7% κατέχουν απολυτήριο Λυκείου, ενώ το 28,5% είναι απόφοιτοι Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Πτυχίο ΑΕΙ ή ΤΕΙ). Επιπλέον το 3,5% κατέχει Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών.

Πίνακας 9 : Επίπεδο Εκπαίδευσης Ερωτώμενων

	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ.%
<i>Πρωτοβάθμια</i>	20	23,5	23,5	23,5
<i>Δευτεροβάθμια</i>	38	44,7	44,7	68,2
<i>Τριτοβάθμια</i>	24	28,2	28,2	96,5
<i>Μεταπτυχιακά - Διδακτορικό</i>	3	3,5	3,5	100,0
<i>Σύνολο</i>	85	100,0	100,0	

Η γνώση ξένων γλωσσών κρίνεται απαραίτητη για όσους απασχολούνται στο τουριστικό τομέα και όπως αποδεικνύεται από το πίνακα η πλειονότητα των ερωτώμενων (82,4%) γνωρίζει κάποια ξένη γλώσσα. *Εφαρμογή του Monte Carlo, έδειξε την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ επιπέδου εκπαίδευσης και γνώσης ξένων γλωσσών (p:0.044).*

Πίνακας 10: Επίπεδο Εκπαίδευσης Ερωτώμενων Συσχετιζόμενο με τη Γνώση Ξένων Γλωσσών

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Γνώσεις Ξένων Γλωσσών					
	<i>ΝΑΙ</i>		<i>ΟΧΙ</i>		<i>Σύνολο</i>	
	N	%	N	%	N	%
<i>Πρωτοβάθμια</i>	12	60,0%	8	40,0%	20	100,00%
<i>Δευτεροβάθμια</i>	33	86,8%	5	13,2%	38	100,00%
<i>Τριτοβάθμια</i>	22	91,7%	2	8,3%	24	100,00%
<i>Μεταπτυχιακό - Διδακτορικό</i>	3	100,0%	0	0%	3	100,00%
<i>Σύνολο</i>	70	82,4	15	17,6%	85	100,00%

Monte Carlo p:0.044

Με κριτήριο το φύλο το επίπεδο εκπαίδευσης δε φαίνεται να διαφοροποιείται σε βαθμό στατιστικά σημαντικό, καταδεικνύοντας την ύπαρξη ίσων ευκαιριών πρόσβασης μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλα τα επίπεδα της εκπαιδευτικής ιεραρχίας.

Αξιοσημείωτο δε είναι ότι το 66,7% των γυναικών είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού ή Διδακτορικού διπλώματος. Εφαρμογή του Monte Carlo, έδειξε την μη ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ επιπέδου εκπαίδευσης και φύλλο ερωτώμενου ($p:0,672$)

Πίνακας 11: Επίπεδο Εκπαίδευσης Ερωτώμενων Συσχετιζόμενο με το Φύλο τους

<u>Επίπεδο Εκπαίδευσης</u>	<u>Φύλλο</u>					
	Ανδρες		Γυναίκες		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Πρωτοβάθμια	12	60,0%	8	40,0%	20	100,00%
Δευτεροβάθμια	18	47,4%	20	52,6%	38	100,00%
Τριτοβάθμια	14	58,3%	10	41,7%	24	100,00%
Μεταπτυχιακό - Διδακτορικό	1	33,3%	2	66,7%	3	100,00%
Σύνολο	45	52,9%	40	47,1%	85	100,00%

Monte Carlo p:0,672

Σε ότι αφορά το εισοδηματικό επίπεδο των ερωτώμενων αυτό απεικονίζεται ακολούθως στο Πίνακα 12 αν και σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε ότι πολύ ήταν εκείνοι που ήταν διστακτική να δώσουν απάντηση. Από του 85 ερωτώμενους οι 38 δήλωσαν ότι τα εισοδήματα είναι ικανοποιητικά ενώ το 32,9% υποστήριξε ότι τα εισοδήματα της επιχείρησης είναι υψηλότερα από το βασικό μισθό..

Πίνακας 12: Εισοδήματα Επιχείρησης

ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ.%
Ικανοποιητικά	38	44,7	44,7	44,7
Αντίστοιχα με το βασικό μισθό εργασίας	19	22,4	22,4	67,1
Υψηλότερα από το βασικό μισθό εργασίας	28	32,9	32,9	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

Η κατανομή των ερωτώμενων στις εισοδηματικές κατηγορίες διαφοροποιείται ουσιαστικά όταν σχετίζεται με τη μεταβλητή φύλο. Το εισόδημα των γυναικών είναι αντιστρόφως ανάλογο με την εισοδηματική ιεραρχία, παρουσιάζοντας το υψηλότερο ποσοστό στην χαμηλότερη εισοδηματική κατηγορία (55,0% - ικανοποιητικά). Ενώ

αντίθετα οι άνδρες σημειώνουν μεγαλύτερο ποσοστό στην ανώτερη εισοδηματική κατηγορία (44,4% - υψηλότερα από το βασικό μισθό). Η εφαρμογή του Monte Carlo συντελεστή συσχέτισης δείχνει συσχέτιση μεταξύ των εσόδων της επιχείρησης και του φύλλου του ερωτώμενου ($p: 0,050$).

Πίνακας 13 : Μηνιαία Εισοδήματα Ξενοδοχειακής Επιχείρησης Συσχετιζόμενα με το Φύλο του Ιδιοκτήτη

<u>Φύλλο</u>	<u>Έσοδα επιχείρησης ανά μήνα λειτουργίας της</u>						Σύνολο	
	<i>Λιγότερα από το βασικό μισθό</i>		<i>Ίσα με το βασικό μισθό</i>		<i>Υψηλότερα από το βασικό μισθό</i>			
	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Άνδρας</i>	16	35,6%	9	20,0%	20	44,4%	45	100,0%
<i>Γυναίκα</i>	22	55,0%	10	25,0%	8	20,0%	40	100,0%
<i>Σύνολο</i>	38	44,7%	19	22,4%	28	32,9%		100,0%

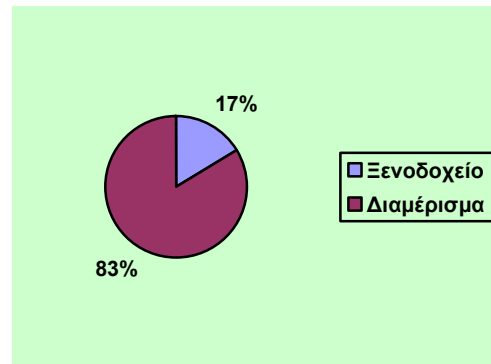
Monte Carlo p: 0,050

10.2 Η Διάρθρωση των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων του Νομού Χίου

Ο τουριστικός κλάδος, που δημιουργήθηκε στα πλαίσια της ενδογενούς τοπικής τουριστικής ανάπτυξης, αποτελεί ένα νέο κλάδο της τοπικής οικονομίας που συμπεριλαμβάνει σύγχρονες και σε πολλές περιπτώσεις, αποδοτικές επιχειρήσεις, ξενοδοχειακές (17%) και ενοικιαζόμενα δωμάτια (83%), κυρίως, που παράγουν νέα προϊόντα για τα δεδομένα της περιοχής, έχουν νέες μεθόδους παραγωγής, νέο οργανωτικό σύστημα και management, και ακολουθούν νέους κανόνες χωροθέτησης.

Γράφημα1: Είδος Ξενοδοχειακής Επιχείρησης

Έτσι κατά τη τουριστική περίοδο δημιουργήθηκε σταδιακά στη περιοχή της Χίου ένας σημαντικός αριθμός επιχειρήσεων όλων των μεγεθών – πολύ μικρές, μικρές, μεσαίες, μεγάλες – οι οποίες απασχολούσαν προσωπικό με μερική είτε με πλήρη απασχόληση.

Βασισμένοι στο μέγεθος της επιχείρησης και του συνολικού αριθμού μισθωτών που αυτή απασχολεί, δύναται να υπάρξει μια επιπλέον κατηγοριοποίηση των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων με βάση τον τρόπο παραγωγής – Απλή Εμπορευματική Παραγωγή (ΑΕΠ), Υβριδικός Τρόπος Παραγωγής (ΥΤΠ), Καπιταλιστικός Τρόπος Παραγωγής (ΚΤΠ). Στην ΑΕΠ συγκαταλέγονται οι επιχειρήσεις εκείνες στις οποίες οι ιδιοκτήτες είναι αυτοαπασχολούμενοι και δεν απασχολούν ξένη μισθωτή εργασία. Στην ΥΤΠ συγκαταλέγονται οι επιχειρήσεις στις οποίες οι ιδιοκτήτες εμπλέκονται και οι ίδιοι πέρα του προσωπικού που μισθώνουν στην άμεση εργασιακή διαδικασία και τέλος στην ΚΤΠ συγκαταλέγονται οι επιχειρήσεις στις οποίες οι εργοδότες κατέχουν απλώς το ρόλο του επιβλέποντα και δεν εργάζονται οι ίδιοι στην άμεση παραγωγική διαδικασία ενώ η τελευταία εκτελείται από μισθωτή εργασία.

Από τις 85 επιχειρήσεις τις οποίες εξετάσαμε οι 41 από αυτές που αποτελεί τη συντριπτική πλειοψηφία είναι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις – ενοικιαζόμενα δωμάτια πολύ μικρού μεγέθους (πίνακας 34) και το 51,7% των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων ανήκουν στην απλή εμπορευματική παραγωγή. Η εφαρμογή του *Monte Carlo* συντελεστή συσχέτισης έδειξε ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του τρόπου παραγωγής και του μεγέθους της επιχείρησης γεγονός που σημαίνει ότι το ένα εξαρτάται από άλλο ($p: 0,005$).

Πίνακας 34: Τρόπος παραγωγής και μέγεθος επιχείρησης

		Μέγεθος επιχείρησης				Σύνολο
		Πολύ μικρή	Μικρή	Μεσαία	μεγάλη	
Τρόπος παραγωγής	ΑΕΠ	41	3	0	0	44
	ΥΤΠ	25	4	4	0	33
	ΚΤΠ	0	1	2	5	8
Σύνολο		66	8	6	5	85

Monte Carlo p: 0,005

Υπάρχει πληθώρα μικρών επιχειρήσεων οικογενειακών και μη, τόσο στο τουρισμό όσο και σε όλους τους τομείς και τους κλάδους της τοπικής οικονομίας. Η αυτοαπασχόληση όπως και η μορφή των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων ως οικογενειακές κυριαρχούν στη τουριστική – ξενοδοχειακή διάρθρωση του Νομού. Η εφαρμογή του *Monte Carlo* συντελεστή συσχέτισης έδειξε ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους της επιχείρησης με το αν αυτή είναι ή όχι οικογενειακή ($p: 0,760$).

Πίνακας 15: Μέγεθος Επιχείρησης Συσχετιζόμενο με το αν είναι Οικογενειακή

Μέγεθος Επιχείρησης	Οικογενειακή Επιχείρηση				Σύνολο	
	ΝΑΙ		ΟΧΙ			
	N	%	N	%	N	%
Πολύ Μικρή	49	75,4	17	85,0	66	77,6
Μικρή	6	9,2	2	10,0	8	9,4
Μεσαία	5	7,7	1	5,0	6	7,1
Μεγάλη	5	7,7	0	0,0	5	5,9
Σύνολο	65	100,0	20	100,0	85	100,0

Monte Carlo p: 0,760

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι οι περισσότερες επιχειρήσεις απασχολούν λιγότερους από 3 μισθωτούς και πολλοί από αυτούς όπως φαίνεται από το πίνακα απασχολούνται μερικώς. Η εφαρμογή του *Monte Carlo* συντελεστή συσχέτισης έδειξε ότι

δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του μισθωτών της επιχείρησης με μερική απασχόληση και των μισθωτών με πλήρη ($p: 0,762$).

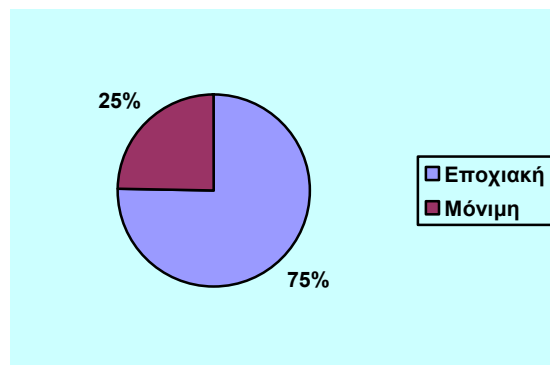
Πίνακας 16: Μισθωτοί με πλήρη Απασχόληση Συσχετιζόμενοι με αυτούς που ασκούν Μερική

<u>Μισθωτοί με Πλήρη Απασχόληση</u>	<u>Μισθωτοί με Μερική Απασχόληση</u>						Σύνολο	
	0		1-3		3 και Άνω			
	N	%	N	%	N	%	N	%
0	45	67,2	14	77,8	0	0,0	59	69,4
1-3	15	22,4	3	16,7	0	0,0	18	21,2
3 και Άνω	7	10,4	1	5,6	0	0,0	8	9,4
Σύνολο	67	100,0	18	100,0	0	0,0	85	100,0

Monte Carlo p : 0.762

Η λειτουργία των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων είναι εποχιακή σε ποσοστό 75%. Μόνο ένα μικρό ποσοστό των επιχειρήσεων (25%) λειτουργεί σε ετήσια βάση. Η εποχιακή λειτουργία των επιχειρήσεων δεν σχετίζεται με το μέγεθος τους αλλά κυρίως με τη περιοχή που αυτές είναι εγκατεστημένες. Οι περισσότερες επιχειρήσεις που λειτουργούν σε ετήσια βάση βρίσκονται στο κέντρο της πόλης

Γράφημα 2: Λειτουργία της Ξενοδοχειακής Επιχείρησης

Η διοίκηση των επιχειρήσεων ασκείται, κατά κανόνα είτε από μισθωτό διευθυντή είτε από τον ίδιο τον επιχειρηματία. Το σημαντικότερο κριτήριο όπου καθορίζει ποιος ασκεί τη διοίκηση είναι το μέγεθος της επιχείρησης. Αναλυτικότερα,

σε ποσοστό 82,4 του συνόλου των επιχειρήσεων καθήκοντα διευθυντή ασκούν οι ίδιοι οι ιδιοκτήτες, κάτι που παρατηρείται κυρίως στις μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Το 11,8 % του συνόλου των επιχειρήσεων διευθύνεται από κάποιο μισθωτό, ο οποίος, κατά κανόνα, διευθύνει τις μεγάλες και μεσαίες επιχειρήσεις. Στη διεύθυνση των επιχειρήσεων εμφανίζεται μια ακόμη ομάδα μισθωτών διευθυντών, σε ποσοστό 5,9%, εκείνοι που είναι μέλη της οικογένειας. Οι τελευταίοι αποτελούν, συνήθως τη δεύτερη γενιά, δηλαδή τα παιδιά, των ξενοδόχων.

Πίνακας 17: Ο Διευθυντής της Επιχείρησης

Ο Διευθυντής της επιχείρησης είναι:	N	%
Ο ιδιοκτήτης	70	82,4
Ένας μισθωτός	10	11,8
Κάποιο μέλος της οικογενειακής συλλογικής οντότητας	5	5,9
Σύνολο	85	100,0

10.3 Τα χαρακτηριστικά της Απασχόλησης στις Ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις του Νομού

Η μισθωτή εξαρτημένη εργασία, κατά την προ-τουριστική περίοδο, διαδραμάτιζε μόνο περιθωριακό ρόλο στην τοπική αγορά εργασίας αλλά και γενικότερα στην ελληνική ύπαιθρο, με κυρίαρχη την αυτοαπασχόληση. Αντίθετα, κατά την περίοδο της τουριστικής ανάπτυξης, η μισθωτή εργασία κατέχει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, χωρίς όμως να έχουμε την δυνατότητα να υποστηρίξουμε ότι μειώθηκε η σημασία και ο ρόλος της αυτοαπασχόλησης και της οικογενειακής εργασίας.

Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της απασχόλησης στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις είναι η δημιουργία μισθών και νέων εισοδημάτων, η διαφοροποίηση στο επίπεδο των μισθών, ανάμεσα στις ομάδες των εργαζομένων, η πολυαπασχόληση και η

δημιουργία συμπληρωματικών εισοδημάτων, η αστάθεια και η εποχικότητα της εργασίας και τα εποχικά επιδόματα ανεργίας. Όπως προκύπτει μέσα από την έρευνα οι περισσότερες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις του Νομού δεν απασχολούν καθόλου μισθωτούς (67,2%) ή όταν απασχολούν τότε αυτοί είναι με μερική απασχόληση (77,8%) και δεν είναι περισσότεροι από τρεις. Η εφαρμογή του *Monte Carlo* συντελεστή συσχέτισης έδειξε ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του μισθωτών της επιχείρησης με μερική απασχόληση και των μισθωτών με πλήρη ($p: 0,762$).

Πίνακας 18: Σύνολο Μισθωτών που απασχολούνται στις ξενοδοχειακές Επιχειρήσεις με Πλήρη ή Μερική Απασχόληση

Μισθωτοί με Πλήρη Απασχόληση	Μισθωτοί με Μερική Απασχόληση						Σύνολο	
	0		1-3		3 και Άνω			
	N	%	N	%	N	%	N	%
0	45	67,2	14	77,8	0	0,0	59	69,4
1-3	15	22,4	3	16,7	0	0,0	18	21,2
3 και Άνω	7	10,4	1	5,6	0	0,0	8	9,4
Σύνολο	67	100,0	18	100,0	0	0,0	85	100,0

Monte Carlo p: 0.762

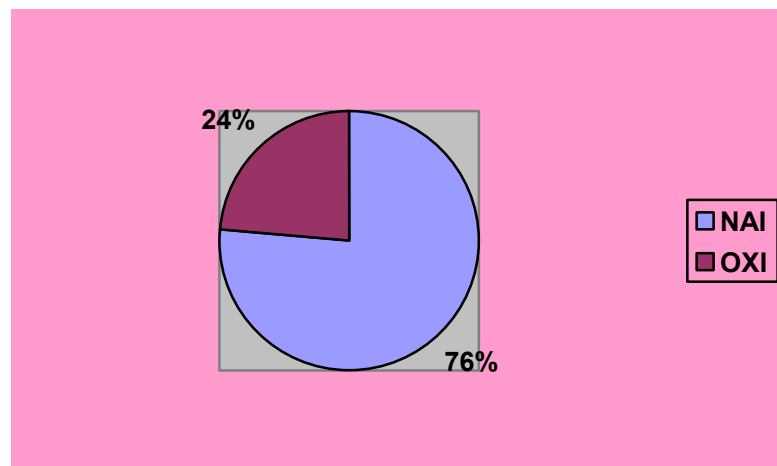
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν, πρώτον, η εκπαιδευτική ζήτηση στην ξενοδοχειακή απασχόληση, δεύτερον, τα πλέγματα / δίκτυα των κοινωνικών και συγγενικών σχέσεων, ως μηχανισμός πρόσληψης και επαγγελματικής εξέλιξης σε επιχειρήσεις, και τρίτον, η δημιουργία κοινοτικής συνείδησης, με συνέπεια να εμφανίζεται περιορισμένος ο ρόλος των εργατικών συνδικάτων. Και εδώ αποκτά ιδιαίτερη σημασία το γεγονός ότι τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης στη διαδικασία της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης παρουσιάζουν περισσότερες ομοιότητες και λιγότερες διαφορές, ανεξάρτητα αν αυτή είναι προσανατολισμένη στη βιομηχανία ή στον τουρισμό.

10.4 Οικογενειακή Απασχόληση - Τυπικές και άτυπες μορφές Εργασίας

Η τοπική οικογένεια λειτουργεί στην τοπική αγορά σταθεροποιητικά, με αποτέλεσμα να της προσδίδει μια μορφή ευελιξίας. Οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις άφωνος συντηρούν και αναπαράγουν την οικογενειακά υπηρεσία, αφετέρου παρουσιάζουν δεσμούς συμπληρωματικότητας με τις μεγάλες, από την άποψη της ζήτησης. Αυτό σημαίνει ότι οι τουρίστες των επιχειρήσεων, όλων των μεγεθών και των κατηγοριών, σε κάθε περιοχή, ώστε να έχουν δυνατότητες εναλλακτικών επιλογών και λύσεων στις προσφορές τους προς τους καταναλωτές/ τουρίστες.

Από τις 85 επιχειρήσεις της έρευνας μας οι 65 είναι οικογενειακές (76,0%). Ένα εξαιρετικά σημαντικό εύρημα περιοχής καλύπτουν οικογενειακές επιχειρήσεις με την έννοια της ιδιοκτησίας, ανεξάρτητα από τη νομική μορφή της επιχείρησης.

Γράφημα 3: Η Ξενοδοχειακή Επιχείρηση είναι Οικογενειακή

Στους ακόλουθους πίνακες παρουσιάζουμε τη δυναμική της οικογενειακής εργασίας στο σύνολο των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων στη Χίο. Όπως γίνεται φανερό από τον πίνακα, στο συντριπτικό ποσοστό του συνόλου των επιχειρήσεων απασχολούνται στην επιχείρηση μέλη της οικογένειας, πλην του ιδιοκτήτη, με διαφορές σχέσεις εργασίας, τυπικές ή άτυπες. *Η εφαρμογή του Monte Carlo συντελεστή*

συσχέτισης έδειξε ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των συμβοηθούτων μελών των οικογενειακών επιχειρήσεων με πλήρη αμειβόμενη απασχόληση και των συμβοηθούτων μελών με πλήρη απασχόληση μη αμειβόμενη (Πίνακας 19 [$p: 0,085$]). Επίσης ο Monte Carlo έδειξε έλλειψη συσχέτισης μεταξύ των συμβοηθούτων μελών με μερική, αμειβόμενη απασχόληση και των συμβοηθούτων μελών με μερική μη αμειβόμενη (Πίνακας 20 [$p: 0,414$])

Πίνακας 19: Συσχέτιση Συμβοηθούτων μελών Οικογενειακών Επιχειρήσεων με Πλήρη Απασχόληση με ή Χωρίς Αμοιβή

<u>Πλήρης Απασχόληση Χωρίς Αμοιβή</u>	<u>Πλήρης Απασχόληση με Αμοιβή</u>						Σύνολο	
	0		1-3		3 και Άνω			
	N	%	N	%	N	%	N	%
0	33	42,9	6	85,7	1	100,0	40	47,1
1-3	42	54,5	1	14,3	0	0,0	43	50,6
3 και Άνω	2	2,6	0	0,0	0	0,0	2	2,4
Σύνολο	77	100,0	7	100,0	1	100,0	85	100,0

Monte Carlo p: 0,085

Πίνακας 20: Συσχέτιση Συμβοηθούτων μελών Οικογενειακών Επιχειρήσεων με Μερική Απασχόληση με ή Χωρίς Αμοιβή

<u>Μερική Απασχόληση Χωρίς Αμοιβή</u>	<u>Μερική Απασχόληση Με Αμοιβή</u>						Σύνολο	
	0		1-3		3 και Άνω			
	N	%	N	%	N	%	N	%
0	36	44,4	2	66,7	1	100,0	39	45,9
1-3	45	55,6	1	33,3	0	0,0	46	54,1
3 και Άνω	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Σύνολο	81	100,0	3	100,0	1	100,0	85	100,0

Monte Carlo p: 0,414

Στο πρώτο τμήμα αυτής της ενότητας κάναμε μια σύντομη αναφορά στις άτυπες μορφές εργασίας, οι οποίες εμφανίζονται, κυρίως, στα πλαίσια της παραοικονομίας ή της άτυπης οικονομίας. Ωστόσο, εδώ γίνεται φανερό ότι, ακόμη και στα πλαίσια της τυπικής οικονομίας παρατηρούνται άτυπες μορφές εργασίας, κυρίως με τη παρουσία

μελών της οικογένειας, πλην του ιδιοκτήτη, που απασχολούνται στην επιχείρηση, χωρίς μισθό, ως συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας με πλήρη ή με μερική απασχόληση.

Στη μη αμειβόμενη εργασία ξενοδοχειακών και άλλων τουριστικών επιχειρήσεων οι γυναίκες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία. Και αυτό σημαίνει ότι δεσμεύονται σε αυτές, με συνέπεια να μειώνονται οι ευκαιρίες και οι δυνατότητες τους να βρουν εργασία με αμοιβή έξω από τα όρια της οικογενειακής επιχειρήσεις.

Τις οικογενειακές ξενοδοχειακές επιχειρήσεις τις διαχωρίζουμε σε δύο κατηγορίες με κριτήριο, πρώτον, την οικογενειακή απασχόληση, στην περίπτωση που αυτή είναι, μεγαλύτερη της μισθωτής, και δεύτερον την οικογενειακή ιδιοκτησία, στη περίπτωση που η επιχείρηση ανήκει ιδιοκτησιακά αποκλειστικά στην οικογένεια. Στις επιχειρήσεις αυτές τα μέλη της οικογένειας απασχολούνται με διαφορετικές σχέσεις εργασίας, άλλοτε κατέχουν θέσεις πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης, και άλλοτε μερικής ή συμπληρωματικής/δευτερεύουσας απασχόλησης.

Η ομάδα αυτή των επιχειρήσεων συμπεριλαμβάνει δύο μικρότερες ομάδες, με κριτήριο διαχωρισμού τον αριθμό των κλινών, δεδομένου ότι επικρατούν διαφορετικές συνθήκες στις περισσότερες από αυτές : 1) στις επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων δωματίων μέχρι 20 κλίνες και 2) ξενοδοχειακές επιχειρήσεις δυναμικότητας 21-50 κλινών.

Στη πρώτη ομάδα οι υπηρεσίες, όπως είναι καθαρισμός, υποδοχή κ.α. προσφέρονται κυρίως από μέλη της οικογένειας, δηλαδή την ιδιοκτήτρια ή τη σύζυγο του ιδιοκτήτη, που απασχολείται χωρίς μισθό, ως συμβοηθούν με μη αμειβόμενο μέλος της οικογένειας. Ο ιδιοκτήτης φροντίζει για τις προμήθειες και τη συντήρηση και τα παιδιά της οικογένειας βοηθούν σε περίπτωση ανάγκης. Στη δεύτερη ομάδα, κατά κανόνα, τα μέλη της οικογένειας απασχολούνται σε θέσεις μη χειρωνακτικές με πλήρη ή μερική απασχόληση, ενώ ταυτόχρονα οι επιχειρήσεις απασχολούν μισθωτούς σε χειρωνακτικές θέσεις και ειδικότητες, όπως είναι καθαρίστριες ή καμαριέρες.

Η οικογενειακή εργασία, όπως διαπιστώνεται από τον Πίνακα διαδραματίζει μικρό ή μεγάλο ρόλο επί του συνόλου των επιχειρήσεων. Στις μικρές επιχειρήσεις, με Απλή Εμπορευματική Παραγωγή, κατά κανόνα, επικρατεί η οικογενειακή εργασία, δηλαδή, σε πολλές περιπτώσεις, αποτελεί τη κυρίαρχη μορφή απασχόλησης. Αντίθετα, στις μεγάλες επιχειρήσεις είναι φανερό ότι επικρατεί ούτως ή άλλως η μισθωτή

εργασία, και σε καμία περίπτωση δεν επικρατεί η οικογενειακή. Ο δείκτης συσχέτισης Monte Carlo έδειξε την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του τρόπου παραγωγής με το αν η επιχείρηση είναι ξενοδοχειακή ($p: 0,003$)

Πίνακας 21: Συσχέτιση της Οικογενειακής Ξενοδοχειακής Επιχείρησης με τον τρόπο Παραγωγής της

<u>Τρόπος Παραγωγής</u>	<u>Η Ξενοδοχειακή επιχείρηση είναι Οικογενειακή</u>					
	<i>ΝΑΙ</i>		<i>ΟΧΙ</i>		<i>Σύνολο</i>	
	N	%	N	%	N	%
<i>ΑΕΠΠ</i>	38	84,8	7	15,2%	46	100,0%
<i>ΥΤΠ</i>	18	61,3	15	38,7%	31	100,0%
<i>ΚΤΠ</i>	7	87,5	1	12,5%	8	100,0%
<i>Σύνολο</i>	65	76,5%	20	23,5%	85	100,0%

Monte Carlo p:0.003

Τα μέλη της οικογένειας απασχολούνται με διάφορες σχέσεις εργασίας. Σε ένα σημαντικό ποσοστό επιχειρήσεων απασχολούνται μέλη της οικογένειας με πλήρη ή μερική απασχόληση, χωρίς αμοιβή, ως συμβοηθόντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας. Αντίθετα, σε ποσοστό, των επιχειρήσεων απασχολούνται μέλη της οικογένειας με μισθό, πλήρη ή μερική απασχόληση. Σε πολλές περιπτώσεις, στην ίδια επιχείρηση απασχολούνται μέλη της οικογένειας, νέοι ή γυναίκες, με διαφορετική σχέση εργασίας.

10.5 Η Σχέση της Γεωγραφικής Προέλευσης και Δημιουργίας των Ξενοδοχειακών Επιχειρήσεων στη Χίο

Οι ντόπιοι οι οποίοι κατέχουν γη και χρήμα αποτελούν την αναγκαία βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το εποικοδόμημα της τουριστικής ανάπτυξης. Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτή η ομάδα περιλαμβάνει επαγγελματίες με επιχειρηματική δραστηριότητα στη περιοχή καθώς και άτομα με υψηλά εισοδήματα τα οποία συνδέονται με τη κατοχή γης, εφόσον πρόκειται για καθοριστικό συστατικό της τουριστικής ανάπτυξης. Η χωρική εξάπλωση των τουριστικών δραστηριοτήτων γίνεται

σε αυτό το πλαίσιο το πρώτο μέλημα αυτής της ομάδας η οποία αφενός αποκτάει διασυνδέσεις με τους επενδυτές στην περιοχή και αφετέρου προβάλλει και προωθεί στους υπόλοιπους κατοίκους την άποψη ότι οι επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης είναι θετικές στο οικονομικό πεδίο. Γίνονται άρα οι κυριότεροι υποστηρικτές της γρήγορης τουριστικής ανάπτυξης, ενώ πολύ συχνά αποτελούν και τη σημαντικότερη ομάδα πίεσης προς τους φορείς άσκησης της τουριστικής πολιτικής σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται σε μια από τις δυναμικότερες ομάδες – σε τοπικό επίπεδο – η οποία ενεργοποιείται προς τη κατεύθυνση μιας γρήγορης αστικοποίησης της τοπικής κοινωνικής δομής.

Πίνακας 22: Τόπος γέννησης των Ιδιοκτητών Τουριστικών Επιχειρήσεων του Νομού Χίου

Τόπος γέννησης	Συχνότητα
Πόλη Χίου	60
Κάμπος	4
Βόρεια Χίος	2
Κεντρική Χίος	1
Νότια Χίος	10
Λοιπή Ελλάδα	7
Εξωτερικό	1
Σύνολο	85

Η επιρροή τους παραμένει σταθερή σε όλη τη διάρκεια του μετασχηματισμού της τοπικής κοινωνικοοικονομικής δομής προς την ιδιόμορφου τύπου «τουριστικοποιημένη» κοινωνική δομή των περιοχών με μαζικό τουρισμό. Τέλος συχνά με τη πάροδο του χρόνου από αυτή την ομάδα προέρχονται και τα άτομα που αναλαμβάνουν ηγετικούς ρόλους στην εκπροσώπηση των οικονομικών συμφερόντων του τουρισμού σε τοπικό επίπεδο.

- *Μετανάστες επαγγελματίες από άλλες περιοχές της χώρας ή το εξωτερικό*

Η ανακάλυψη μια τουριστικής περιοχής και η διαμόρφωση ενός κλίματος προσδοκιών στο οικονομικό πεδίο λόγω της πιθανότητας να υπάρξει τουριστική ανάπτυξη οδηγεί σε έντονη γεωγραφική και επαγγελματική κινητικότητα που στόχο έχει την περιοχή. Πολλά άτομα έρχονται μεταναστεύουν σε τουριστικές περιοχές για να ανοίξουν επιχειρήσεις προσδοκώντας στα γρήγορα κέρδη που θεωρούν ότι εξασφαλίζει ο τουρισμός. Παρά την ανομοιομορφία της αυτή η ομάδα παίζει σημαντικό ρόλο στη πορεία που θα πάρει η τουριστική ανάπτυξη και στις αλλαγές που επέρχονται στη τοπική κοινωνική δομή. Πολλά από τα μέλη διαθέτουν πείρα και εκπαίδευση στο τουρισμό καταρχάς και αυτό τους φέρνει σε συγκριτικά καλύτερη θέση από τους περισσότερους ντόπιους επιχειρηματίες. Στη παρούσα έρευνα προκύπτει ότι η Χίος αν και δέχεται ένα σημαντικό αριθμό μεταναστών, αυτοί οι οποίοι ασχολούνται με την ίδρυση των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων είναι ελάχιστοι (8 στους 85)

Πίνακας 23: Λόγοι Μετανάστευσης των Ερωτώμενων στη Χίο

	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ/%
Είναι Ντόπιοι	77	90,6	90,6	90,6
Τυχαία	2	2,4	2,4	92,9
Για Δουλειά	2	2,4	2,4	95,3
Υπήρχαν Προοπτικές για Εύρεση Εργασίας	4	4,7	4,7	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

Συχνά επίσης έρχονται αυτοί οι μετανάστες και ως επίσημοι εκπρόσωποι ξένων ή ντόπιων εταιρειών που δραστηριοποιούνται στο τουρισμό και σε έμμεσα εξαρτημένους από αυτόν κλάδους. Μαζί με τους ντόπιους επιχειρηματίες γίνονται πολλές φορές για τον τοπικό πληθυσμό το πρότυπο της νέας ανερχόμενης μεσαίας τάξης που πλούτισε εκμεταλλευόμενη τις ευκαιρίες που πρόσφερε ο τουρισμός. Προβάλλουν ένα πρότυπο επαγγελματικής επιτυχίας και κοινωνικής ανόδου μέσα από τον τουρισμό, αλλά παράλληλα επιδιώκουν και την ένταξη τους στη τοπική κοινωνία

- *Μετανάστες ντόπιοι που επιστρέφουν στη περιοχή και επενδύουν σε τουριστικές επιχειρήσεις*

Πρόκειται για μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ομάδα κυρίως για τις αγροτικές περιοχές, όπου και ο ρόλος της σαν φορέας κοινωνικής αλλαγής είναι πολύ σημαντικός. Τα μέλη της, έχοντας μεταναστεύσει στα αστικά κέντρα ή το εξωτερικό για εύρεση εργασίας ή σπουδές, βλέπουν το τουρισμό το σίγουρο εισιτήριο για μια ασφαλή παλιννόστηση στο τόπο τους. Οι επαγγελματικές εμπειρίες τους, η εξειδίκευση που απέκτησαν σε κάποιο επαγγελματικό χώρο, και η γνώση της γλώσσας κάποιας χώρας που στέλνει τουρίστες στη περιοχή καταγωγής τους γίνονται τα εφόδια της επανεγκατάστασης τους στο τόπο τους. Έχοντας διατηρήσει κάποια περιουσία στη περιοχή και χρησιμοποιώντας και τις οικονομίες τους ασχολούνται με διάφορες επιχειρηματικές δραστηριότητες άμεσα ή έμμεσα συνδεδεμένες με το τουρισμό. Μεταφέρουν συχνά στη περιοχή τις εμπειρίες τους από κοινωνίες περισσότερο οργανωμένες και τεχνολογικά αναπτυγμένες σε θέματα απασχόλησης, παροχή υπηρεσιών, υποδομών, κτλ. Συμβάλλουν έτσι στη διαμόρφωση μιας νέας παραγωγικής δομής που είναι αναγκαία για την εξυπηρέτηση του τουρισμού, ενώ παράλληλα γίνονται φορείς νέων ιδεών και καινοτομιών που συμβάλλουν στην εξέλιξη της τοπικής κοινωνικής δομής. *Ο δείκτης συσχέτισης Monte Carlo έδειξε ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των λόγων για τους οποίους οι ντόπιοι έφυγαν από τη Χίο και των λόγων που οι ίδιοι επέστρεψαν (p: 0,005)*

Πίνακας 24: Συσχέτιση των λόγων για τους οποίους οι Ντόπιοι Έφυγαν και μετά Επέστρεψαν στη Χίο

<u>Λόγοι για τους οποίους οι ντόπιοι έφυγαν από το νησί</u>	<u>Λόγοι Επιστροφής στο Νησί</u>				
	<i>Τόπος Καταγωγής</i>	<i>Εύρεση Εργασίας</i>	<i>Προοπτικές Για Εργασία</i>	<i>Σπουδές και επιστροφή</i>	<i>Σύνολο</i>
<i>Δουλειά</i>	23	2	0	5	30
<i>Σπουδές</i>	11	1	4	1	17
<i>Γάμος</i>	1	0	0	0	1
<i>Σύνολο</i>	35	3	4	6	48

Monte Carlo p: 0,005

Οι περισσότεροι πετυχημένοι από αυτούς προβάλλουν ως το πρότυπο του κοινωνικά ανερχόμενου επιχειρηματία του τουρισμού για τους συμπολίτες τους και συχνά επιδιώκουν να συνδυάσουν την επανεγκατάστασή τους στη περιοχή με τη διεκδίκηση πολιτικής εκπροσώπησης στα τοπικά κέντρα πολιτικής εξουσίας.

10.6 Παράγοντες που οδήγησαν στη Δημιουργία Ξενοδοχειακών Επιχειρήσεων στο Νομό Χίου

Τη τελευταία εικοσαετία η Χίος χαρακτηρίζεται από μια αναπτυξιακή τάση δημιουργίας τουριστικών επιχειρήσεων με κύρια κατεύθυνση τα ξενοδοχεία – ενοικιαζόμενα δωμάτια. Μέσα από την έρευνα προσπαθήσαμε να σκιαγραφήσουμε τους κύριους παράγοντες που οδήγησαν τους κατοίκους της Χίου να απασχοληθούν στο τουρισμό. Οι κυριότεροι από αυτούς όπως φαίνεται και από τον ακόλουθο πίνακα είναι η ιδιοκτησία γης σε ποσοστό 57,6% και η ιδιοκτησία κεφαλαίων σε ποσοστό 15,3%

Πίνακας 25: Παράγοντες που έπαιξαν ρόλο στη δημιουργία της Ξενοδοχειακής Επιχείρησης

	Συχνότητα	%
Ιδιοκτησία γης	49	57,6
Ιδιοκτησία κεφαλαίων	13	15,3
Κρατική πολιτική	3	3,5
Γνωριμίες	2	2,4
Σπουδές	4	4,7
Αίσθηση ανεξαρτησίας από εργοδότη	5	5,9
Αναμονή μεγαλύτερων απολαβών	9	10,6
Σύνολο	85	100,0

Το 54,0% των ερωτηθέντων σε σχετική ερώτηση με το αν η οικογένεια του – γονείς του βοήθησαν στη δημιουργία της επιχείρησης απάντησε καταφατικά. Οι τρόποι με τους οποίους τους βοήθησε η οικογένεια τους στη δημιουργία της επιχείρησης απεικονίζονται στον ακόλουθο πίνακα (26). Η κυριότερη βοήθεια που έχουν δεχτεί οι

ερωτώμενοι σε ποσοστό 41,2% είναι η ιδιοκτησία γης που τους δίνει τη δυνατότητα ίδρυσης της ξενοδοχειακής μονάδας

Πίνακας 26: Τρόποι Βοήθειας των Ερωτώμενων από τις Οικογένειες τους

	Συχνότητα	%
Καμία βοήθεια	38	44,7
Προσωπική εργασία	6	7,1
Ιδιοκτησία γης	35	41,2
Παροχή κεφαλαίου	6	7,1
Σύνολο	85	100,0

10.7 Πολυαπασχόληση και Συμπληρωματικά Εισοδήματα

Η πολυαπασχόληση, η διπλοαπασχόληση, η συμπληρωματική απασχόληση, ή η «πολυσθένεια» αποτελεί ένα από τα σημαντικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Το 63,5% των ερωτώμενων δηλώνει είτε ότι η ξενοδοχειακή απασχόληση είναι η κύρια τους αλλά όχι αποκλειστική (22,4%) είτε ότι είναι δευτερεύουσα (36,5%) γεγονός που μας παραπέμπει στο συμπέρασμα ότι οι ερωτώμενοι ασκούν περισσότερες από μια εργασίες. Επισημαίνουμε ακόμη ότι, φαινόμενα πολυδραστηριότητας αλλά και πολυαπασχόλησης παρατηρούνται σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες, παρά το γεγονός ότι, στη πραγματικότητα η έκταση του φαινομένου σε όλα τα επίπεδα εξακολουθεί να παραμένει άγνωστη.

Πίνακας 27: Συμπληρωματική απασχόληση

Το ξενοδοχείο ως Απασχόληση / Δραστηριότητα αποτελεί				
	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ/%
Κύρια & Αποκλειστική	35	41,2	41,2	41,2
Κύρια Αλλά όχι Αποκλειστική	19	22,4	22,4	63,5
Δευτερεύουσα	31	36,5	36,5	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

Οι ιδιοκτήτες των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων της Χίου εμφανίζονται πολυαπασχολούμενοι αφού η ξενοδοχειακή επιχείρηση για τους 50 από τους 85 ερωτώμενους είναι δευτερεύουσα ή κύρια αλλά όχι αποκλειστική και η κύρια τους είναι στη πρώτη περίπτωση όπως φαίνεται στον πίνακα 14 κυρίως Γεωργοί – κτηνοτρόφοι ή Ελεύθεροι επαγγελματίες με προσωπικό λιγότερο των τριών ατόμων ή χωρίς προσωπικό το ίδιο ισχύει και στη δεύτερη περίπτωση όπου η ξενοδοχειακή είναι δευτερεύουσα (Πίνακας 28).

Πίνακας 28: Η Ξενοδοχειακή Απασχόληση είναι κύρια αλλά όχι Αποκλειστική

	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ/%
Missing System	54	63,5	63,5	63,5
Γεωργοί - κτηνοτρόφοι	6	7,1	7,1	70,6
Δημόσιοι Υπάλληλοι	3	3,5	3,5	74,1
Ελεύθεροι Επαγγ/τίες με Προσωπικό Άνω των 3 ^{ων} Ατόμων	2	2,4	2,4	76,5
Ελεύθεροι Επαγγελματίες Χωρίς Προσωπικό	12	14,1	14,1	90,6
Ελεύθεροι Επαγγελματίες με Προσωπικό Κάτω των 3 ^{ων} Ατόμων	8	9,4	9,4	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

Πίνακας 29: Κύρια Απασχόληση του Ερωτώμενου όταν η Ξενοδοχειακή είναι Δευτερεύουσα

	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ/%
Missing System	66	77,6	77,6	77,6
Γεωργοί - κτηνοτρόφοι	7	8,2	8,2	85,9
Μισθωτοί	1	1,2	1,2	87,1
Μισθωτοί με Ανώτερη Θέση	1	1,2	1,2	88,2
Ελεύθεροι Επαγγ/τίες με Προσωπικό Άνω των 3 ^{ων} Ατόμων	8	9,4	9,4	97,6
Ελεύθεροι Επαγγελματίες με Προσωπικό Κάτω των 3 ^{ων} Ατόμων	2	2,4	2,4	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

Η αύξηση του ατομικού ή οικογενειακού εισοδήματος φαίνεται ότι αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα της πολυαπασχόλησης. Οι χαμηλοί μισθοί έχουν ως συνέπεια οι απασχολούμενοι να αντιμετωπίζουν δυσκολίες και να έχουν μειωμένες δυνατότητες ικανοποίησης των αναγκών τους, ιδιαίτερα στη περίπτωση που το μοναδικό τους εισόδημα απορρέει μόνο από τη ξενοδοχειακή επιχείρηση.

Πίνακας 30: Εισοδήματα Επιχείρησης

ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ.%
Ικανοποιητικά	38	44,7	44,7	44,7
Αντίστοιχα με το βασικό μισθό εργασίας	19	22,4	22,4	67,1
Υψηλότερα από το βασικό μισθό εργασίας	28	32,9	32,9	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

Και αυτό επιδεινώνεται, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η απασχόληση στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις είναι εποχιακή. Για όλους αυτούς τους λόγους είναι φανερό ότι οι απασχολούμενοι με τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις του νομού λόγω του μικρού μεγέθους τους και των όχι τόσο καλών εισοδημάτων επιδιώκουν τη πολυαπασχόληση θεωρώντας της ξενοδοχειακή επιχείρηση ως μια απασχόληση που θα επιφέρει κάποια επιπλέον εισοδήματα κατά τους θερινούς μήνες. Το 85,9% των ερωτώμενων ανέφεραν ότι έχουν συμπληρωματικά εισοδήματα πλην της απασχόλησης τους όπως ενοίκια, εισόδημα συζύγου. *Ο δείκτης συσχέτισης Monte Carlo δείχνει ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των εισοδημάτων της επιχείρησης και των τρόπων παραγωγής (p: 0,002).*

Πίνακας 31 Συσχέτιση των Εισοδημάτων της Επιχείρησης με τον τρόπο Παραγωγής της

Εισοδήματα Επιχείρησης	Τρόπος Παραγωγής						Σύνολο	
	ΑΕΠ		ΥΤΠ		ΚΤΠ			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ικανοποιητικά	27	61,4%	10	30,3%	1	12,5%	38	44,7%
Ίσα με το βασικό μισθό	10	22,7%	8	24,2%	1	12,5%	19	22,4%
Υψηλότερα από το βασικό μισθό	7	15,9%	15	45,5%	6	75,0%	28	32,9%
Σύνολο	44	100,0%	33	100,0%	8	100,0%	85	100,0%

Monte Carlo p: 0,002

10.8 Ενδογενεακή επαγγελματική Κινητικότητα κατά την ένταξη στο τουριστικό τομέα ως αποτέλεσμα της πολυαπασχόλησης

Οι μελέτες κινητικότητας στη τουριστική βιομηχανία αποτελούν μια χαρακτηριστική σύγχρονη περίπτωση κινητικότητας μέσα στην ίδια γενιά. Ωστόσο τέτοιες μελέτες δεν είναι τόσο διαδεδομένες από όσο γνωρίζουμε και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο τουρισμός αποτελεί μια νέα οικονομική δραστηριότητα, σε σχέση με τη γεωργία και τη βιομηχανία.

Οι επαγγελματικές μετακινήσεις, λοιπόν, αποτελούν μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διάσταση της κινητικότητας, δεδομένου ότι είναι σύνηθες φαινόμενο τα άτομα να πραγματοποιούν επαγγελματικές μετακινήσεις κατά τη διάρκεια της ζωής τους.

Στο σημείο αυτό της μελέτης εξετάζουμε τις μετακινήσεις των ερωτώμενων ως προς το κλάδο οικονομικής δραστηριότητας ανάμεσα στο τελευταίο τους επάγγελμα, δηλαδή το αμέσως προηγούμενο πριν να αρχίσουν να εργάζονται σε ξενοδοχειακές επιχειρήσεις προκειμένου να δούμε τα άτομα αυτά από ποιο οικονομικό κλάδο μετακινήθηκαν. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένας αριθμός των ερωτώμενων συνεχίζουν να απασχολούνται στην ίδια επιχείρηση μέχρι και σήμερα, επίσης 20 από τους 85 ερωτώμενους δήλωσαν ότι δεν είχαν άλλη απασχόληση πριν την ξενοδοχειακή.

Πίνακας 32 Προηγούμενη Απασχόληση Ερωτώμενου

	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ/%
OXI	20	23,5	23,5	23,5
NAI	65	76,5	76,5	100,0
Σύνολο	85	100,0	100,0	

Αξιοσημείωτο είναι ότι ένα ποσοστό των ερωτώμενων παραμένουν μέχρι σήμερα σε αυτή τη πρώτη τους επαγγελματική επιλογή χωρίς να έχουν σημειώσει καμία επαγγελματική κινητικότητα.

Οι μετακινήσεις από το πρωτογενή τομέα πραγματοποιήθηκαν μόνο από το κλάδο της γεωργίας – κτηνοτροφίας σε ποσοστό 15,3%. Αυτές φαίνονται ενδιαφέρουσες καθώς οι μικροαγρότες – ξενοδόχοι παρουσιάζουν και αυτή κάποια

μετακίνηση προς την απασχόληση στο τουρισμό. Οι άλλες μετακινήσεις από άλλους κλάδους είναι πάρα πολύ μικρές με εξαίρεση τους ναυτικούς (11,8%) και τους μισθωτούς (14,1%) οι οποίοι αναζητώντας μια απασχόληση στην οποία θα ήταν εκείνοι οι «εργοδότες» στράφηκαν προς το τουρισμό.

Κατά την προηγούμενη απασχόληση, όπως φαίνεται από τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα (19), οι ομάδες οι οποίες παρουσιάζουν το μεγαλύτερο αριθμό είναι οι Ελεύθεροι Επαγγελματίες χωρίς προσωπικό (22,4%). Αντίθετα στις υπόλοιπες ομάδες επαγγελμάτων ο αριθμός των απασχολούμενων είναι σχεδόν ισότιμος παρουσιάζοντας μικρές ποσοστιαίες διαφορές. Το γεγονός ότι όλες οι ομάδες επαγγελμάτων συγκεντρώνουν σημαντικά ποσοστά απασχόλησης, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επαγγελματική δομή του τόπου είναι πολυσύνθετη, αντικατοπτρίζοντας το αμάλγαμα σημαντικών διαφορετικών επαγγελματικών επιλογών και κατευθύνσεων. Αντίστοιχες τάσεις τη δεδομένη χρονική περίοδο, παρατηρήσαμε και στην ανάλυση των Κλάδων Οικονομικής Δραστηριότητας

Πίνακας 33 Προσαρμοσμένος Πίνακας Απεικόνισης Προηγούμενη Απασχόληση Ερωτώμενου

Προηγούμενη Απασχόληση Ερωτώμενου				
	Συχνότητα	%	Εγγ.%	Αθρ/%
Γεωργοί - κτηνοτρόφοι	13	15,3	19,4	19,4
Μισθωτοί	12	14,1	17,9	37,3
Δημόσιοι Υπάλληλοι	2	3,5	4,5	41,8
Μισθωτοί με Ανώτερη Θέση	1	2,4	3,0	44,8
Ναυτικοί	10	11,8	14,9	59,7
Ελεύθεροι Επαγγ/τίες με Προσωπικό Άνω των 3 ^{ωv} Ατόμων	3	3,5	4,5	64,2
Ελεύθεροι Επαγγελματίες Χωρίς Προσωπικό	19	22,4	28,4	92,5
Ελεύθεροι Επαγγελματίες με Προσωπικό Κάτω των 3 ^{ωv} Ατόμων	5	5,9	7,5	100,0
Σύνολο	67	78,8	100,0	
Missing System	20	21,2		
Σύνολο	85	100,0		

Στον ακόλουθο πίνακα φαίνεται η συσχέτιση μεταξύ της προηγούμενης απασχόλησης του ερωτώμενου και της ξενοδοχειακής η οποία δύναται να είναι κύρια ή όχι. Από το συντελεστή συσχέτισης Monte Carlo φαίνεται ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της προηγούμενη απασχόλησης και της κύριας – ξενοδοχειακής ($p: 0,248$).

Πίνακας 34: Συσχέτιση Ξενοδοχειακής Απασχόλησης με τη προηγούμενη

<u>Προηγούμενη Απασχόληση</u>	<u>Κύρια Απασχόληση η Ξενοδοχειακή</u>				Σύνολο	
	<i>ΝΑΙ</i>		<i>ΟΧΙ</i>			
	N	%	N	%	N	%
<i>Γεωρ-Κτην.</i>	9	18,8%	4	21,1%	13	19,4%
<i>Μισθωτοί</i>	5	10,4%	7	36,8%	12	17,9%
<i>Δημ/ Υπάλληλοι</i>	3	6,3%	0	0,0%	3	4,5%
<i>Μισθωτοί. με ανώτερη Θέση</i>	2	4,2%	0	0,0%	2	3,0%
<i>Ναυτικοί</i>	7	14,6%	3	15,8%	10	14,9%
<i>Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Άνω Των 3ων</i>	3	6,3%	0	0,0%	3	4,5%
<i>Ελ. Επαγγ/τίες χωρίς προσωπικό</i>	14	29,2%	5	26,3%	19	28,4%
<i>Ελ. Επαγγ/τίες κάτω των 3^{ων}</i>	5	10,4%	0	0,0%	5	7,5%
Σύνολο	48	100,0%	19	100,0%	67	100,0%
<i>Monte Carlo p: 0,248</i>						

Όπως προαναφέρθηκε και όπως θα δούμε παρακάτω ο τουριστικός τομέας χαρακτηρίζεται από μια ευέλικτη και «ανοικτή» αγορά εργασίας απορροφώντας σημαντικό τμήμα του άνεργου εργατικού δυναμικού καθώς επίσης παρέχει και τη δυνατότητα πολυαπασχόλησης για επιπρόσθετα εισοδήματα. Ταυτόχρονα όμως χαρακτηρίζεται και από υψηλή αρχική επαγγελματική του κατάσταση, υποδεικνύοντας τον υψηλό εισοδηματικό χαρακτήρα και τη κοινωνική καταξίωση των επαγγελματιών του τουριστικού τομέα.

Εκτός όμως της ξενοδοχειακής σύμφωνα με το 22,3% των ερωτώμενων οι οποίοι δήλωσαν ότι η ξενοδοχειακή επιχείρηση δεν είναι η κύρια τους αλλά ασκούν περισσότερα εκ του ενός επαγγέλματα προκύπτει ο ακόλουθος πίνακας ο οποίος δείχνει ισχυρή συσχέτιση. Στο πίνακα αυτό απεικονίζεται η κύρια αλλά όχι αποκλειστική

απασχόληση του ερωτώμενου αφού συνυπάρχει με τη ξενοδοχειακή απασχόληση. Γνωρίζοντας ότι σε αρκετά μεγάλο ποσοστό των ερωτώμενων εμφανίζεται το φαινόμενο της πολυδραστηριότητας θεωρήσαμε καλό να δούμε και σε αυτές τις περιπτώσεις την επαγγελματική κινητικότητα που δύναται να εμφανίσει. Από τα δεδομένα του πίνακα μόνο 31 είναι εκείνοι που έχουν παράλληλα δύο κύριες ασχολίες. Οι πιο συχνά εμφανιζόμενες ασχολίες είναι οι αυτοαπασχολούμενοι ελεύθεροι επαγγελματίες. Από τα δεδομένα του πίνακα διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει έντονη επαγγελματική κινητικότητα μεταξύ της προηγούμενης απασχόλησης των ερωτώμενων και της σημερινής υπάρχει όμως έντονη συσχέτιση όπως προκύπτει από το συντελεστή Monte Carlo ($p: 0,005$) μεταξύ της προηγούμενης απασχόλησης και της ξενοδοχειακής η οποία είναι κύρια αλλά όχι αποκλειστική.

Πίνακας 35: Συσχέτιση της Προηγούμενης Απασχόλησης του Ερωτώμενου με τη Κύρια του η οποία όμως δεν είναι η Αποκλειστική αφού Συνυπάρχει με τη Ξενοδοχειακή

<u>Προηγούμενη Απασχόληση</u>	Η κύρια απασχόληση αλλά όχι Αποκλειστική																Σύνολο	
	Γεωρ-Κτην.		Μισθ.		Δημ. Υπάλληλοι		Μισθ. με ανώτερη Θέση		Ναυτικοί		Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Άνω Των 3ων		Ελ. Επαγγ/τίες χωρίς προσωπικό		Ελ. Επαγγ/τίες με προσωπικό κάτω των 3 ^{ων}			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Γεωρ-Κτην.	2	33,3	0	0,0	1	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	11,1	4	11,8
Μισθωτοί	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	22,2	2	5,9
Δημ/ Υπάλληλοι	1	16,7	0	0,0	1	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	5,9
Μισθωτοί. με ανώτερη Θέση	0	0,0	0	0,0	1	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	2,9
Ναυτικοί	3	50,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	11,1	2	22,2	7	17,6
Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Άνω Των 3ων	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	100,0	0	0,0	0	0,0	2	5,9
Ελ. Επαγγ/τίες χωρίς προσωπικό	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	10	88,9	0	0,0	10	38,2
Ελ. Επαγγ/τίες κάτω των 3 ^{ων}	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	44,5	4	11,8
Σύνολο	6	100	0	0,0	3	100	0	0,0	0	0,0	3	100	12	100	9	100	31	100

Monte Carlo $p: 0,005$

Το 36,5% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι η ξενοδοχειακή απασχόληση αποτελεί δευτερεύουσα απασχόληση για εκείνους και όπως πολλοί από αυτούς υποστήριξαν τη διατηρούν μόνο για επιπρόσθετα εισοδήματα 2 με τρεις μήνες το χρόνο. Στο σημείο αυτό κάναμε πάλι μια σύγκριση της προηγούμενης απασχόλησης με τη Κύρια απασχόληση των ερωτώμενων η οποία δεν είναι η τουριστική για να εξετάσουμε τη τυχόν επαγγελματική κινητικότητα που μπορεί να υπάρχει. Όπως συμπεραίνουμε και εδώ δεν υπάρχει ιδιαίτερη μετακίνηση καθώς μόνο 19 άτομα δήλωσαν ότι η ξενοδοχειακή απασχόληση είναι δευτερεύουσα και ο αριθμός είναι ιδιαίτερα μικρός ώστε να μας οδηγήσει σε κάποια συμπεράσματα. *Ο συντελεστής συσχέτισης Monte Carlo έδειξε την έλλειψη συσχέτισης μεταξύ κύριας απασχόλησης του ερωτώμενου και της προηγούμενης (p: 0,077).*

Πίνακας 36: Συσχέτιση Προηγούμενη Απασχόληση Ερωτώμενου με τη Κύρια του

Προηγούμενη Απασχόληση	Κύρια Απασχόληση του Ερωτώμενου όταν η Τουριστική είναι Δευτερεύουσα												Σύνολο	
	Δεν έχουν άλλη Κύρια πλην τουριστικής		Γεωρ-Κτην.		Μισθωτοί		Μισθωτοί με ανώτερη Θέση		Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Άνω Των 3 ^{ων}		Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Κάτω των 3 ^{ων}			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Γεωρ-Κτην.	9	16,7	3	60,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3	13	19,5
Μισθωτοί	9	16,7	1	20,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3	1	0,0	12	17,9
Δημ. Υπάλληλοι	2	3,7	1	20,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	5,5
Μισθωτοί με ανώτερη Θέση	1	1,8	0	0,0	0	0,0	1	100,0	0	0,0	0	0,0	2	2,9
Ναυτικοί	9	16,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3	0	0,0	10	14,9
Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Άνω Των 3ων	2	5,6	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,0	0	0,0	3	5,5
Ελ. Επαγγ/τίες χωρίς προσωπικό	18	33,3	0	0,0	1	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	19	28,3
Ελ. Επαγγ/τίες κάτω των 3 ^{ων}	1	1,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3	2	2,9

Σύνολο	50	100	5	100	1	100,0	1	100	3	100	3	100	64	100
<i>Monte Carlo p: 0,077</i>														

10.9 Ενδογενεακή Επαγγελματική Κινητικότητα πριν την ένταξη στο τουρισμό

Η πλειοψηφία των ερευνών που αφορούν στις επιπτώσεις του τουρισμού επικεντρώνεται στη μαζική μετακίνηση των εργαζομένων από τον αγροτικό τομέα προς τον τουρισμό, δηλαδή κύριο ενδιαφέρον τους είναι η ανταγωνιστική δράση του τουρισμού προς τη γεωργία

Η προσπάθεια μας, την ενότητα αυτή, επικεντρώνεται στην ανάλυση των μεταβολών που επήλθαν στη διάρθρωση και τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης την τελευταία εικοσαετία, ως επακόλουθο των διαδικασιών ομογενούς τοπικής / τουριστικής ανάπτυξης στη Χίο. Μια υπόθεση εργασίας είναι ότι ο μετασχηματισμός του τοπικού παραγωγικού συστήματος, αλλά κυρίως ο ενδογενής και ο καπιταλιστικός χαρακτήρας του κεφαλαίου, επιδρούν αποφασιστικά στην αγορά εργασίας και γενικότερα στη δυναμική των αναπτυξιακών διαδικασιών. Με άλλα λόγια, η παρουσία τοπικών ξενοδοχειακών επιχειρήσεων μεγάλης δυναμικότητας και υψηλών προδιαγραφών είναι καθοριστική, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο ρόλος των μικρών/οικογενειακών ξενοδοχειακών και άλλων τουριστικών επιχειρήσεων στην απασχόληση είναι σημαντικός.

Το στρώμα το ιδιοκτητών των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων που εξετάζουμε σε αυτή τη διπλωματική, μετακινήθηκαν από όλο το φάσμα των τομέων παραγωγής. Στον ακόλουθο πίνακα διαπιστώνονται οι επαγγελματικές μετακινήσεις των ιδιοκτητών σε δύο φάσεις της ζωής, η πρώτη απασχόληση και η τελευταία πριν την ένταξη στο τουρισμό.

Τελευταίο επάγγελμα πριν την απασχόληση σε ξενοδοχειακή επιχείρηση και σημερινό. Στο σημείο αυτό της μελέτης εξετάζουμε τις μετακινήσεις των ιδιοκτητών ανάμεσα στο τελευταίο τους επάγγελμα δηλαδή το αμέσως προηγούμενο πριν να αρχίσουν να εργάζονται σε ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και το σημερινό

Πίνακας 37: Μετάβαση από της τελευταία απασχόληση του Ερωτώμενου εργασίας στο τριτογενή της ξενοδοχειακής αναφορικά με τους από τους τομείς παραγωγής

Τομείς Παραγωγής	Τριτογενής τομέας
A. Δεν μετακινήθηκαν	%
Δεν είχαν προηγούμενη απασχόληση πλην της ξενοδοχειακής	23,5
Έμειναν στο Τριτογενή τομέα σε άλλους κλάδους	31,3
B. Μετακινήθηκαν:	
B.1 Από το Πρωτογενή	27,6
B.2 Από το Δευτερογενή	17,6
Σύνολο	100,0

10.10 Ενδογενεακή Κοινωνική Κινητικότητα

. Η μεταστροφή προς τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τον τουριστικό τομέα φανερώνει την επικράτηση μιας νέας αντίληψης για τον προσδιορισμό της κοινωνικής θέσης, η οποία μετριέται πλέον με γνώμονα εισόδημα και λιγότερο την κοινωνική 'αξία' του επαγγέλματος (Τσάρτας, κ.α:1995:72).

Στην ενότητα αυτή αλλά και κάθε φορά που αναφερόμαστε στη κατηγοριοποίηση των ερωτώμενων σε κοινωνικές τάξεις, αυτές θα γίνονται με βάση τη διάκριση που έχει γίνει από τον **Γ. Οικονομάκη (2000)**. Κατά τον οποίο όπως αναφέρθηκε αναλυτικά στο 3^ο κεφάλαιο όσοι απασχολούνται η είναι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων Καπιταλιστικού Τρόπου Παραγωγής (ΚΤΠ) αυτοί διακρίνονται σε αστική τάξη στη περίπτωση των ιδιοκτητών και σε νέα μικροαστική ή εργατική ανάλογα με τη θέση στην οποία απασχολούνται, για παράδειγμα διευθυντές ή ανειδίκευτοι εργάτες αντίστοιχα. Στον Υβριδικό Τρόπο Παραγωγής (ΥΤΠ) συγκαταλέγονται οι αυτοαπασχολούμενοι-ιδιοκτήτες με προσωπικό λιγότερο των τριών ατόμων που ανήκουν στη μεσαία τάξη και η νόθα εργατική στην οποία ανήκουν οι απασχολούμενοι σε αυτές τις επιχειρήσεις. Τέλος, στην Απλή Εμπορευματική

Παραγωγή (ΑΕΠ) περιλαμβάνονται οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό και ανήκουν στη παραδοσιακή μικροαστική τάξη.

Όπως ήταν αναμενόμενο το υψηλότερο ποσοστό επαγγελματικής στασιμότητας (66%) σημειώνει η ομάδα επαγγελματιών Παροχής υπηρεσιών. Υψηλά ποσοστά επαγγελματικής στασιμότητας (30,3%) σημειώνουν επίσης τα εργατικά επαγγέλματα. Παρότι το μεγαλύτερο τμήμα των εργατών (45,5%) μετακινείται προς τα τουριστικά επαγγέλματα επιδιώκοντας επαγγελματική και κοινωνική ανέλιξη, εν τούτοις η εργατική τάξη στη βάση της αυτοστρατολογείται. Εφόσον ένα πολύ σημαντικό ποσοστό ατόμων παραμένουν στην τάξη αυτή και κατά τη 2^η εργασία τους, ενώ παράλληλα η στρατολόγηση μελών από άλλες επαγγελματικές ομάδες είναι περιορισμένη. Εν αντιθέσει η εντονότερη επαγγελματική ρευστότητα παρατηρείται στις ομάδες επαγγελματιών του Πρωτογενή τομέα.

Βασιζόμενοι στη σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ εκπαίδευσης και κοινωνικής τάξης συμπεραίνουμε ότι οι ομάδες επαγγελματιών που ασκούν τα άτομα σχετίζονται άμεσα με τη κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν. Θεωρούμε ότι για τα μέλη των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων η εκπαίδευση αποτελεί το «άλλοθι» για τη κατοχή επαγγελματικών θέσεων που διακρίνονται για το κοινωνικό τους status. Λόγω της κοινωνικής καταγωγής τους τα άτομα εξασφαλίζουν περισσότερες ευκαιρίες πρόσβασης στις επαγγελματικές θέσεις με υψηλό κοινωνικό γόητρο, συγκριτικά με υψηλό κοινωνικό γόητρο, συγκριτικά με όσους προέρχονται από τα χαμηλότερα στρώματα της κοινωνικής ιεραρχίας. Με τον τρόπο αυτό έχοντας ως άλλοθι την ανώτερη κοινωνική μόρφωση τους κατορθώνουν όχι μόνο να τοποθετούνται στις υψηλότερες θέσεις της επαγγελματικής και κοινωνικής ιεραρχίας, αλλά ταυτόχρονα να συντηρούν την σταθερότητα των δομών διαγωνίζοντας τη κοινωνική ιεραρχία τους.

Η σχέση αλληλεξάρτησης εκπαίδευσης - επαγγέλματος βρίσκεται σε ισχύ και στις τρεις εργασίες, αλλά μεταβάλλεται ο συσχετισμός των δυνάμεων. Στην ανώτατη εκπαίδευση παρότι οι δύο ανώτερες ομάδες επαγγελματιών διατηρούν σημαντικά ποσοστά εμφανίζεται έντονη τάση μετακίνησης προς τα επαγγέλματα του τριτογενή τομέα. Στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση οι μεταβολές είναι ισχυρότερες και συνίστανται στην ανοδική επαγγελματική κινητικότητα των αγροτών που μετακινούνται μαζικά προς την ομάδα Παροχής υπηρεσιών, αναδεικνύοντας το τουρισμό σε πρωταρχικό

τομέα επαγγελματικής τους ενασχόλησης. Αντίστοιχη πορεία με αυτή των αγροτών διαγράφουν οι εργάτες κατά την 3^η, επιδιώκοντας επαγγελματική και κοινωνική ανέλιξη.

Κατά συνέπεια γίνεται αντιληπτό ότι η ανάπτυξη του τουρισμού αδιαμφισβήτητα παρέχει ευκαιρίες βελτίωσης της επαγγελματικής και κοινωνικής θέσης των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων αποδυναμώνοντας την ισχυρή συσχέτιση εκπαίδευση – επαγγελματική θέση – κοινωνική τάξη. Παρόλα αυτά οι αλλαγές που πραγματοποιούνται δεν φαίνεται να είναι τόσο ισχυρές προκειμένου να κλονίζουν τις σταθερές βάσεις της κοινωνικής πυραμίδας, προκαλώντας μεταβολές στη κοινωνική στρωμάτωση.

Σύμφωνα με τα δεδομένα του ακόλουθου πίνακα, οποίος αφορά στη σχέση μεταξύ πρώτης εργασίας απασχολούμενου και τελευταίας πριν την ξενοδοχειακή, παρατηρείται μια σχετική ανοδική κινητικότητα και μια αύξηση του πληθυσμού της μεσαίας τάξης οι προέρχονται από την εργατική, νόθα εργατική και παραδοσιακή μικροαστική.

Στο Πίνακα 38 που αφορά τη σχέση μεταξύ της κοινωνικής τάξης από τη πρώτη εργασία του ερωτώμενου και αυτή της ξενοδοχειακής παρατηρείται έντονη κινητικότητα που οδηγεί στην ανάδυση της μεσαίας τάξης η οποία τώρα ανέρχεται στο 35,3% δηλαδή 27,1% περισσότερο σε σχέση με τη 1^η εργασία του ερωτώμενου και 25,9% περισσότερο συγκριτικά με τη 2^η. Αξιοσημείωτη είναι η συνεχή μείωση των κοινωνικών στρωμάτων της νόθας εργατικής η οποία μηδενίζεται ήδη από τη 2^η εργασία και της εργατικής η οποία συγκριτικά με τη πρώτη μειώνεται από 12,9% στο 1,2%.

Οι κυρίαρχες τάξεις που επικρατούν στην ιδιοκτησία στο τουριστικό τομέα – ξενοδοχειακό κλάδο όσον αφορά τους ιδιοκτήτες είναι οι ακόλουθες, οι οποίες καθορίζονται από τον τρόπο παραγωγής:

Παραδοσιακή Μικροαστική τάξη, η οποία αφορά τους αυτοαπασχολούμενους ξενοδόχους χωρίς προσωπικό, απλή εμπορευματική παραγωγή (ΑΕΠ) και οι οποίοι ανέρχονται στο 51,8%. *Μεσαία τάξη*, η οποία αφορά τους αυτοαπασχολούμενους με προσωπικό > 3 μισθωτών, αφορά τον υβριδικό τρόπο παραγωγής (ΥΤΠ) και οι οποίοι ανέρχονται στο 38,8%. *Αστική τάξη*, η οποία αφορά τους ιδιοκτήτες, η οποίοι έχουν τη

θέση μόνο του επιβλέποντα και απασχολούν περισσότερους εκ των τριών μισθωτών, αφορά τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ΚΤΠ) και ανέρχονται στο 9,4%.

Το προβληματικό στην ανάλυση σε αυτό το σημείο είναι ότι ένα 70,6% δεν έχει μεταβεί σε κάποια δεύτερη εργασία ούτε και το 15,3% σε πρώτη αφού η ξενοδοχειακή ήταν για κάποιους αποκλειστική. Υπήρξε ένας συγχυσμός των απαντήσεων καθώς η σύγκριση ήταν δύσκολη λόγω έλλειψης στοιχείων μεταξύ 1^{ης} εργασίας και 2^{ης}, 2^{ης} και ξενοδοχειακής. Αυτό που συμπεραίνεται από τα προαναφερθέντα είναι ότι σίγουρα υπάρχει ανοδική κινητικότητα η οποία είναι σχετικά έντονη, και λέμε σχετικά καθώς η Χίος δεν έχει αναπτυχθεί τουριστικά τόσο όσο άλλες τουριστικές περιοχές, αποτελεί μια εν δυνάμει τουριστική περιοχή. Αυτό οδηγεί τους ντόπιους στη δημιουργία μεν τουριστικών καταλυμάτων στα οποία όμως απασχολούνται κατά κύριο λόγο οι ίδιοι με τις οικογένειες τους.

Πίνακας 38: Συγκεντρωτικός Πίνακας για μελέτη κοινωνικής κινητικότητας των ερωτώμενων των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων του Νομού Χίου

	Κοινωνική τάξη 1 ^{ης} εργασίας		Κοινωνική τάξη 2 ^{ης} εργασίας		Κοινωνική τάξη 3 ^{ης} εργασίας(ξενοδοχειακής επιχείρησης)	
	%	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%	Συχνότητα
Δεν έχουν 1 ^η εργασία	15,3	13	—	—	—	—
Δεν έχουν 2 ^η εργασία	—	—	70,6	60	—	—
Κοινωνικές Τάξεις						
Παραδοσιακή μικροαστική τάξη	30,6	26	10,6	9	51,8	44
Μεσαία τάξη	8,2	7	9,4	8	38,8	33
Νόθα εργατική τάξη	12,9	11	0,0	0	0,0	0
Αστική τάξη	15,3	14	4,7	4	9,4	8
Νέα μικροαστική τάξη	4,7	4	3,5	3	0,0	0
Εργατική τάξη	12,9	10	1,2	1	0,0	0
Σύνολα	100,0	85	100,0	85	100,0	85

10.11 Διαγενεακή επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα

Οι μετακινήσεις οι οποίες παρατηρούνται ανάμεσα σε δύο γενιές αφενός αποτελούν βασική συντεταγμένη της κοινωνικής διάρθρωσης και αφετέρου είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις αλλαγές στη διάρθρωση της αγοράς εργασίας. Στις διάφορες μελέτες κινητικότητας, ανάμεσα σε δύο γενιές, εξετάζονται διαγενεακές επαγγελματικές, κοινωνικές εκπαιδευτικές κινητικότητες. Οι αλλαγές που εμφανίζονται προσδιορίζουν σε ένα βαθμό και τις αλλαγές στη διάρθρωση και τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας σε μια περιοχή.

Η διαγενεακή επαγγελματική κινητικότητα αναφέρεται στις επαγγελματικές μετακινήσεις που πραγματοποιεί ένα άτομο, σε σχέση με τις μετακινήσεις τις οποίες πραγματοποίησε ο πατέρας κατά τη διάρκεια της ζωής του. Οι μετακινήσεις του ερωτώμενου, ως προς το τομέα ή τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας σε σχέση με το πατέρα του, ερμηνεύονται από τις αλλαγές στην αγορά εργασίας.

10.12 Γενιά των Πατέρων: Επαγγελματική στασιμότητα σε δύο φάσεις

Στο τμήμα της ενότητας αυτής εξετάζουμε τις ενδογενεακές επαγγελματικές μετακινήσεις που πραγματοποίησαν οι πατέρες, μέσα στη γενιά τους σε δύο φάσεις της επαγγελματικής τους ζωής προκειμένου να ενισχύσουμε την άποψη που υποστηρίζουμε, δηλαδή ότι η κινητικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις αλλαγές στην αγορά εργασίας.

Για τις ενδογενεακές μετακινήσεις στη γενιά των πατέρων, οι δύο φάσεις της επαγγελματικής τους ζωής, ορίζονται ως εξής: τη πρώτη φάση αποτελεί η περίοδος της γέννησης του. Τη δεύτερη αποτελεί η τελευταία του απασχόληση

Α. Ως προς το τομέα Παραγωγής. Σε αντίθεση με την έντονη κινητικότητα που παρατηρείται τόσο μέσα στη γενιά των ερωτώμενων όσο και ανάμεσα στις δύο γενιές, ως προς τον τομέα παραγωγής, γίνεται φανερό, στην ανάλυση που ακολουθεί, ότι μέσα στη γενιά των πατέρων και των δύο στρωμάτων παρατηρείται μια εντυπωσιακή στασιμότητα, στις διάφορες φάσεις της επαγγελματικής τους ζωής. Αυτό ενισχύει

σημαντικά την άποψη μας ότι η κινητικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις αλλαγές στην αγορά εργασίας.

Πίνακας 39: Κινητικότητα στου Τομείς Παραγωγής των Πατέρων των Ερωτώμενων

Τομείς Παραγωγής	Κατά τη Γέννηση του Ερωτώμενου	Τελευταία του Απασχόληση
Πρωτογενής Τομέας	40%	40%
Δευτερογενής Τομέας	7.0%	6.0%
Τριτογενής	53%	54%
Σύνολο	100,0%	100.0%

Οι πατέρες των ιδιοκτητών των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων δεν εμφανίζουν σημαντική ενδογενεακή επαγγελματική κινητικότητα, ως προς το τομέα παραγωγής. Αντίθετα παρουσιάζουν και αυτοί μια εξαιρετικά σημαντική ενδογενεακή επαγγελματική στασιμότητα.

Β. Ως προς τη Θέση - Κατηγορία Επαγγέλματος. Σε αντίθεση με την έντονη κινητικότητα που παρατηρείται τόσο μέσα στη γενιά των ερωτώμενων όσο και ανάμεσα στις δύο γενιές, ως προς τη θέση στο επάγγελμα, μέσα στη γενιά των πατέρων και των δύο στρωμάτων παρατηρείται μια εντυπωσιακή στασιμότητα. Αυτό ενισχύει σημαντικά την άποψη μας ότι η κινητικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις αλλαγές στην αγορά εργασίας. Εξετάζουμε, κατ' αρχήν, την κινητικότητα μέσα στη γενιά των πατέρων των δύο στρωμάτων, ως προς τη θέση που κατείχαν στο επάγγελμα τους, σε δύο φάσεις της επαγγελματικής τους ζωής. *Ο συντελεστής συσχέτισης Monte Carlo έδειξε την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του επαγγέλματος των γονιών των ερωτώμενων πριν την ενηλικίωση τους με αυτό που ασκούσαν πριν τη συνταξιοδότηση τους ($p: 0,005$).*

Πίνακας 40: Συσχέτιση μεταξύ επαγγέλματος γονιών πριν την ενηλικίωση των ερωτώμενων με πριν τη συνταξιοδότηση των πατέρων τους.

Επάγγελμα γονιών ερωτώμενων πριν την ενηλικίωση τους	Επάγγελμα γονιών ερωτώμενων πριν τη Συνταξιοδότηση τους								Σύνολο
	<i>Γεωρ-Κτην.</i>	<i>Μισθ.</i>	<i>Δημ. Υπάλληλοι</i>	<i>Μισθ. με ανώτερη Θέση</i>	<i>Ναυτικοί</i>	<i>Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Άνω Των 3ων</i>	<i>Ελ.Επαγγ/τίες χωρίς προσωπικό</i>	<i>Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό κάτω των 3^{ων}</i>	
<i>Γεωρ-Κτην.</i>	34	0	0	0	0	0	0	0	34
<i>Μισθωτοί</i>	0	5	0	0	0	0	1	0	6
<i>Δημ. Υπάλληλοι</i>	0	0	6	0	0	0	0	0	6
<i>Μισθωτοί. με ανώτερη Θέση</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Ναυτικοί</i>	0	0	0	0	10	0	0	0	10
<i>Ελ.Επαγγ/τίες με προσωπικό Άνω Των 3ων</i>	0	0	0	0	0	1	0	0	1
<i>Ελ. Επαγγ/τίες χωρίς προσωπικό</i>	0	0	0	0	0	0	23	2	25
<i>Ελ. Επαγγ/τίες κάτω των 3^{ων}</i>	0	0	0	0	0	0	0	3	3
Σύνολο	34	5	6	0	10	1	24	5	85

Monte Carlo P: 0,005

10.13 Διαγενεακή κοινωνική κινητικότητα

Στη παρούσα ενότητα εξετάζουμε την διαγενεακή κοινωνική κινητικότητα μεταξύ των ερωτώμενων και των πατέρων τους σε δύο φάσεις. Συσχετίζουμε τη κοινωνική τάξη που προκύπτει από τη πρώτη τους εργασία με τη πρώτη των πατέρων τους και στη δεύτερη φάση συσχετίζουμε τη κοινωνική τους τάξη που απορρέει από τη ξενοδοχειακή απασχόληση με αυτή που προκύπτει από τελευταία απασχόληση των γονιών τους πριν τη συνταξιοδότηση τους.

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα 27 οι 59 από τους 85 πατέρες των ερωτώμενων ανήκουν στη παραδοσιακή μικροαστική τάξη και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι περισσότεροι από αυτούς ασκούσανε το επάγγελμα του αγρότη – κτηνοτρόφου. Τα παιδιά εμφανίζονται να κατέχουν τη παραδοσιακή μικροαστική τάξη

σε μικρότερο ποσοστό (31,0%). Ενώ κυρίως ανήκουν στην εργατική (13,0%), στη νόθα εργατική (13,0%) και τέλος εμφανίζεται και ένα 15,0% που αφορά τους ερωτώμενους οι οποίοι ανήκουν στην αστική τάξη και εδώ σημειώνεται σημαντική ανοδική κινητικότητα αφού μόνο το 5,8% των γονέων τους ανήκουν στην αστική. *Ο συντελεστής συσχέτισης Monte Carlo έδειξε την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ της κοινωνικής τάξης των γονιών των ερωτώμενων από τη 1^η τους εργασία με τη κοινωνική τάξη που προκύπτει από τη 1^η εργασία των ερωτώμενων (p: 0,016).*

Πίνακας 41: Συσχέτιση Ανάμεσα στη Κοινωνική Τάξη του Πατέρα και του Ερωτώμενου

Κοινωνική Τάξη Ερωτώμενου Από 1^η Εργασία	Κοινωνική Τάξη Γονιών από 1^η Εργασία												<i>Σύνολο</i>	
	<i>Παραδοσιακή Μικροαστική Τάξη</i>		<i>Μεσαία</i>		<i>Νόθα Εργατική</i>		<i>Αστική</i>		<i>Νέα Μικροαστική</i>		<i>Εργατική</i>			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Παραδοσιακή Μικροαστική</i>	20	34,0	0	0,0	0	0,0	2	40,0	2	25,0	2	29,0	26	31,0
<i>Μεσαία</i>	4	7,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	7	8,0
<i>Νόθα</i>	8	14,0	1	20,0	1	100,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0	11	13,0
<i>Αστική</i>	10	17,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	37,5	0	0,0	13	15,0
<i>Νέα Μικροαστική</i>	2	3,0	1	20,0	0	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0	4	5,0
<i>Εργατική</i>	9	15,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	29,0	11	13,0
<i>Δεν έχουν 1^η Εργασία</i>	6	10,0	0	0,0	0	0,0	1	20,0	3	37,5	3	42,0	13	15,0
<i>Σύνολο</i>	59	100,0	5	100,0	1	100,0	5	100,0	8	100,0	7	100,0	85	100,0

Monte Carlo p: 0,016

Από τον ακόλουθο πίνακα προκύπτουν τα αποτελέσματα της δεύτερης φάσης της μελέτης της διαγενεακής κινητικότητας από τα οποία προκύπτουν τα ακόλουθα: Παρατηρείται αύξηση της Μεσαίας τάξης η οποία στη περίπτωση των ερωτώμενων ανέρχεται στο 35,0% εν αντιθέσει με τους γονείς τους οι οποίοι καταλαμβάνουν μόνο το 5,8%. Επίσης παρατηρείται και αύξηση των ατόμων που κατέχουν την αστική τάξη στο 13% ενώ οι γονείς τους κατέχουν μόνο το 5,8%, ενώ υπάρχει μειωμένη κινητικότητα στη περίπτωση των ερωτώμενων η οποίοι στη παραδοσιακή μικροαστική τάξη κατέχουν το 52,0% συγκριτικά με τους γονείς τους οι οποίοι κατέχουν το 69,4%. *Ο συντελεστής συσχέτισης Monte Carlo έδειξε την έλλειψη συσχέτισης μεταξύ της*

κοινωνικής τάξης των γονιών των ερωτώμενων από τη 2^η τους εργασία με τη κοινωνική τάξη που προκύπτει από την των ερωτώμενων στην ξενοδοχειακή επιχείρηση ($p: 0,575$).

Πίνακας 42: Συσχέτιση Μεταξύ της Κοινωνικής Τάξης των Γονιών από την Εργασία που Ασκούσανε πριν Συνταξιοδοτηθούν και τη Τάξη που Προκύπτει από την Ξενοδοχειακή Απασχόληση

Κοινωνική Τάξη Ερωτώμενου Από Ξενοδοχειακή Επιχείρηση	Κοινωνική Τάξη Γονιών από 2^η Εργασία												Σύνολο	
	<i>Παραδοσιακή Μικροαστική Τάξη</i>		<i>Μεσαία</i>		<i>Νόθα Εργατική</i>		<i>Αστική</i>		<i>Νέα Μικροαστική</i>		<i>Εργατική</i>			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Παραδοσιακή Μικροαστική</i>	28	47.5%	2	40%	1	100%	4	80%	6	75%	2	28,6%	44	51,8%
<i>Μεσαία</i>	22	37.5%	3	60%	0	0.0%	1	20%	2	25%	5	71,4%	33	38%
<i>Αστική</i>	9	15%	0	0,0%	0	0.0%	0	0.0%	0	0,0%	0	0.0%	8	9,4%
<i>Σύνολο</i>	59	100%	5	100%	1	100%	5	100%	8	100%	7	100%	85	100%

Monte Carlo p: 0,575

Αυτό που συμπεραίνεται από τα παραπάνω είναι ότι υπάρχει έντονη ανοδική διαγενεακή κινητικότητα ανάμεσα στους ερωτώμενους και τους γονείς τους.

10.14 Διαγενεακή Εκπαιδευτική Κινητικότητα

Η εκπαίδευση, όπως φαίνεται από μια σειρά μελετών, αποτελεί έναν από τους βασικότερους μηχανισμούς κοινωνικής ανόδου. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η άποψη η οποία υποστηρίζει ότι, πρώτον, το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα αποτελεί σοβαρό παράγοντα ανοδικής κινητικότητας του ατόμου και, δεύτερον, το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα περισσότερο από το επάγγελμα του επηρεάζει την εκπαίδευση του ερωτώμενου, ιδιαίτερα στις τρεις πρώτες ομάδες ηλικιών.

Στο σημείο αυτό της μελέτης εξετάζουμε τη κινητικότητα ανάμεσα στη γενιά των ερωτώμενων και στη γενιά του πατέρα τους, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης.

Ειδικότερα, εξετάζουμε σε ποιο βαθμό οι ερωτώμενοι εμφανίζουν υψηλότερο ή χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα τους. Ο συντελεστής συσχέτισης Monte Carlo έδειξε την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ του επιπέδου εκπαίδευσης του πατέρα των ερωτώμενων με το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτώμενων ($p: 0,001$).

Πίνακας 43: Συσχέτιση Επιπέδου Εκπαίδευσης Ερωτώμενου με το Επίπεδο Εκπαίδευσης του Πατέρα

<u>Επίπεδο Εκπαίδευσης Ερωτώμενου</u>	<u>Επίπεδο Εκπαίδευσης Πατέρα</u>								Σύνολο	
	<i>Πρωτοβάθμια</i>		<i>Δευτεροβάθμια</i>		<i>Τριτοβάθμια</i>		<i>Μεταπτυχιακά</i>			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Πρωτοβάθμια</i>	20	30,3	0	0,0	0	0,0%	0	0,0%	20	23,5%
<i>Δευτεροβάθμια</i>	33	50,0	3	23,1	2	33,3%	0	0,0%	38	44,7%
<i>Τριτοβάθμια</i>	12	18,2	9	69,2	3	50,0%	0	0,0%	24	28,2%
<i>Μεταπτυχιακά</i>	1	1,5	1	7,7	1	16,7%	0	0,0%	3	3,5
Σύνολο	66	100,0	13	100,0	6	100,0%	0	100,0%	85	100,0%

Monte Carlo P: 0,001

Ειδικότερα όπως διαπιστώνεται από τα αποτελέσματα της έρευνας, το 28,2% των ιδιοκτητών είναι πτυχιούχοι τουλάχιστον Ανώτερης Σχολής ή σχολής Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, από τους οποίους το 3,5% έχουν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ, αντίθετα στη γενιά των πατέρων μόνο το 7% έχουν τόσο υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Μόνο το 23,5% των ιδιοκτητών είναι απόφοιτοι του δημοτικού ενώ οι υπόλοιποι έχουν ανώτερο επίπεδο μόρφωσης. Στη γενιά των πατέρων περισσότεροι από τους μισούς, το 77,6% είναι απόφοιτοι της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, δηλαδή έχουν τόσο χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ επισημαίνουμε ότι και ένα μικρό ποσοστό είναι αγράμματοι.

Κατά συνέπεια, εδώ είναι φανερό ότι επιβεβαιώνεται η προαναφερθείσα άποψη της Κ.Κασιμάτη, η οποία υποστηρίζει πως το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα αποτελεί σοβαρό παράγοντα ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας του ατόμου. Όπως φαίνεται, αυτό το συμπέρασμα ισχύει ανεξάρτητα από το αν η απασχόληση είναι στη βιομηχανία ή στο τουρισμό.

10.15 Διαγενεακή κινητικότητα μεταξύ των ερωτώμενων των παιδιών τους και της συζύγου.

Στη τελευταία αυτή ενότητα θα εξετάσουμε την κινητικότητα μεταξύ των ερωτώμενων και των παιδιών καθώς επίσης θα δούμε τη διαφορετικότητα των κοινωνικών τάξεων μεταξύ του ερωτώμενου και του/της συζύγου.

Όπως απεικονίζεται στο Πίνακα 44 υπάρχει ισχυρή συσχέτιση (Monte Carlo p: 0,735) μεταξύ της κοινωνικής τάξης του ερωτώμενου και του/της συζύγου. Αξιοσημείωτη είναι η διαφορά που παρατηρείται μεταξύ σχετικά μη την αστική τάξη την οποία κατέχουν αφού οι ερωτώμενοι ανέρχονται στο 13,9% εν αντιθέσει με τους συζύγους τους οι οποίοι καταλαμβάνουν το 20,0% ενώ στη παραδοσιακή μικροαστική και τη μεσαία τάξη κυριαρχούν οι ερωτώμενοι.

Πίνακας 44: Συσχέτιση Κοινωνικής τάξη Συζύγου και Ερωτώμενου

Κοινωνική Τάξη Από Ξενοδοχειακή Επιχείρηση	Κοινωνική Τάξη Συζύγου												<i>Σύνολο</i>	
	<i>Παραδοσιακή Μικροαστική Τάξη</i>		<i>Μεσαία</i>		<i>Νόθα Εργατική</i>		<i>Αστική</i>		<i>Νέα Μικροαστική</i>		<i>Εργατική</i>			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Παραδοσιακή Μικροαστική</i>	9	86,4%	4	26,7%	3	42,9%	8	47,1%	7	53,8%	2	40,0%	43	54,4%
<i>Μεσαία</i>	3	13,6%	11	73,3%	4	57,1%	2	11,8%	5	38,5%	3	60,0%	28	35,4%
<i>Αστική</i>	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	7	41,2%	1	7,7%	0	0,0%	8	10,1%
<i>Σύνολο</i>	22	100,0%	15	100,0%	7	100,0%	17	100,0%	13	100,0%	5	100,0%	79	100,0%

Monte Carlo P: 0,005

Σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε τη διαγενεακή κινητικότητα μεταξύ των ξενοδόχων ερωτώμενων και των παιδιών τους, από τους οποίους 12 δεν είχαν παιδιά. Και σε αυτή τη περίπτωση παρατηρείται μια θεαματική μείωση των παιδιών συγκριτικά με τους γονείς τους αφού αυτά κατέχουν μόνο το 13,67% και οι γονείς τους το 54,8%. Επίσης υπάρχει αύξηση της αστικής τάξης η οποία ανέρχεται στο 20% ενώ οι γονείς τους κατέχουν το 15,1%

Πίνακας 45: Συσχέτιση Κοινωνικής Τάξης Ερωτώμενων και των Παιδιών τους

<u>Κοινωνική Τάξη Από Ξενοδοχειακή Επιχείρηση</u>	<u>Κοινωνική Τάξη Παιδιών</u>												Σύνολο	
	<i>Παραδοσιακή Μικροαστική Τάξη</i>		<i>Μεσαία</i>		<i>Νόθα Εργατική</i>		<i>Αστική</i>		<i>Νέα Μικροαστική</i>		<i>Εργατική</i>			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Παραδοσιακή Μικροαστική</i>	7	70,0%	7	38,9%	6	66,7%	4	28,6%	10	83,3%	5	55,6%	39	54,2%
<i>Μεσαία</i>	2	20,0%	11	61,1%	3	33,3%	3	21,4%	2	16,7%	4	44,4%	25	34,7%
<i>Αστική</i>	1	10,0%	0	0,0%	0	0,0%	7	50,0%	0	0,0%	0	0,0%	8	11,1%
<i>Σύνολο</i>	10	100,0%	18	100,0%	9	100,0%	14	100,0%	12	100,0%	9	100,0%	72	100,0%

Monte Carlo P: 0,001

Ο συντελεστής συσχέτισης Monte Carlo έδειξε την ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ της κοινωνικής τάξης των παιδιών των ερωτώμενων με τη κοινωνική τάξη των ερωτώμενων όπως αυτή προκύπτει μέσα από την απασχόληση τους με τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις ($p: 0,001$).

Συμπεράσματα

Εξετάζοντας την επαγγελματική κινητικότητα στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις του Νομού Χίου, από την άποψη της στατιστικής ανάλυσης της κοινωνικής στρωματοποίησης, οδηγηθήκαμε στις παρακάτω γενικές διαπιστώσεις:

Η γενιά των ερωτωμένων ιδιοκτητών των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων παρουσιάζει μια έντονη κινητικότητα, πρώτον, σε σχέση με τη γενιά των πατέρων τους, και δεύτερον, σε σχέση με το πρώτο τους επάγγελμα. Αυτή η κινητικότητα οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στις αλλαγές στη διάρθρωση της οικονομίας του Νομού και ειδικότερα στις μεταβολές που προκλήθηκαν στη διάρθρωση και στα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, ως αποτελεσμάτων της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης. Με τη δημιουργία, λοιπόν, νέων θέσεων και ευκαιριών απασχόλησης παρατηρείται μία έντονη επαγγελματική κινητικότητα ομάδων με διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Αφορά στα άτομα εκείνα των οποίων τα χαρακτηριστικά παρουσιάζουν ζήτηση από την αγορά εργασίας, μετά την αναδιάρθρωσή της.

Η επαγγελματική κινητικότητα, λοιπόν, αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό στη διαδικασία της ενδογενούς τοπικής/τουριστικής ανάπτυξης. Όπως παρατηρήθηκε, άλλωστε, και σε άλλες περιοχές ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης, αλλά υπό προϋποθέσεις εκβιομηχάνισης, το τοπικό κοινωνικό σύστημα είναι ανοιχτό, με αποτέλεσμα να επιτρέπει ανοδικές μετακινήσεις τόσο, επαγγελματικές, όσο και κοινωνικές.

Σε αντίθεση με τη γενιά των ερωτώμενων, μέσα στη γενιά των πατέρων και των δυο επαγγελματικών ομάδων που εξετάζουμε παρατηρείται στασιμότητα ή, ακριβέστερα, μία πολύ μικρή επαγγελματική κινητικότητα. Από την άλλη πλευρά, παρατηρείται μία έντονη επαγγελματική αλλά και κοινωνική κινητικότητα ανάμεσα στις δυο γενιές. Οι μηχανισμοί οι οποίοι φαίνεται ότι επηρεάζουν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό την ανοδική επαγγελματική κινητικότητα είναι *το επίπεδο εκπαίδευσης, το επάγγελμα του πατέρα.*

Η εξέταση της κοινωνικής πραγματικότητας, και στην περίπτωση μας της κινητικότητας από την άποψη της ανάλυσης της κοινωνικής στρωματοποίησης, μας

δίνει τη δυνατότητα ακόμη και μέσα από την πιο απλή τεχνική, την περιγραφική ανάλυση, να μετρήσουμε τα αλλαγές και τις μετακινήσεις των ατόμων, από μία θέση σε άλλη, μέσα στο σύστημα στρωμάτωσης, ως προς τους τομείς παραγωγής, τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, τις ομάδες επαγγελματιών και τη θέση στο επάγγελμα, μέσα σε μία γενιά, αλλά και ανάμεσα σε δυο γενιές. Ο ρόλος των ομάδων στην αλλαγή και την αναπτυξιακή διαδικασία εξαφανίζεται στην περιφέρεια της ανάλυσης, ενώ στο κέντρο της ανάλυσης βρίσκονται οι δομές του συστήματος, αφού εδώ οι εξεταζόμενες ομάδες εμφανίζονται μόνο ως αποτελέσματα δομικών αλλαγών.

Αντίθετα, η ιστορική διερεύνηση/μαρξιστική προσέγγιση έχει τη δυνατότητα να μας εξηγήσει μέσα από ποιες διαδικασίες οι τοπικές ομάδες συμφερόντων «συγκροτούν, μετασχηματίζουν και αναπαράγουν την κοινωνική πραγματικότητα». Ωστόσο, από την άλλη πλευρά εμφανίζει προβλήματα στη μέτρηση των μετακινήσεων. Τη σημαντική αυτή ερμηνευτική δυνατότητα της μαρξιστικής προσέγγισης αξιοποιήσαμε στη μελέτη μας παρουσιάζοντας την κινητικότητα, με βάση τις ίδιες ομάδες ως στατιστικές κατηγορίες, από την άποψη της στρωματοποίησης. Παρουσιάσαμε, λοιπόν, αυτές τις ομάδες, από την άποψη του μαρξιστικού παραδείγματος, ως συλλογικούς φορείς δράσης που «συγκροτούν, μετασχηματίζουν και αναπαράγουν την κοινωνική πραγματικότητα, στα πλαίσια πάντοτε των δομικών περιορισμών, τους οποίους άλλοτε αποδέχονται και άλλοτε προσπαθούν να τους ξεπεράσουν», γιατί όπως σωστά επισημαίνει ο Ν. Μουζέλης, οι άνθρωποι, δεν είναι μόνο προϊόντα, αλλά και παραγωγοί του κοινωνικού τους κόσμου.

Μέσα από το συνδυασμό των ερωτημάτων πιστεύουμε ότι επιτύχαμε σε σημαντικό βαθμό να αξιοποιήσουμε τις δυνατότητες που μας παρέχουν, και από την άλλη πλευρά να αποδυναμώσουμε τα προβλήματά τους μέσω της σύγκρισης των απαντήσεων των ερωτηθέντων. Κι αυτό σημαίνει ότι είχαμε τη δυνατότητα, όχι μόνο να μετρήσουμε, αλλά και να εξηγήσουμε την κινητικότητα αλλά και γενικότερα την αναπτυξιακή διαδικασία, στην περίπτωση της Χίου ως ενός τόπου ανερχόμενου τουριστικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία:

- Ασδραχάς, Σ., Ι., (1979). Η οικονομική δομή των Βαλκανικών Χώρων. Τόμος 15^{ος} – 16^{ος}. Εκδόσεις Μέλισσα.
- Γαλανή-Μουτάφη, Β. (2002). *Έρευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα & την Κύπρο*. Εκδόσεις: Προπομπός.
- ΕΝΑ ΧΙΟΥ, (Μάρτιος 2007). *Τουριστικό Παρατηρητήριο Ν. Χίου, Ετήσια έκθεση Τουριστικής Κατάστασης Ν. Χίου 2004-2006*
- Ζολώτας, (1926) *Η Ιστορία της Χίου*. Τόμος 3^{ος}, Αθήνα Π.Δ. Σακελάριος.
- Θανοπούλου, Μ. (2003). *Ισότητα αμοιβών ανδρών και γυναικών στο τουριστικό τομέα. Εμπειρική διερεύνηση της υπάρχουσας κατάστασης και επισήμανση προοπτικών*. Κέντρο Ερευνών Για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), Μάρτιος 2003.
- Ιακωβίδου Ο. (1988). *Επιπτώσεις της ανάπτυξης του τουρισμού στην αγροτική κοινωνία της Χαλκιδικής*. Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη.
- Ιακωβίδου, Ο. (1991). “Απασχόληση στο Τουρισμό; Διέξοδος για τον αγροτικό πληθυσμό της Χαλκιδικής”. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 83 pp 32-47.
- Καλαματιανού, Α. Γ. (2000). *Κοινωνική Στατιστική, μέθοδοι μονοδιάστατης ανάλυσης*. Εκδόσεις: το Οικονομικό.
- Κασιμάτη, Κ. (1980). *Τάσεις κινητικότητας Εργασίας στην Ελληνική Βιομηχανία*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
- Κασιμάτη, Κ. (1991). *Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της Απασχόλησης Μελέτη 1: Η επιλογή του επαγγέλματος*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
- Κασιμάτη, Κ., Θανοπούλου, Μ., Τσάρτας, Π. (1995). *Η γυναικεία απασχόληση στον Τουριστικό τομέα. Διερεύνηση της αγοράς εργασίας και επισήμανση προοπτικών*.

- Πάντειο Πανεπιστήμιο (ΚΕΚΜΟΚΟΠ), Ευρωπαϊκή Κοινότητα – Γραφείο Ίσων Ευκαιριών, Αθήνα
- Κασιμάτη, Κ. (2001). *Δομές και ροές, το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας*. Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα
- Κολτσιδόπουλος, Γ. Δ. (2001). *Τουρισμός, θεωρητική προσέγγιση*. Εκδόσεις: Έλλην, 2^η έκδοση.
- Λαμπίρη, Δημάκη Ι. (1972), *Κοινωνιολογική ανάλυσης στο Μύκονος – Δήλος – Ρήνεια. Χωροταξική Μελέτη*. Των Α.Σ. Καλλιγά, ΑΝ. Παπαγεωργίου, κ.α., Υπουργείο Κυβερνητικής Πολιτικής, Αθήνα
- Λαμπίρη, Δημάκη Ι. (1974). *Προς μια Κοινωνιολογία της Παιδείας*. Τόμος 2, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
- Λύτρας, Π. Ν. (1987). *Τουριστική Κοινωνιολογία*. Εκδόσεις: Interbooks
- Λύτρας, Π. Ν. (1980). *Κοινωνιολογία του τουρισμού*. Εκδόσεις: Interbooks, β' έκδοση (1η έκδοση, 1987)
- Μαρξ, Κ. (1978). “Το Κεφάλαιο. Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας” τόμος 1^{ος} (1867), Σύγχρονη Εποχή Αθήνα, αναφορά στο Α. Μοσχόνας (1998). *Τάξεις και στρώματα στις σύγχρονες κοινωνίες*. Τόμος 1^{ος}, Εκδόσεις: Οδυσσέας, Αθήνα
- Μοσχόνας, Α. (1998). *Τάξεις και στρώματα στις σύγχρονες κοινωνίες*. Τόμος 1^{ος}, Εκδόσεις: Οδυσσέας, Αθήνα
- Οικονομάκης Γ. (2000) *Ιστορικοί Τρόποι Παραγωγής : Καπιταλιστικό Σύστημα και Γεωργία*. Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Παπαδάκη, Τζεδάκη Σ. (1999). *Ενδογενής τουριστικά ανάπτυξη: διαρθρωμένη ή αποδιαρθρωμένη τουριστική ανάπτυξη; Η περίπτωση του Ρεθύμνου Κρήτης*. Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα
- Παπανίκος, Γ., Γιαννακάκη, Σ.Μ. & Σαρρή Δ. (2001). *Περιφερειακή ανάλυση των ελληνικών ξενοδοχείων*. ΙΤΕΠ, Αθήνα
- Πετμετζίδου, Τσουλουβή Μ. (1987). *Κοινωνικές τάξεις και μηχανισμοί κοινωνικής αναπαραγωγής*. Εκδόσεις: Εξάντας
- ΣΕΤΕ, 2003, “Τουρισμός και απασχόληση”

- Τσάρτας, Π. (1989) *Κοινωνικές και Οικονομικές Επιπτώσεις της Τουριστικής Ανάπτυξης στο Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Τος και Σέριφος, κατά την περίοδο 1950 – 1980*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Αθήνα, Αθήνα
- Τσάρτας, Π. (1991). *Ερευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, μελέτη III, τουρισμός και αγροτική πολυδαστηριότητα*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Αθήνα, Αθήνα
- Τσάρτας, Π., Θεοδωρόπουλος, Κ., Καλοκάρδου, Ρ., Μανώλογλου, Μαρούνας, Κ., Παππάς Π., Φακιάλας Ν. (1995). *Οι Κοινωνικές Επιπτώσεις του Τουρισμού στους Νομούς Κέρκυρας και Λασιθίου*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, Αθήνα,
- Τσάρτας, Π. (1996). *Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*. Εκδόσεις Εξάντας.
- Τσάρτας, Π., Μανώλογλου, Ε., Μάρκου, Π., Παπλιάκου, Β. (1998). *Ο τουρισμός ως παράγοντας Κοινωνικής αλλαγής*. Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: Θεωρίες για την Κοινωνική Ανισότητα στο σχολείο*, Εκδόσεις: Παπαζήση στο Κασιμάτη Κ., “Δομές και Ροές.
- Φωτόπουλος, Τ. (1985). *Εξηρημένη Ανάπτυξη: η Ελληνική Περίπτωση*. Εκδόσεις: Εξάντας, Αθήνα,
- Anderson, C. H. (1986). *Προς μια νέα κοινωνιολογία*. Εκδόσεις: Παπαζήσης, Αθήνα
- Fustel de Coulanges (1977). *Η νήσος Χίος ιστορικό υπόμνημα*. Εκδόσεις Α. Καραβία, Αθήνα
- Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Εκδόσεις: Gutenberg

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:

- Bernstein , E., (1911[1989]) , *Evolutionary Socialism*. B. W. Huesbesch, New York.
 Στο Μοσχονάς Α. (1998). *Τάξεις και στρώματα στις σύγχρονες κοινωνίες*. Τόμος 1^{ος}, Εκδόσεις: Οδυσσέας, Αθήνα

- Boissevain, J. (1996). *Copying with tourists: European reactions to mass tourism*. Berghahn Books
- Cohen, E. 1974, Who is a tourist? A conceptual Clarification. *Sociological review* 22: 527-53.
- Cohen E., (1984) The sociology of tourism: approaches, issues, and findings. *Annals Sociological Review*. 10:373-92.
- Crompton, R. (1998). *Class and stratification*. Polity Press, Cambridge
- Crompton, R. (2001). *Class and stratification, an introduction to current debates*. 2nd Edition, Polity Press
- Edgell S., (1993), *Class*. Routledge. London.
- Erikson, R. & Golodthorpe, J.H. (1993). *The constant flux: A study of class Mobility industrial societies*. Clarendon Press, Oxford, αναφορά στο Κασσιμάτη, Κ., *Δομές και Ροές το φαινόμενο της Επαγγελματικής και Κοινωνικής Κινητικότητας*, Εκδόσεις Gutenberg 2001, Αθήνα
- Goldhorpe, J.H. (1980, 1987). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Clarendon Press, Oxford (revised edition 1987)
- Galani – Moutafi, V. (1993), “From Africulture to Tourism: Property, Labor, Gender and Kinship in a Greek Island Village (Part One)” *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 12 pp.113-131
- Jafari, J., Ritcie J. R. B. (1981). Toward a framework for tourism *education: problems and prospects*. *Annals of Tourism Research VIII(1): 13-34*
- Kousis, M. (1984). *Tourism as an agent of Social Change in a rural Cretan Community*. University of Michigan
- Leiper N. (1979). The framework of tourism: towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry. *Annals of Tourism Research 6: 390-407*.
- Leiper, N. (1983). An etymology of tourism. *Annals of Tourism Research 10: 277-80*.
- Leiper, N. (1990). Partial industrialization of tourism systems. *Annals of Tourism Research 17: 600-5*
- Loukissas, P., (1957) “Tourism and Environmental conflict: The case of Greek island of Mykonos”. Paper presented as the Symposium in Tourism Cultural Change, American Antropological Association, San Francisco, California, αναφορά στο

- Tsartas P. (2003), *Tourism Development in Greek Insular and Coastal Areas: Sociocultural Changes and Critical Policy Issues*, *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 11, No 2&3, pp 116-132
- Miles, C.W., (1955), *The power Elite*. Oxford University Press
- Rojek C., Urry J. (1997). *Touring cultures, transformations of travel and theory.*, Routledge.
- Smith, S. L. J., (1988). Defining tourism a supply-side views. *Annals of Tourism Research*, vol. 15, pp 179-190
- Smith, S. L. J., (1995, 1997). *Tourism Analysis: a handbook.*, 2nd Edition, Harlow, Essex: Longman.
- Smith, V.L., Brent M. (2001). *Hosts and guests revisited: tourism issues of the 21st century*. Cognizant Communication Corporation
- Sorokin, P.A. (1964[1927]), *Social and Cultural Mobility*. The Free Press, New York
- Stoyiannidou, M., (1998) “What Kind of Jobs does Tourism Create? Sustainability and The Tourist Labor Market of Chios”. *Διεθνές Συνέδριο: Αειφόρος Ανάπτυξη στα Νησιά: Ο Ρόλος της Έρευνας και της Εκπαίδευσης*, Διοργανωτές: Prelude International, Παν. Αιγαίου, Δημοκρίτειο Παν. Θράκης, ΕΜΠ. Παν. Κύπρου
Απρίλιος – Μάιος 1998, Ρόδος.
- Tsartas. P. (2003). *Tourism Development in Greek Insular and Coastal Areas: Sociocultural Changes and Crucial Police Issues*. *Journal of Sustainable Tourism*, vol.11, No. 2 & 3, pp.116-132
- Urry, J. (1990). *The tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Society*. Sage, London
- Wright, E.O. (1997) *Class Counts. Comparative Studies in class analysis*. Cambridge University Press
- World Tourism organization (WTO). (1993) *Sustainable tourism development guide for local planners..*

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

Κουρτέσας Γ., (2005), *Σημειώσεις τουριστικής Κοινωνιολογίας*, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα, Σχολή Διοίκησης Οικονομίας τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων διαθέσιμο από: <http://www.tour.teithe.gr/neo/files/653.doc>

Πίνακες “απασχολούμενων (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και θέση στο επάγγελμα, για τα έτη 1998 – 2006 ανά τρίμηνο” διαθέσιμοι από Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος.

Πίνακες “Κατανομή των απασχολούμενων στα επαγγέλματα των κλάδων κατά φύλο 2002 Β” διαθέσιμο από www.kethi.gr

Πίνακες “Ξενοδοχειακό δυναμικό για τα έτη 1998 – 2006” διαθέσιμο από Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, www.eot.gr

Eurobank Research, τόμος 2, τεύχος 4, Μάιος 2007, διαθέσιμο από www.eurobank.gr

Πληροφορίες Για τη Χίο από τις ακόλουθες Διευθύνσεις:

- <http://www.chiosopinion.gr/katgn1.htm>
- <http://www.chios-echo.gr/Default.aspx?tabid=100&language=el-GR#5>
- http://195.167.49.235/gr/destination_gr_jkh_gr.htm
- http://www.chiosonline.gr/chiostown_gr.asp